

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOSYAL SERMAYE - EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL REGRESYON
ANALİZİ**

Hazırlayan
Halil İbrahim AYDIN

İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı
Doktora Tezi

Danışman
Doç. Dr. İlhan EROĞLU

TOKAT – 2015

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOSYAL SERMAYE - EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL REGRESYON
ANALİZİ**

Hazırlayan

Halil İbrahim AYDIN

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Bilim Dalı

Doktora Tezi

Danışman

Doç. Dr. İlhan EROĞLU

TOKAT – 2015

SOSYAL SERMAYE - EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL REGRESYON ANALİZİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 04/08/2015

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Salih ERGİL

Öye : Prof. Dr. Nihal EREL

Öye : Prof. Dr. Cengiz ERDEM

Öye : Doç. Dr. İlhan ERGİL

Öye : Doç. Dr. R. Ali YILDIRIM

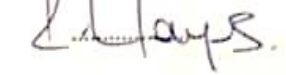
İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
/ / tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIRIM
Enstitü Müdür V.

ETİK SÖZLEŞMESİ

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim.

04/08/2015

Halil İbrahim AYDIN

İmza

İTHAF

Anne ve Babama...

ÖNSÖZ

Hemen hemen ülkelerin büyük kısmında düzeyleri farklı olsada bölgesel dengesizlik sorunu yaşanmakta ve bulunduğumuz coğrafya da bahse konu sorundan payına düşeni almaktadır. Bölgesel dengesizliğin derinden yaşandığı bir coğrafyada soluk alıp vermek kalkınma(ma)nın anlamını pratikte öğrenmek anlamına gelmektedir. Lisans hayatım boyunca kalkınma olgusuna kafa yormuş ve kalkınmanın yereldeki yeni aktörü olan Bölgesel Kalkınma Ajansları üzerine master tezi yazmış bulunmaktayım.

Geçen zaman içerisinde takvim ile beraber yaşama biçimi, iletişim kanalları, gelenekler, normlar gibi insana dair çoğu olguda değişime uğramıştır. Bu bağlamda sosyal normlar, sosyal ağlar ve güven üzerine kurulu olan sosyal sermaye gerek sosyal gerekse ekonomik yaşam için önem arz etmektedir.

Sosyal sermaye alanında çalışmamda bana destek olan, istediğim konuyu seçmemde özgür bir alan yaratan, destekleyen, önümü ve yolumu açan, gerek akademik gerekse hayata dair fikirler sunan, "danışman" kelimesinin ötesinde, sadece akademik değil insani olarakta rol model olan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. İlhan EROĞLU'na katkı, teşvik ve desteklerinden ötürü sonsuz teşekkürlerimi arz ediyorum.

Akademik hayatta başarılı olmam için birikimini esirgemeyen, her konuda bilgi ve destek vererek ilerlememi sağlayan, yol gösteren, teşvik eden, entelektüel birikimi ve mütevazı kişiliği ile örnek olan Prof. Dr. Nadir EROĞLU'na, her konuşmamızda mutlak suretle beni teşvik eden, yol gösteren Prof. Dr. Şevket TÜYLÜOĞLU'na, manevi desteğini her daim hissettiren Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ'e, kıymetli hocam Prof. Dr. Cumhur ERDEM'e, Prof. Dr. Salih BARIŞIK'a, Doç. Dr. Rüştü YAYAR'a, Yrd. Doç. Dr. Feyza KAYA AĞLARGÖZ'e, Yrd. Doç. Dr. Efdal POLAT'a, Arş. Gör. Dr. Türker ŞİMŞEK'e ve Arş. Gör. M. Vahit EREN'e desteklerinden ötürü teşekkürlerimi arz ediyorum.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini sunan, ilk öğretmenim olan Anneme, kelimelerin gücünü öğreten Babama, her daim yanımda olan kardeşlerime, sabır, teşvik ve desteklerinden ötürü en kalbi muhabbetlerimi sunuyor, teşekkürlerimi arz ediyorum.

Son olarak, bireyi yalnız bırakan modern toplum ve içinde bulunduğumuz zaman diliminde, Özdemir Asaf'ın deyimiyle, *"İnsanlar, insanların içinde, insana hasret*

yaşarlar..." dizesinden hareketle bu hasretin azalmasına katkı sunan herkese muhabbet, hürmet ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Ağustos 2015

Halil İbrahim AYDIN

ÖZET

Sosyal sermaye kavramı en temel hali ile bir toplumdaki bireyler arası ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Sosyal normlar, sosyal ağlar ve güven üzerine inşa edilen sosyal sermaye ekonomik kalkınmanın sağlanmasında yeni bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki çerçevesinde, sosyal sermayenin Avrupa Birliği ülkelerinin kalkınma düzeylerini etkilemede ne denli bir role sahip olduğunu ekonometrik bir analiz çerçevesinde ortaya koymaktır. Seçilmiş 24 Avrupa Birliği ülkesi için 2007-2012 yılları arasında Panel veri regresyonu tercih edilerek en küçük kareler yöntemi kullanılmak suretiyle analiz yapılmaktadır. Modelde kullanılan bağımlı değişken kişi başına düşen reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) artış oranı iken, açıklayıcı değişkenler; sosyal dışlanma, cinsiyete göre ücret farklılıkları, suç oranları ve düzenli internet kullanımınıdır. Uygulama sonucunda suç oranı değişkeninin kişi başına düşen reel GSYİH artış oranı üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız çıkmakta iken, sosyal dışlanma, cinsiyete göre ücret farklılıkları istatistiksel olarak anlamlı çıkıp kişi başına reel GSYİH artış oranını pozitif yönde, düzenli internet kullanımına ilişkin katsayılar ise istatistiksel olarak anlamlı çıkıp kişi başına reel GSYİH artış oranını negatif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Ekonomik Kalkınma, Avrupa Birliği, En Küçük Kareler Yöntemi.

ABSTRACT

Basically, the concept of social capital emphasizes the importance of relationships among individuals in a society. Social capital constructed on social norms, social networks, and trust, has been viewed as an emerging actor in achieving economic development. The aim of the study is to reveal the role of social capital in affecting European Union countries' development levels by an econometrical analysis within the framework of the relationship between social capital and economic development. For the chosen 24 European Union countries between 2007-2012 years, data are analyzed by using the Method of Least Squares. While the dependent variable used in the model is per capita real Gross Domestic Product (GDP) growth rate, explanatory variables are social exclusion, wage differentials according to gender, crime rates and regular internet usage. Results of the study indicates that whereas crime rate variable has not statistically any meaningful effects on per capita real GDP growth rate, social exclusion and wage differentials according to gender have statistically meaningful and positive effects on per capita real GDP growth rate, coefficients concerning with regular internet usage have also been found statistically meaningful but affect per capita real GDP growth rate negatively.

Key Words: Social Capital, Economic Development, European Union, Least Squares Method.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞMESİ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
İTHAF.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: EKONOMİK KALKINMA.....	4
1.1. Ekonomik Kalkınmanın Tarihsel Serüveni	4
1.2. Ekonomik Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi ve Önemi.....	7
1.3. Kalkınma - Büyüme - Modernleşme - Sanayileşme İlişkisi	10
1.4. Ekonomik Kalkınmanın Amacı	12
1.5. Ekonomik Kalkınmanın Çeşitleri	12
1.5.1. Sürdürülebilir Kalkınma	13
1.5.2. Kırsal Kalkınma.....	14
1.5.3. Bölgesel Kalkınma	15
1.5.4. Sosyal Kalkınma.....	15
1.6. Kalkınmanın Göstergeleri.....	16
1.6.1. Kişi Başı Gelir Düzeyi.....	17
1.6.2. Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi.....	18
1.6.3. İnsani Kalkınma Endeksi.....	18
1.7. Ekonomik Kalkınmanın Temel Belirleyenleri.....	20
1.8. Kalkınmanın Sosyal Ayağı: Kalkınma Odağında İnsan ve Toplum.....	21
BÖLÜM 2: SOSYAL SERMAYE KAVRAMI.....	23
2.1. Sosyal Sermayenin Tarihsel Serüveni.....	23
2.2. Sosyal Sermayenin Kavramsal Çerçevesi	26
2.2.1. Pierre Bourdieu'ya Göre Sosyal Sermaye	33

2.2.2. James Coleman'a Göre Sosyal Sermaye	35
2.2.3. Robert Putnam'a Göre Sosyal Sermaye	38
2.2.4. Francis Fukuyama'ya Göre Sosyal Sermaye	41
2.3. Sosyal Sermaye: Liberal Felsefenin Göz Ardı Ettiği Nokta	42
2.4. Sosyal Sermayenin İktisat Sosyolojisi ile İlişkisi	43
2.5. Sosyal Sermayenin Önemi.....	45
2.6. Sosyal Sermayenin Ölçülmesi.....	46
2.7. Sosyal Sermayenin Unsurları	52
2.7.1. Sosyal Normlar	54
2.7.2. Sosyal Ağlar	56
2.7.3. Güven	59
2.8. Sosyal Sermayenin Düzeyleri	61
2.8.1. Mikro Düzeyde Sosyal Sermaye	62
2.8.2. Orta Düzeyde Sosyal Sermaye	62
2.8.3. Makro Düzeyde Sosyal Sermaye.....	63
2.9. Sosyal Sermayenin Çeşitleri.....	63
2.9.1. Bağlayıcı, Birleştirici ve Köprü Sosyal Sermaye	63
2.9.2. Sivil ve Kamusal Sosyal Sermaye	65
2.9.3. Yapısal ve Bilişsel Sosyal Sermaye	66
2.10. Sosyal Sermayenin Diğer Sermaye Türleri İle İlişkisi	66
2.10.1. Beşeri Sermaye	68
2.10.2. Fiziki Sermaye	72
2.10.3. Finansal Sermaye.....	73
2.10.4. Kültürel Sermaye.....	73
2.10.5. Entelektüel Sermaye	75
2.10.6. Zaman Sermayesi	77
2.10.7. Manevi Sermaye	77
2.10.8. Bilgi Sermayesi.....	77
2.10.9. Doğa Sermayesi	78
BÖLÜM 3: SOSYAL SERMAYE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ	79
3.1. Sosyal Sermaye ve Kalkınmaya Dair Yaklaşımlar	79
3.2. Sosyal Sermayenin Ekonomik Kalkınmadaki Rolü	80

3.3. Sosyal Sermayenin Toplumsal ve Ekonomik Faydaları.....	86
3.3.1. İşlem Maliyetlerini Azaltıcı Etki	87
3.3.2. Sosyal Sermayenin Bürokrasiyi Azaltıcı Etkisi.....	87
3.3.3. Sosyal Sermayenin Yolsuzluğu Düşürücü Etkisi	88
3.3.4. Sosyal Sermayenin İşgücü Piyasasına Etkisi.....	89
3.3.5. Sosyal Sermayenin Bilgi Üzerine Etkisi	89
3.3.6. Sosyal Sermayenin Ekonomik Krizlerle İlişkisi.....	90
3.3.7. Sosyal Sermayenin Yoksulluk ile İlişkisi.....	91
3.3.8. Sosyal Sermayenin Suç ile İlişkisi	91
3.3.9. Sosyal Sermayenin Yatırım ile İlişkisi	92
3.3.10. Sosyal Sermaye Demokrasi İlişkisi	93
3.4. Ekonomik Kalkınma Çeşitlerinin Sosyal Sermaye İle İlişkisi.....	94
3.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi	94
3.4.2. Kırsal Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi	95
3.4.3. Bölgesel Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi	96
3.4.4. Sosyal Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi	98
BÖLÜM 4: AVRUPA BİRLİĞİ ÜZERİNE UYGULAMA	99
4.1. Literatür.....	99
4.2. Ekonometrik Yöntem	107
4.2.1. Panel Veri Yöntemi.....	108
4.2.1.1. Panel Birim Kök Testleri.....	108
4.2.1.2. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model)	113
4.2.1.3. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model)	113
4.2.1.4. Havuzlanmış Regresyon Modeli (Pooled Model).....	114
4.3. Model ve Veri Seti.....	116
4.4. Uygulama ve Bulgular	125
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	141
KAYNAKLAR	146
ÖZGEÇMİŞ	170

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo.1. Kalkınmanın Farklı Zaman Dilimlerinde Anlamları	6
Tablo.2. Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması	27
Tablo.3. Sosyal Sermaye Tanımlamaları	29
Tablo.4. Uluslararası Organizasyonlara Göre Sosyal Sermaye	31
Tablo.5. Pierre Bourdieu'da Sermayenin Birimleri	35
Tablo.6. Sosyal Sermaye Göstergeleri	48
Tablo.7. Bazı Yazarların Kullanmış Oldukları Sosyal Sermaye Göstergeleri	50
Tablo.8. İngiltere Ulusal İstatistik Bürosu Ölçeği	50
Tablo.9. Sosyal Sermayenin Düzeyleri	61
Tablo.10. Sosyal Sermaye ile Beşeri Sermayenin Karşılaştırılması	71
Tablo.11. Entelektüel Sermayenin Unsurlarına İlişkin Örnekler	76
Tablo.12. Sosyal Sermaye Yaklaşımları ve Kalkınma	79
Tablo.13. Kırsal Kalkınmada Sosyal Sermayedeki Rolü	96
Tablo.14. Değişkenlerin Tanımlanması	116
Tablo.15. Çalışmada Yer Alan AB Ülkeleri	117
Tablo.16. Literatürde Kullanılan Göstergeler	117
Tablo.17. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	132
Tablo.18. Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları	133
Tablo.19. F Test İstatistik Sonuçları	134
Tablo.20. Rassal Etkiler Modeli için Breusch And Pagan Lagrangian Multiplier Testi	135
Tablo.21. Değişen Varyans için Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi	135
Tablo.22. Otokorelasyon için Wooldridge Testi	136
Tablo.23. Modelin Tahmin Sonuçları	137

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil.1. İnsani Kalkınma Endeksi	19
Şekil.2. Kalkınmanın Belirleyenleri	20
Şekil.3. Putnam'ın Sosyal Sermaye Teorisi Özeti	40
Şekil.4. Sosyal Sermayenin Yapısı	45
Şekil.5. Sosyal Sermayenin Unsurları	52
Şekil.6. Sosyal Sermayenin Unsurlarının Genel Görünümü	53
Şekil.7. Sosyal Sermayeyi Etkileyen Unsurlar	54
Şekil.8. Güven Döngüsü	59
Şekil.9. Sermaye Çeşitleri İçerisinde Sosyal Sermaye	67
Şekil.10. Sosyal Sermaye – Ekonomik Etki Çıktıları.....	82
Şekil.11. Sermayenin Dönüşümü.....	83
Şekil.12. Suç - Sosyal Sermaye İlişkisi	92
Şekil.13. Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal, Ekonomik Yönleri Arasındaki İlişkileri	95
Şekil.14. Panel Regresyon Modeli.....	112

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik.1. 2007 Yılına Ait Değişkenlerin Ükelere Göre Gösterimi.....	125
Grafik.2. 2008 Yılına Ait Değişkenlerin Ükelere Göre Gösterimi.....	126
Grafik.3. 2009 Yılına Ait Değişkenlerin Ükelere Göre Gösterimi.....	127
Grafik.4. 2010 Yılına Ait Değişkenlerin Ükelere Göre Gösterimi.....	128
Grafik.5. 2011 Yılına Ait Değişkenlerin Ükelere Göre Gösterimi.....	129
Grafik.6. 2012 Yılına Ait Değişkenlerin Ükelere Göre Gösterimi.....	130
Grafik.7. Kişi Başına Düşen Reel GSYİH Artış Oranı Değişkeninin Her Bir Birim İçin Çizgi Grafiği	131

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller / Genişletilmiş Dickey Fuller Testi
ECLAC	Sosyal Kalkınma Bölümü
EKK	En Küçük Kareler Yöntemi
FAO	Kurumsal Kalkınma Programı
FE	Fixed Effects / Sabit Etkiler Modeli
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IPS	Im, Pesaran, Shin Birim Kök Testi
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
LLC	Levin, Lin, Chu Birim Kök Testi
MG	Milli Gelir
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
POLS	Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi
PP	Phillips Perron Birim Kök Testi
RE	Random Effects / Rassal Etkiler Modeli

GİRİŞ

Bütün toplumlar büyüme, gelişme ve müreffeh bir yapıya erişmek için çaba sarf etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde değişen takvimin yanı sıra, benzer şekilde üretim yapısı hatta insanoğlu bile değişmiş bulunmaktadır. Bahse konu değişim insanları, gelenekleri, güveni, normları, üretimi ve sermaye yapısını da değişime uğratmıştır. Özellikle sermaye yapısı fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sermaye şeklinde bir dönüşüm geçirmiştir.

Üretim, kazanç ve kazancın adil dağılımı kalkınma olgusu için önem arz etmektedir. Bu bağlamda üretim için gerekli olan fiziksel ve finansal sermaye önemli olmasına karşın, tek başına yeterli olmamaktadır. İçinde bulunduğumuz zaman dilimi küreselleşme ve kapitalist politikalar sayesinde şiddetli bir rekabet yaşamaktadır. Bu rekabette öne geçmek için fiziksel ve finansal sermayenin yanı sıra bireysel gelişim, eğitim, bilgi ve becerilerin önemini vurgulayan beşeri sermaye kavramı ön plana çıkmış bulunmaktadır. Ancak, modern toplumun getirileri ve bilgi toplumu sayesinde bilgiye ulaşmak kolaylaşmış genel itibari ile insanların bilgi ve yeteneklerinde artış görülmüştür. Nitekim bu durum beşeri sermayenin de yetersiz kalabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Özellikle, neoliberal politikalar sayesinde sosyal dışlanmalar artmış, bireysellik ön plana çıkmış ve kalkınma kavramı belli bir zümrenin lehine işlemeye başlamıştır. Bu noktada en yalın haliyle ilişkilerin önemini ortaya koyan, sosyal normlar, sosyal ağlar ve güven üzerine inşa edilen sosyal sermaye olgusu gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Fiziki ve finansal sermayeye sahip bir bireyin beşeri ve sosyal sermaye seviyesindeki artışı ile önemli üretim ve kazanımlar gerçekleştirebileceği düşünülmektedir. Hakeza, sosyal sermayenin diğer sermaye türleri için adeta bir katalizör görevi görmesi de ayrıca önemini gözler önüne sermektedir. İnsanları gelenek, tutum, tavır gibi sosyal normlar ekseninde ve ortak paydada toplayıp, sosyal ağlar sayesinde network oluşturup, güven temelinde toplumsal fayda yaratan sosyal sermaye ekonomik kalkınma için son derece önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyi yalnız bırakan modern toplumda insanoğlu yalnızlaşırken güven gibi önemli bir kavramı da göz ardı etmektedir. Hiç şüphe yok ki ekonomi için güven son derece önemli bir olgu olarak açıklanmaktadır. Bu noktada, güvenin inşası sürecinde ve toplumların bütünleşmesi ve gelişmesi noktasında önemli rol üstlenen sosyal sermaye günümüzde interdisipliner bir alan olup, her geçen gün önemini arttırmaktadır.

Ekonomik olduğu kadar toplumsal bir kavram olan sosyal sermaye, bürokrasi, yolsuzluk, işgücü, bilgi, kriz, yoksulluk, suç, yatırım ve demokrasi gibi konularla sağlamış olduğu yarar ile ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli bir aktör olarak vurgulanmaktadır. Birçok alan ile ilişkili olan sosyal sermaye kavramının açıklanması noktasında herhangi bir uzlaşa yoktur. Benzer şekilde temelinde insan olan bu olgunun ölçülmesinde son derece zor olup, araştırmacıların hemen hepsi bu konuda hemfikir olmaktadır. Ancak, disiplinlerin tümünde sosyal sermaye çalışan araştırmacıların önemli bir kısmı sosyal sermaye ekonomik kalkınma ilişkisinin pozitif bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna varmıştır.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı; literatürde birçok araştırmaya konu olan sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki çerçevesinde, sosyal sermayenin Avrupa Birliği ülkelerinin kalkınma düzeylerini etkilemede ne denli bir role sahip olduğunu ekonometrik bir analiz çerçevesinde ortaya koymaktır.

Çalışma dört temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, ekonomik kalkınmanın tarihsel serüveni açıklanmakta, kavramsal çerçevesi ve önemi belirtilmektedir. Akabinde birbiri ile çok fazla karıştırılan kalkınma, büyüme, modernleşme ve sanayileşme olguları arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulduktan sonra, ekonomik kalkınmanın amacı ve çeşitleri ayrıntılı bir şekilde irdelenmektedir. Kalkınmanın göstergeleri arasında yer alan ve en çok kullanılan kişi başı gelir düzeyi, fiziksel yaşam kalite endeksi ile insani kalkınma endeksi açıklanmakta, ekonomik kalkınmanın temel belirleyicileri analiz edilmektedir. Son olarak kalkınmanın sosyal ayağı ve kalkınma odağında insan ve toplum yapısı incelenmektedir.

İkinci bölümde ise, sosyal sermaye olgusu ile gelişim süreci ve kavramsal çerçevesine önemli katkılar sunan P. Bourdieu, J. Coleman, R. Putnam ve F. Fukuyama'ya göre sosyal sermaye kavramı derinlemesine açıklanmaktadır. Sosyal sermayenin iktisat sosyolojisi ile ilişkisi incelenmekte ve söz konusu kavramın önemi ortaya konulmaktadır. En az açıklanması kadar zor olan ölçüm konusu geniş bir şekilde değerlendirilmekte ve sosyal sermaye unsurları, normlar, ağlar ve güven bileşenleri açıklanmaktadır. Akabinde sosyal sermayenin mikro, orta ve makro düzeyleri incelendikten sonra, çeşitlerine değinilmektedir. Sosyal sermayenin, beşeri sermaye, fiziki sermaye, finansal sermaye, kültürel sermaye, entelektüel sermaye, zaman

sermayesi, manevi sermaye, bilgi sermayesi ve doğa sermayesi gibi diğer sermaye turleri ile olan ilişkisi detaylı bir şekilde analiz edilmektedir.

Üçüncü bölümde ise, sosyal sermaye ve kalkınmaya dair yaklaşımlar açıklanmakta ve sosyal sermayenin ekonomik kalkınmadaki rolü ortaya konulmaktadır. Özellikle ekonomik ve toplumsal yararları başlığı altında, işlem maliyetlerini azaltıcı, bürokrasiyi azaltıcı, yolsuzluğu düşürücü, işgücü piyasası üzerindeki etkisi, bilgi, yoksulluk, suç, yatırım ve demokrasi gibi konularda sağladığı somut çıktıların ekonomik kalkınmaya sağladığı olumlu etkiler geniş bir perspektiften analiz edilmektedir. Son olarak, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir kalkınma, kırsal kalkınma, bölgesel kalkınma ve sosyal kalkınma ile olan ilişkisi incelenmektedir.

Son bölümde ise, Avrupa Birliği ülkeleri üzerine ampirik bir uygulama yapılmakta, bu bağlamda ilk olarak literatür gözler önüne serilmektedir. Akabinde kullanılacak olan ekonometik yöntem, yani panel veri yöntemi açıklanmaktadır. Uygulama kısmında Avrupa Birliği üyesi 24 ülkenin 2007-2012 yılları arasında elde edilen veriler ile EKK yöntemi uygulanmak suretiyle sosyal sermayenin AB'nin ekonomik kalkınmasında ne denli bir role sahip olduğunu ortaya koyma hedeflenmektedir. Modelde bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel GSYİH artış oranı kullanılırken, açıklayıcı değişken olarak sosyal dışlanma, cinsiyete göre ücret farklılıkları, suç oranları ve düzenli internet kullanımı tercih edilmektedir.

BÖLÜM 1: EKONOMİK KALKINMA

Ekonomik kalkınma olgusu, salt kişi başına düşen milli gelir, işgücünden azami bir biçimde yararlanılması, sermaye birikimi gibi ekonomik yönü olan faktörlerle ifade edilemeyecek kadar kapsamlı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalkınmanın esas hedefi bireyin birçok açıdan yaşam seviyesini yükselterek sağlıklı bir sosyal yapı ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma, sosyal bir değişim süreci olarak değerlendirilmekte ve kalkınmanın gerçekleşmesi için sosyolojik dinamiklerin hayata entegre edilmesi açısından önem arz etmektedir (Şavkar, 2011: 3).

1.1.EKONOMİK KALKINMANIN TARİHSEL SERÜVENİ

Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* isimli kitabı yayımlandığı zaman diliminde iktisadi gelişme el kitabı olarak kabul görmüş olmasına rağmen, kavram olarak ekonomik kalkınma İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmaya başlanmıştır (Taban ve Kar, 2014: 5; Arslan, 2008: 48). Söz konusu süreçte tarım odaklı geleneksel toplumlar büyük oranda geri kalmış, çeşitli teknolojik yenilikler iktisadi alanda artan bir şekilde kullanılmış, sanayi toplumuna geçişle beraber kendi içinde sürekli gelişip büyüyen bir toplum yapısı meydana gelmiş bulunmaktadır. Sanayi toplumunun oluşturmuş olduğu üretim sürecine istinaden, dünya ekonomisinin sürekli gelişme trendinde olması, sömürge ya da yarı sömürge halinde olan ülkelerin, bağımsızlıklarını elde etmeleri ile beraber gelişme gereksinmelerinin ortaya çıkarak kalkınma zihniyetinin oluşması ve ülkeler arası gelir farklılıklarının belirgin hale gelmesi kalkınma konusunun önemini ortaya çıkarmaktadır (Özpolat, 2009: 5).

Ekonomik kalkınmanın ortaya çıkmasında etkili olan gelişmeler arasında aydınlanma felsefesi ve modernleşme teorisi önem arz etmektedir. Aydınlanma felsefesi, ortaçağ feodalizminin son bulması ve modern Avrupa'nın kurulması ile beraber, Batı Avrupa'da hayat bulan, geniş çaplı toplumsal, tarihsel ve ekonomik dönüşüme paralel olarak gün yüzüne çıkmıştır. Aydınlanma felsefesi, basitten karmaşığa doğru yol alan ekonomik, toplumsal evrim veya gelişme aşamaları ile modernleşme teorisinden faydalanmak suretiyle İkinci Dünya savaşından sonra kalkınma iktisadında yer alan teorilerin oluşumuna artı değer sağlamıştır (Çelebi, 2011: 8).

Modernleşme, sanayileşme ve gelişme ile özdeşleşen ekonomik ilerleme ilk defa İngiltere’de sanayi devriminin gerçekleşmesinden sonra meydana gelmiştir. Bu gelişme İngiltere’nin imalat sanayisinde pazar üstünlüğünü ele geçirmesine imkan vermiş ve ekonomi alanında model ülke olmasını sağlamıştır (Candan, 2009: 9).

Savaş sonrası ekonomik kalkınmanın ortaya çıkmasına sebep olan şartlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (İsmayılov, 2007: 45);

- Savaş sürecinden sonra ABD’nin ekonomik güç olma noktasında etki alanını yeniden şekillendirme çabası
- Bazı sömürge ülkelerin bağımsız devlet konumuna geçmesi
- Gelişmekte olan ülkelerin kendi iç potansiyellerine bağlı olarak kalkınma ya da kapitalist ilişkileri geliştirme yönündeki istekleri
- Uluslararası ilişkilerdeki soğuk savaşın oluşturduğu gerilim sürecinde gelişmekte olan ülkelerin, soğuk savaşın tarafı olan ülkelerin dış politikalarının belirlenmesi süreci

Kalkınma olgusu Tablo 1’de de görüldüğü gibi zaman içerisinde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. 1800’lü dönemlerde kalkınma ifadesi direk olarak değil de dolaylı bir şekilde Adam Smith’in *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde İngiltere’nin zenginleşmesi ve ilerlemeye yönelik iyileşmesi biçiminde kullanılmıştır. Smith çalışmasında maddi ilerlemeyi sermaye birikimi olarak betimlemiş ve zengin sınıflardaki para artırma eğilimine dayandırmıştır (Yavilioğlu, 2002: 60).

Tablo.1. Kalkınmanın Farklı Zaman Dilimlerinde Anlamları

Dönem	Perspektif	Kalkınma Anlamı
<i>1800'ler</i>	Klasik Politik Ekonomi	İlerleme, yakalama
<i>1850-1870 Sonrası</i>	Sömürge Ekonomisi	Sanayileşme, kaynak yönetimi, mutemetlik
<i>1940 - 1950 Sonrası</i>	Kalkınma Ekonomisi Modernleşme Teorisi	Ekonomik büyüme, sanayileşme modernleşme, siyasi ve sosyal modernleşme
<i>1960 Sonrası</i>	Bağımlılık Teorisi	Sermaye birikimi, ulusal, tek-merkezli
<i>1970 Sonrası</i>	Alternatif Kalkınma	İnsani ilerleme
<i>1980 Sonrası</i>	İnsani Kalkınma - Neoliberalizm	Kapasite, insanların tercihlerinin genişlemesi, ekonomik büyüme, yapısal reform, deregülasyon, liberalizasyon, özelleştirme
<i>1990 Sonrası</i>	Post-Kalkınma	Otoriter devlet
<i>2000</i>	Milenyum Kalkınma Hedefleri	Yapısal reformlar

Kaynak: (Pieterse, 2010: 7)

1950'li yıllardan 1970'lerin ortalarına kadar, kalkınma iktisadının esas hedefi, bağımsızlığına kavuşan ülkelerin, kapitalizmin kendi kuralları dahilinde kalmak kaydıyla, sanayileşmenin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla gerektiğinde devlet, gerektiğinde piyasa diğer bir ifade ile hem özel hem de kamu sektörü, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, birlikte mücadele etmektedir. Söz konusu durum, ülkenin veya özel sektörün sermaye birikimini sağlaması ve bunu sanayileşmek amacıyla kullanması anlamına gelmektedir. Nitekim Marshall Planı ile başlayan süreç ve ondan önce Sovyetler Birliği'nin ekonomik planlama ile elde ettiği ekonomik performans, pek çok ülkenin kalkınmasında bir dönem ekonomik planlamanın etkili olmasını sağlamıştır. Başta Latin Amerika olmak üzere Uzak Doğu Asya ülkeleri ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler planlı kalkınma modelini kabul etmişlerdir (Doğaner, 2013: 8-9).

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin yaşandığı 1970'li yıllarda insan odaklı kalkınma tanımları kullanılmakta iken, 1980 sonrasında ise kalkınma ekonomik konjonktürdeki gelişmeye bağlı olarak liberalizasyon, yapısal reformlar gibi

kavramlarla yeni bir anlam ihtiva etmektedir (Polat, 2014: 18). Bahse konu yıllarda “istikrar” olgusu göz önüne çıkmıştır. 1990’lı yıllar boyunca, bilgi teknolojisinin ve bilgi toplumunun istikrar kazanma yönelimi ile beraber büyüme ve kalkınmaya yönelik ilgi de tekrar bir toparlanma başlamasına karşın bahse konu süreçte büyüme ve kalkınmanın, sanayi toplumundakinden değişik bir şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir (Özyakışır, 2011: 51).

1.2. EKONOMİK KALKINMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ÖNEMİ

Kalkınma, iktisat literatüründe tanımı yapılması oldukça kompleks olan bir olgudur. Büyük tartışmaların gerçekleştiği kalkınma literatüründe bahse konu olgunun büyüme, yapısal değişme, sanayileşme ve modernleşmeyle ilişkileri kaleme alınmış ve meydana gelen farklılıklar analiz edilmiştir. Böylece açıklanması bile sorunlu olan bu olgu ile ilgili, az gelişmiş toplumların gerek iktisadi olan gerekse iktisadi olmayan kendi öz kaynaklarını ihtiva edecek yeni bir tanımlamanın yapılması son derece güç olmaktadır (Özyakışır, 2011: 48).

Kalkınma kavramı Latin kökenli batı dillerinde, development, developpement, desarrollo kelimesi gibi oldukça eski kullanıma sahip olsa da, bahse konu olgu 15. yüzyılda gün yüzüne çıkmış, 17. ve 18. yüzyıllarda geniş bir ölçüde kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra, kavramın ekonomik anlamda kullanılması İkinci Dünya savaşı sonrasına denk gelmektedir (Başkaya, 2009: 21).

Ekonomik kalkınmayı açıklayabilmek için ilk olarak büyüme ve kişi başına gelir denilen olguları açıklamak önem arz etmektedir. Bir ülke vatandaşlarının bir dönem veya bir yıllık zaman dilimi içerisinde üretmiş oldukları her türlü nihai mal ve hizmetin parasal olarak ifade edilmesine o ülkenin Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) denilmektedir. GSMH'dan vergi ve amortismanların düşürülmesi ile Milli Gelire (MG) ulaşılmaktadır. Aynı fiyatlarla hesaplanan iki yıl arasındaki MG artış yüzdesi, yıllık ekonomik büyümeyi ortaya koymaktadır (Kutlar ve Doğanoğlu, 2007: 5).

Dar anlamda ekonomik kalkınma kavramı, insanoğlunun ekonomik şartlarının tarihsel serüven içerisinde nasıl değiştirdiğini ve bunun için neler yapılabildiğini göstermektedir. Fakat insanoğlunun daha iyi bir hayata olan gereksinimi, ekonomik

olandan farklı daha geniş bir tanımlama yapmaya zorlamaktadır. Böylece, ekonomik kalkınmanın açıklanmasında sadece iktisadi şartların değil, bu koşulların da büyük ölçüde belirleyici olduğu insanlığa ait sorunların, acıların, açlığın, yokluğun, hastalıkların, eğitimin, özgürlüklerin ve kültürel sorunların özetle insanoğlunun hayatı ile ilgili unsurların altı çizilmektedir (Erbay ve Özden, 2013: 4).

Kalkınma olgusu değer yüklü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı bilim dallarında değişik manalar ile kullanılabilen bir olgudur. En genel anlamı ile, arzu edilir bir değişim sürecini ifade etmektedir (Doğan, 2010: 12). Kısaca, kalkınma doğası gereği uzun dönem sorunu olarak açıklanabilmektedir (Kapu vd., 2012: 58).

İktisadi kalkınma, düşük gelir ve kötü hayat şartları altında bulunan az gelişmiş ekonomilerin, gelir seviyesini yükselterek daha ileri bir yaşam standardına ulaşma serüveni olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada, ekonomik kalkınma ekonomik olmanın ötesinde sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki yapısal değişim ile bütün olarak refah artışını vurgulamaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 17).

Kalkınma, insanın sosyal yapı içinde hem anlamlı hem de üretken olması için kapasitesini ilerletmesinin semeresi, diğer taraftan ekonomik büyümenin meyvelerinin eşit dağılımının garantörü ve herkese toplumun çalışmalarına katılma fırsatı sunan bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Sinemillioğlu, 2009: 249).

Kalkınma literatürü kuramsal temeli olan önermeler ile dolup taşmaktadır (Chang, 2009: 25). Bahse konu literatürde önemli bir yer tutan R. Lucas'ın yaklaşımına göre ekonomik kalkınma, ülkelerin belirli bir süreçte kişi başına düşen gelir düzeylerinin ve gelir artış hızlarının yükselmesidir. Bu dar kapsamlı bir tanımlama olabilir ancak gelir artışlarının dikkate alınması ister istemez toplumun diğer özelliklerini de göz önünde tutmasını zorunlu kılmaktadır (Lucas, 1988: 3).

Yatırım oranının kişi başına reel geliri arttırması ile birlikte üretim tekniğinde ve gelir akımlarının kullanımında ortaya çıkan köklü değişiklikler, yeni yatırımların devam ettirilmesini sağlamakta, dolayısıyla kişi başına gelir trendi yükselmeye devam etmektedir. Kalkınmanın devam ettirilmesi, gelire yapılan ilavelerin yüksek oranının verimli yatırımlara dönüşmesine bağlıdır; verimli girişim imkanlarına toplumun kabul edilebilir bir şekilde tepki göstermeye hazır olması kalkınma için önemli bir koşul olmaktadır (Rostow, 1966: 45-46).

Ekonomik kalkınma bir nevi yapı değişikliğidir. Bir durumdan daha iyi bir duruma yönelen dinamik bir hareket olup, alışkanlıklarda, inançlarda, davranışlarda ve zihniyetteki değişimdir (Özgüven, 1988: 99-101). Ekonomik kalkınma, hem yaşam düzeyini yükseltmek hem de ekonomik sistemin başarısını gösterme noktasında önem arz etmektedir (Sabır, 2010: 11).

Diğer bir tanımlamaya göre ekonomik kalkınma, insanların hayat standartlarını, özgürlüklerini yükselterek, tüm insanların yaşam kalitesinin artırılması süreci olarak açıklanmaktadır (Todaro and Smith, 2012: 5). Kalkınma bir meydan okuma olarak kendini göstermektedir. Ekonomik ve toplumsal hayata bir iradi müdahale ve nihayetinde bir zenginlik yarışı olarak açıklanmaktadır. Diğer bir ifade ile, kalkınma zenginlik için yapılan yarışta iradi bir müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğaya olduğu kadar, bölüşüm noktasında da gerçekleştirilen bir müdahaledir. İnsani boyutuyla ekonomik kalkınma, hayat standartlarının yani refah seviyesinin artırılması, kaynak dağılımının daha adil bir hale getirilmesi ile pastadan daha çok kişinin pay almasının sağlanması serüvenidir (Kaynak, 2011: 79).

Ekonomi literatüründe kalkınma ve gelişme kavramları çoğu zaman aynı anlamı ifade etmek için kullanılmaktadır. Kalkınma olgusu az gelişmiş ülkelerdeki değişim süreci ile özdeşleşmiş bir kavram olarak açıklanabilmektedir (Berber, 2011: 8). Diğer bir tanımlamaya göre, ekonomik kalkınma kavramı büyüme olgusunda farklılaşmak suretiyle, az gelişmiş toplumların gelişmiş toplum seviyesine ulaşması için yapısal ve nitel değişimler olarak açıklanmaktadır. Söz konusu yapısal ve nitel değişimlerin hayata uyarlanmasında koruyucu ve kollayıcı politikaların hakim olması kaçınılmaz olmaktadır. Böylece, kalkınma felsefesi, ulus devlet mentalitesine yeni ekonomik görevler addederek kalkınmacı devlet modelini ön plana çıkarması noktasında destek olmuştur (Bakırtaş, 2014: 9). Ekonomik kalkınma olgusu genel itibariyle iktisat literatüründe, ekonomik etkinliğin artması ve maddi refahın yükselmesiyle beraber, politik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerde yapısal bir değişimin gerçekleşmesi şeklinde ifade edilmektedir (Gümüş, 2004: 4).

Smith kapitalist ekonomik kalkınmaya artı değer yaratan birincil faktör olarak işbölümü ve birikim yasası önemini ortaya koymaktadır (Parasız, 2005: 6). Ekonomik kalkınmada insana yapılan yatırımın önemli olduğunu ilk ortaya atanlar, A. Smith ve

Klasik İktisadın diğerk temsilcileridir. Sonraki yıllarda ekonomi biliminde ölçülebilen unsurlara ağırlık verilmesinden ötürü insani yatırım olgusu ihmal edilmiştir. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar gündeme gelmiştir. 1950'lerin sonlarına doğru Denison, T. Schultz ve Gary Becker gibi iktisatçılar Smith'in fikirlerini yeniden keşfedip, insan sermayesi kuramını geliştirdiler (Han ve Kaya, 2012: 113). Böylece, ekonomik kalkınma serüveninde beşeri ve sosyal sermaye önem ihtiva eden kavramlar olarak hayatımıza girmiş bulunmaktadır.

1.3. KALKINMA - BÜYÜME - MODERNLEŞME - SANAYİLEŞME İLİŞKİSİ

Ekonomik büyüme ile ekonomik gelişme ve kalkınma kavramları ekonomi literatüründe genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, bahse konu kavramlar birbirinin yerinde kullanılıyor olsa dahi, aralarında belirgin farklılıkların olduğunun belirtilmesi önem ihtiva etmektedir. Ekonomik büyüme, belli bir dönemde üretim faktörleri başına verimliliğin devamlı artması dolayısı ile bir ülkenin reel gayri safi milli hasıla veya kişi başına gelirinde yükselmenin olması şeklinde ifade edilmektedir (Boyacıoğlu, 2007: 24). Diğerk bir tanımlamaya göre, fert başına reel hasılda meydana gelen sürekli artış iktisadi büyüme olarak açıklanmaktadır (Ünsal, 2007: 11).

Ekonomik kalkınma genel itibariyle, salt niceliksel artışları değil aynı zamanda nitel faktörlerdeki değişiklikleri de içeren bir süreç olarak ifade edilmektedir. Ekonomilerin yönetildikleri kurumlar, organizasyonlar ve kültür gibi faktörlerdeki değişiklikler bu süreçte gözlemlenen değişikliklere örnek olarak verilebilmektedir. Bu bakış açısı ile incelendiği zaman ekonomik büyüme, ekonomik kalkınmanın niceliksel yönünü betimlemektedir (Özcan, 2011: 59). Kalkınma ise, sadece üretimin ve kişi başına gelirin yükseltilmesi anlamına gelmeyip, gelişmekte olan toplumlarda ekonomik, sosyal ve kültürel dokunun da revize edilmesi anlamına gelmektedir. Bu bilgiler ışığında kalkınma sadece azgelişmiş ekonomilere ilişkin bir olgu olarak karşımıza çıkarken, büyüme ise hem azgelişmiş hem de gelişmiş ekonomiler ile ilgili bir kavram olarak açıklanmaktadır (Han ve Kaya, 2012: 2).

Kalkınma ve büyüme olgularının tanımlamaları arasındaki en önemli farklılık, büyümede mevcut iktisadi yapı esas alınırken, kalkınmada mevcut iktisadi yapıya razı

olunmayarak ve bunun değiştirilerek gelişmesi esas teşkil etmektedir (Kaynak, 2011: 84).

Daha açık bir ifadeyle, büyüme zengin ülkeler için söz konusu olmaktadır, kalkınma ise fakir ülkeler için geçerli olmaktadır. Büyüme ekonomi teorisi ile analiz edilirken, kalkınma ise genellikle ekonomi politikası kapsamında bulunmaktadır (Berber, 2011: 12; Karakayalı ve Dilber, 2010:11). Kalkınma olmadan büyüme gerçekleşirken, kalkınma için belli bir seviyede büyümenin olması gerekmektedir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 20).

Kalkınma, batı toplumlarının ideolojisinin, burjuva düşünce yapısının geri kalan kısma sağladığı, doğrusal ilerleme, sonsuz büyüme kavramının bir türü şeklinde meydana gelmiştir. Bu noktada, uygarlaştırma, modernleştirme misyonunun yeni şartlarda aldığı şekil olarak ifade edilmektedir (Başkaya, 2009: 17).

Kalkınma ile büyüme arasında gerçekleşen durumun bir diğer benzeri de modernleşme ve kalkınma arasında kendini göstermektedir. İki olgu kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılmakta, kimi zaman da modernleşme olgusu içerisinde kalkınma olgusu kabul edilmekte ve bazen de kalkınma olgusu, modernleşme ve sanayileşme olgusunun her ikisini içinde barındıracak biçimde kullanılmaktadır. Diğer bir şekilde sanayileşme olgusu, kalkınma ile modernleşme arasında bir köprü oluşturulmak istendiğinde ara bir olgu şeklinde incelenmektedir. Sanayileşme kimi zamanda az gelişmiş bir toplumdaki gelişmiş bir topluma geçişte, kalkınmanın ve benzer şekilde modernleşmenin olmazsa olmazı olarak kabul görmektedir (Yavilioğlu, 2002: 64). Sosyal bilim kavramı olan modernleşme, ekonomik anlamda, sanayileşme, şehirleşme ve tarımsal teknolojik dönüşümleri içinde barındırmaktadır. Sosyal anlamda, geleneksel bağların zayıflaması ve kişisel başarının ön plana çıkması olarak açıklanmaktadır. Politik olarak, otoritenin rasyonelleşmesi, kültürel açıdan ise bilimsel bilginin artması sonucu toplumun seküleritesinin yükselmesi şeklinde ifade edilmektedir. Özetle, modernleşme ile Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinin ekonomik ve sosyal düzeni anlatılmak istenmektedir (Kutlar ve Doğanoğlu, 2007: 8). Diğer bir ifade ile, modernleşme süreci yerine gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini göstermek için yakın bir zaman diliminde batılılaşma sözcükleri de kullanılmaya başlanmış bulunmaktadır (Yozgat, 2009: 24).

1.4. EKONOMİK KALKINMANIN AMACI

Kalkınma ile amaçlanan insanın hayat seviyesinin daha iyi bir hale gelmesini sağlamaktır. Tam da bu noktada yapılması gerekenler, her geçen gün değişmekle beraber, genel olarak bütün toplumlarda üç önemli değer kalkınmayı karşıladığı kabul görmektedir. Kalkınmanın söz konusu üç önemli değerleri geçinebilirlik, onur ve özgürlük şeklinde sıralanmaktadır (Çelebi, 2011: 6; Kutlar ve Doğanoğlu, 2007: 7).

Ekonomik kalkınma çabaları, üretimi ve teknolojiyi geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, istihdamı arttırmak, çalışma şartlarını düzeltmek, çevreyi muhafaza etmek, iktisadi, siyasi ve sosyal özgürlükleri arttırmayı amaçlamaktadır (Bodur, 2007: 7-8).

Ekonomik kalkınmanın ön plana çıkan amaçlarından bazıları aşağıdaki gibi özetlenmiştir (İsmayılov, 2007: 49; Karakayalı ve Dilber, 2010:9; Özgüven, 1988: 104-105);

- Kişisel geliri arttırmak suretiyle ihtiyaçları gidermek
- Yeni bir yatırım zihniyeti oluşturup büyüme hızını yükseltmek
- Ülkenin ekonomik bağımsızlık kazanmasını sağlamak
- Gelişmiş ülkeler karşısında yaşanan kompleksten kurtulma fırsatı sağlamak
- Daha geniş boş zaman oluşturup insan ömrünü artıran bir anlayışa sahip olmak
- Toplumların kültürel değerlerinin devamlılığını sağlamak
- Ulaşım, haberleşme gibi hizmetlerden herkesin maksimum düzeyde faydalanmasını sağlamak

Özetle, ekonomik kalkınma ile az gelişmiş ekonomilerin makroekonomik ve sektörel yapılarının gelişmiş ülke seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir (Doğan, 2010: 11).

1.5. EKONOMİK KALKINMANIN ÇEŞİTLERİ

Ekonomik kalkınma çeşitleri sürdürülebilir kalkınma, kırsal kalkınma, bölgesel kalkınma ve sosyal kalkınma şeklinde sınıflandırılmaktadır.

1.5.1. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma olgusu salt ekonomistleri ilgilendiren bir kavram değildir. Söz konusu olgu, çevrecileri, jeologları, ekolojistleri, coğrafyacıları ve fizikçileri de ilgilendirmektedir (Kutlar ve Doğanoğlu, 2007: 41).

Sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme ve insan iyiliğinin, bütün sistemlerin esası olan doğal kaynaklara dayandığını vurgulamaktadır (Sinemillioğlu, 2009: 252). Ekonomik büyüme ve çevre arasındaki ilişkiyi gösteren olgu sürdürülebilir kalkınma şeklinde ifade edilmektedir. Bu olgu ilk defa 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma komisyonunda kullanılmıştır. Komisyon raporunda ‘*Bizim Ortak Geleceğimiz*’ ile sürdürülebilir kalkınma gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan günümüz ihtiyaçlarının karşılanması olarak açıklanmaktadır (Çelebi, 2011: 11).

Sürdürülebilir kalkınmanın barındırdığı temel üç boyut söz konusu olmaktadır. İlk olarak, mevcut büyümenin sürdürülemezliği, ikincisi, bugünün ihtiyaçlarının giderilmesi yani yoksulluğun azaltılması, son olarak da gelecek nesillerin yaşam ve refahının güvencesinin temin edilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Dahası bunlar uygulanırken çevre üzerindeki baskının uygarlığa sorun teşkil etmeyecek bir düzeyde olması gerekmektedir (Başkaya, 2009: 207).

Sürdürülebilir kalkınma olgusu ilgili uluslararası düzlemdeki ilk bütünsel yaklaşımlar, 1992’de Rio de Janeiro’da hayata geçirilen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı”nda gündeme gelmiştir. Konferans’ta, çevre ile kalkınma stratejilerinin tüm alt başlıkları incelenerek, bunların etkileşimlerinin analiz edildiği bir 21. yüzyıl gündemi ortaya konulmuştur (Boyacıoğlu, 2007: 92).

Kapitalizmin bir türlü aşamadığı yapısal krizler ve antidevletçi neoliberal tezlerin etkinleştiği, yoksulluk, işsizlik ve sefaletin büyüdüğü, çevre tahribatının alabildiğine ilerlemesine istinaden, artık kalkınmadan değil sürdürülebilir kalkınmadan söz edilmektedir (Partant, 2002: 17).

Sürdürülebilir kalkınma olgusu ile açıklanmak istenen nokta, iktisadi büyümenin salt yeterli olmadığı, oluşturulan servetin ülkeler, bölgeler ve gelir grupları arasında adil ve eşit olarak dağıtılması ve bu arada çevresel değerlerin de korunmaları şeklinde ifade edilmektedir (Kaynak, 2011: 56).

Tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi sürdürülebilir kalkınma kavramı, ekonomik, sosyal ve çevresel birçok olguyu içinde barındıran son derece geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahse konu bu geniş içerik gerek bugün gerekse gelecek nesillerin sağlıklı bir hayat sürmeleri noktasında ihtiyaç duyulan asgari şartlar sürdürülebilir kalkınma konuları arasında yer almaktadır (Karakaya ve Özçağ, 2005: 357). Bu tanımlama aynı zamanda ekonomi ile ekoloji bağlantısını kurmuş bulunmaktadır. Özetle, sürdürülebilir kalkınma kavramı ekonomik, ekolojik ve toplumsal yönleri bulunan çok boyutlu bir olgu olarak toplumlara fayda sağlamaktadır (Han ve Kaya, 2012: 255).

1.5.2. Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma kavramı, eşitlik ve adalet ilkeleri noktasında servet ve gelirin adil dağıtılmasını tasarlayan, kırsal yerlerin modernleşmesini sağlamakla beraber, ekonomik, toplumsal ve kültürel aşamaları da barındıran bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Işık ve Baysal, 2011: 168).

Kırsal alandaki kişilerin yaşam düzeylerini yükselterek, tüm kırsal alanın gelişmesinin sağlanması durumu kırsal kalkınma olarak açıklanmaktadır. Bu tanıma göre; kırsal kalkınma, tarım ve beraberinde olan faaliyetleri, köy endüstrisi ve ev içi üretim ve yetenekleri, sosyoekonomik altyapıyı, toplumsal hizmetleri ve bunların kırsal alandaki insan kaynaklarını içinde barındırmaktadır. Doğal bir kavram olarak, kırsal kalkınma, çeşitli, fiziksel, teknolojik, kurumsal, ekonomik ve sosyal kültürel etkileşim arasındaki son halka olarak ifade edilmektedir (Çelebi, 2011: 17).

En genel tanımı ile kırsal kalkınma, kırsal olarak ifade edilen yörelerde yaşayan bireylerin refah seviyelerinin yükseltilmesi amacıyla, bahse konu yörelerin sosyal, kültürel, ekonomik bütün şartlarının, çevre koruma ve sürdürülebilirlik ilkeleri noktasında iyileştirilmesine yönelik yapılan plan, proje ve uygulamaların tamamı şeklinde açıklanmaktadır (Doğan, 2010: 26).

1.5.3. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma olgusunun tarihsel kökenleri uzun bir zaman dilimine dayanmamakla beraber, kalkınma iktisadına paralel olarak 1940'lı yıllarda önem arz etmeye başlamıştır. Günümüzde bölgesel kalkınma kavramı, ulusal düzeyde hedeflenen kalkınma çabalarının bölgesel baza indirgenmesi şeklinde ifade etmek mümkündür (Bildirir, 2005: 7).

Bir diğer tanımlamaya göre, ulusal sürdürülebilir bir kalkınma stratejisinin tutarlılığı noktasında genel olarak rekabet dengelerini bozmayan etkinlik ve müreffeh bir yapının oluşması için gerçekleştirilen girişimlerin toplamı olarak açıklanmaktadır (Ildırar, 2004: 16). Bölgesel kalkınma ile ulusal kalkınma arasında çok güçlü bir ilişki söz konusu olmaktadır. Herhangi bir ülkeyi meydana getiren bölgelerin kalkınması, söz konusu ülkenin de bir bütün olarak kalkınmasını sağlamaktadır (Kaya, 2009: 25).

Bölgesel kalkınma kavramı, bir bölgedeki gelir artışlarının yanı sıra, sosyo-ekonomik yapının değiştirilmesini de ifade etmektedir. Ancak bölgesel kalkınma kavramı ulusal kalkınma olgusuna göre daha farklı ve kompleks ilişkiler ağını içinde barındırmaktadır. Genellikle girişimciliğin desteklenmesi, altyapının geliştirilmesi, eğitim ya da çevrenin muhafaza edilmesine ilişkin uygulamaların toplamının kalkınma ile sonuçlandığı varsayılmaktadır. Bahse konu varsayımlar bölgenin ekonomik ve sosyal refahını iyileştirecek faaliyetleri göstermektedir. Böylece bölgesel kalkınma, bölgenin iç potansiyelini harekete geçirilmesi ve girişimciliğin desteklenmesi, bölgenin gelir ve istihdam seviyesinin yükseltilmesi ve hayat standartlarının ilerletilmesi olarak açıklanmaktadır (Uzay, 2005: 19-20).

Bölgesel kalkınma olgusu, fakirlik çemberinin kırılması anlamına gelmektedir. Bölgelerin iç potansiyellerinin harekete geçirilmesi noktasında bilgi, girişimcilik yeteneği gibi bölge dışındaki faktörlerin bölgeye ithali ve bunların itici güç olarak sürece dahil edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Turgut ve Aydemir, 2011: 2).

1.5.4. Sosyal Kalkınma

Bazı klasik liberal ekonomistler sermaye birikimi ve işbölümü ile dengeli bir büyümenin gerçekleştirilebileceğini dolayısıyla zenginliğin artacağını ifade etmiş,

ancak iktisadi ve sosyal kalkınma üzerinde çok fazla yoğunlaşmamıştır. İyimser görüşe göre iktisadi ve sosyal kalkınma resen meydana geldiği için devletin müdahalesine de gerek kalmamıştır (Özgüven, 1988: 148).

Ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınma olguları birbirini tamamlayan ve önem ihtiva eden kavramlardır (Karakayalı ve Dilber, 2010: 10). Sosyal yaşam şartlarının iyileştirilmesi için yapılan ve genel olarak hizmet yönü ağır basan durumlar olarak açıklanmaktadır. Sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme ve çevre sorunları sosyal kalkınmanın konuları olarak incelenmektedir (Çelebi, 2011: 12).

Sosyal kalkınmanın bazı özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Karakayalı ve Dilber, 2010: 10);

- Kaynak dağılımındaki farklılıkların minimize edilmesi
- Bireysel gelir atışlarının yanı sıra, daha iyi bir konut, sağlık, ulaşım, eğitim ve kültür gibi birçok hizmetlerin sunulması
- İnsanlara zorunlu ihtiyaçları için imkanlar sunulması
- Kişisel ve kolektif düzeyde sosyal ve beşeri ilişkiler ile dayanışmanın artırılması

1.6. KALKINMANIN GÖSTERGELERİ

Kalkınmayı ölçmek için bir çok araştırmacı değişik ölçümler kullanmışlardır. S. Ahluwalia (1976) çalışmasında kalkınmayı altı gösterge ile ölçmüş bulunmaktadır. Söz konusu göstergeler; kişi başına düşen milli gelir, GSYİH'daki tarımın oranı, kent nüfusunun toplam nüfustaki oranı, okur yazarlık oranı, ortaokuldaki okullaşma oranı, nüfus artış hızı şeklinde sıralanmaktadır (Ahluwalia, 1976: 316). Diğer taraftan Hicks ve Streeten (1979) ekonomik kalkınmayı ekonomik ve sosyal olmak üzere iki farklı başlık altında analiz etmişlerdir. Sosyal gösterge olarak, doğumda beklenen yaşam süresi, kalori tüketimi, bebek ölüm oranı, ilkokulda okullaşma oranı, okur yazarlık oranı ve oda başına düşen kişi sayısı, içme suyuna sahip olmayan yerleşim birimlerinin sayısını kullanmışken, ekonomik değişken olarak, gazete tüketimi, otomobil sayısı, radyo alıcı sayısı, elektrik tüketimi ve enerji tüketimi göstergelerle analiz yapmışlardır (Hicks and Streeten, 1979: 573).

Ekonomistler kalkınma düzeyinin ölçülmesi için çeşitli değişkenler kullanmaktadır. Ancak bu göstergeler arasında ön plana çıkanlar, kişi başı gelir düzeyi, fiziksel yaşam kalite endeksi ve insani kalkınma endeksi şeklinde sıralanmaktadır.

1.6.1. Kişi Başı Gelir Düzeyi

Kayda değer sayıdaki ekonomistin kabul verdiği ve diğer kalkınma değişkenlerine göre ülkelerin kalkınmışlık seviyelerini kıyaslama noktasında daha büyük avantaj sunan kalkınmışlık ölçüsü kişi başına düşen gelir düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kangal, 2013: 61). Reel GSYİH, herhangi bir ülkede belirli bir süreçte üretilen nihai mal ile hizmetlerin temel bir yılın fiyatları üzerinden değeri şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 10).

Kişi başına GSYİH, tüketim, yatırım ya da diğer kullanım alanlarına ayrılabilir çıktı miktarını açıklama noktasında kullanılan refah düzeyinin genel bir ölçütü olarak kabul görmektedir (Jones, 2007: 6).

Ekonomik olarak kalkınma, geleneksel anlamda kişi başı gelirin sürdürülebilir büyüme oranlarının sağlanması şeklinde ifade edilebilir. Kişi başı gelirdeki gerçek artış, kişinin gelirindeki gerçek artış anlamında olmasından ötürü, ülkedeki nüfusun büyüme oranından çıktının daha hızlı genişlemesini göstermektedir. Kişi başı GSMH reel büyüme oranları ve seviyeleri olarak kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeye göre, kişi başı GSMH, ortalama bir vatandaşın tüketim ve yatırım için ne kadar reel mal ve hizmete sahip olacağını vurgulamaktadır (Bakırtaş, 2014: 12).

Kişi başı gelir düzeyi ve gelirin artış oranı, araştırmacı ve düşünürlerin çoğu tarafından genellikle kalkınmanın bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Kişi başı geliri, kalkınmayı ölçmede bir değişken olarak kullanımının son derece kolay ve bu oranın ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini karşılaştırmada çok tercih edilen bir değişken olduğunu vurgulanmaktadır (Özcan, 2011: 61).

Kişi başına düşen reel GSYİH sürdürülebilir artışını ifade eden ekonomik kalkınma süreci, tipik üretim, ticaret ve faktör kullanımının sektörel kompozisyonuna ilişkin bazı temel ekonomik değişkenler ile ilişkilendirilmiştir (Naqvi, 1995: 543).

1.6.2. Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi

Kalkınmanın ölçütü olarak Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi, insanların barınma, beslenme, sağlık gibi esas gereksinimlerinin karşılanmasını ölçme noktasında önem arz etmektedir (Kangal, 2013: 62).

Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi, 1970'lerin sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri'nde, David M. Morris tarafından geliştirilmiş bir endeks olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu endekste ortalama ömür süresi, okuryazarlık ve bebek ölüm oranları gibi değişkenler söz konusu olmaktadır. Genel olarak bir ülkenin fiziksel yaşam kalite endeksi düşük ise kişi başına düşen gelirin de düşük olacağı düşünülmektedir. Ancak fiziksel yaşam kalite endeksi yaşam seviyesindeki iyileşmeden çok miktarını ölçmekte, özgürlük, adalet, güvenlik ve insan hakları gibi konulara yer vermemektedir (Çelebi, 2011: 84).

Kalkınmış bir toplumdaki bahsedildiği zaman insanların ilk olarak aklına gelen, iyi beslenme ve giyinme, birçok ürüne erişim şansı, boş zaman ve eğlence fırsatı, sağlıklı bir ortam hayat koşullarına sahip olduğu bir toplum tipi canlanmaktadır. Böyle bir sosyal yapıda ne şiddet ne de kayırmacılık söz konusu olmamaktadır. Özetle günümüzde, kalkınmış bir sosyal yapı için asgari ihtiyacın, üst düzey fiziksel hayat niteliği olduğuna ve söz konusu niteliğin de sadece sosyal yapının küçük bir azınlığı ile sınırlandırılmaması gerektiği belirtilmektedir (Özcan, 2011: 63).

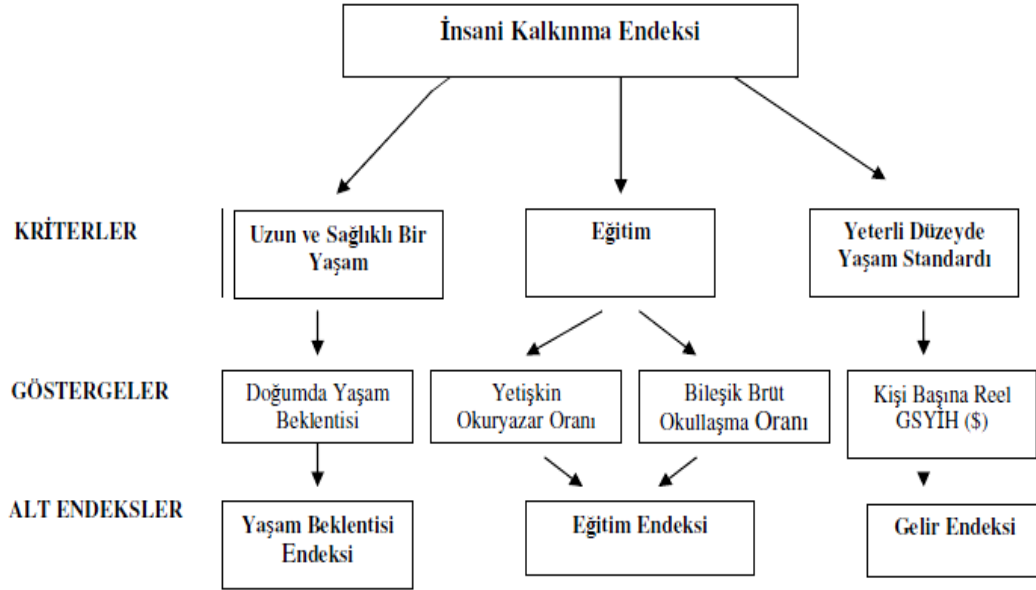
1.6.3. İnsani Kalkınma Endeksi

İnsani Kalkınma Endeksi 1998 yılında Nobel Ekonomi ödülü sahibi Amartya Sen'in yaklaşımlarından hareketle (Gökdemir ve Veenhoven, 2014: 348) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen gerek iktisadi gerekse sosyal kalkınmayı dikkate alan çok yönlü bir ölçüm aracıdır (Karakayalı ve Dilber, 2010:147).

İnsani Kalkınma Endeksi, üç temel nesneyi ölçmeye yönelik bileşik bir endeks olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; uzun ömürlülük, bilgi birikimi ve uygun hayat şartları olarak ön plana çıkmaktadır. Beşeri Kalkınma endeksinde uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye ulaşma, yeterli hayat seviyesine ulaşabilmek için gerek duyulan kaynaklara sahip olunması yanı sıra, kişilerin yaratıcı ve üretici olabilmeleri için politik,

sosyal ve ekonomik özgürlüklere imkan yaratabilmek ve kişilerin haklarının korunması gibi diğer isteklerde söz konusu olmaktadır. Bu endekste diğer endekslerden farklı olarak okullaşma, işsizlik, hastalık, evlilik ve göç gibi farklı grupların değişen hayatları da analiz edilebilmektedir (Çelebi, 2011: 81).

Şekil.1. İnsani Kalkınma Endeksi

Kaynak: (Boyacıoğlu, 2007: 83)

İnsani Kalkınma Endeksi üç temel faktörden yola çıkılarak tespit edilmektedir (Taban, 2011: 13);

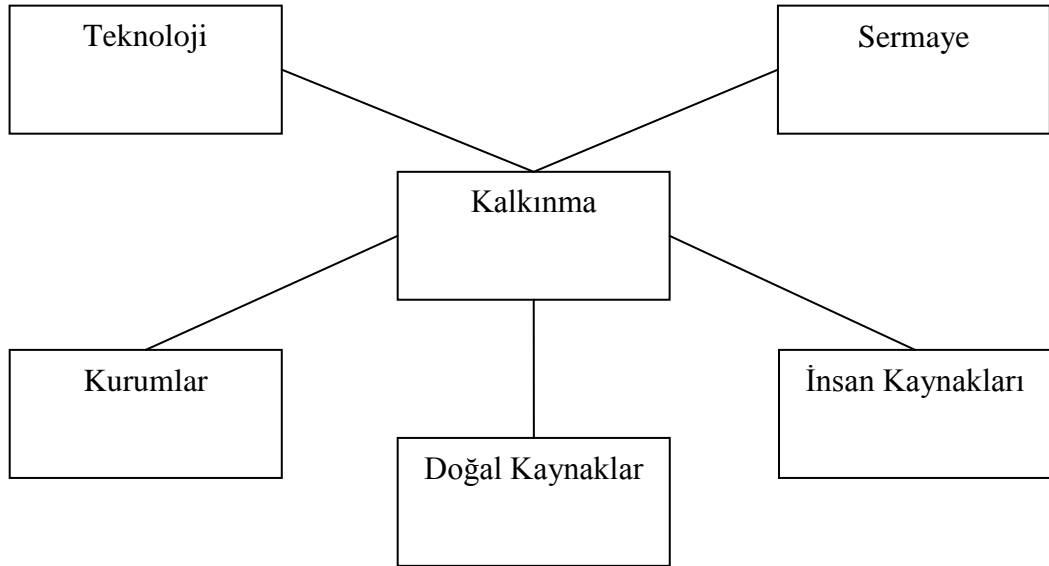
- Doğumda yaşam beklentisi
- Yetişkin okuryazarlığı ve birleşik okullaşma oranı
- Kişi başına düşen GSYİH

İnsani kalkınmaya katkı sunan faktörler, ekonomik büyüme, insan kaynakları yönetimi, insan hakları ve katılımı, barış ve güvenlik ile sürdürülebilirlik şeklinde beş temel başlık olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Bu beş unsur aynı zamanda birbirini zenginleştirmektedir. Çünkü insan kaynakları ekonomik büyümeye katkıda bulunmakta ya da insan haklarına saygı barışı beraberinde getirmektedir. Özetle, bahsedilen unsurlar araç iken, insani kalkınma ise amaç olmaktadır (Özcan, 2011: 64).

1.7. EKONOMİK KALKINMANIN TEMEL BELİRLEYENLERİ

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayan sermaye, hammadde, teknoloji, kalifiye insan gücü, istikrarlı yönetim, uygun bir sosyal ve kültürel çevre, pazarlama gibi birçok temel faktör ön plana çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında bazı aşamalar söz konusu olmaktadır. İlk olarak iş-yoğun üretim, akabinde taklit, basit teknoloji, gelişmiş ülkelerin eski makinelerini alarak üretim gerçekleştirme, diğer aşamada ağır sanayi, küçük yenilikler, bir diğer safhada ise biçimsel ar-ge, bilimsel işlemlerle harmoni, yeni ürün geliştirme ve elektronik gelişmeler ve son safhada da yoğun ar-ge çalışmaları esas unsurlar olarak önem arz etmektedir (Ergün, 2011: 6).

Şekil.2. Kalkınmanın Belirleyenleri

Kaynak: (Doğan, 2010: 15).

Şekil 2'den anlaşılacağı üzere, kalkınmanın temel belirleyenleri teknoloji, sermaye, kurumlar, doğal kaynaklar ve insan kaynaklarından oluşmaktadır.

Bir ülkenin ekonomik kalkınma süreci ise bazı faktörlere bağlı olmak suretiyle hayat bulmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 18-19);

- Doğal kaynak seviyesi
- Beşeri kaynakların seviyesi
- Yapısal değişimler

- Piyasa büyüklüğü
- Sermaye birikiminin aktarılacağı alanların değişmesi
- Bilimsel ve teknolojik gelişim süreci
- Finansal istikrar
- Yabancı sermaye, teknoloji ithali, uluslararası ticaret ve dış yardımlar

1.8. KALKINMANIN SOSYAL AYAĞI: KALKINMA ODAĞINDA İNSAN VE TOPLUM

1990'lü yıllardan beri Kalkınma İktisadi'nda önemli dönüşümler görülmeye başlanmış ve kalkınmanın yapısı ciddi bir şekilde irdelenmiştir. Ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel boyutlarından bağımsız biçimde değerlendirmeye yönelik çabalar ise başarısızlık ile sonuçlanmıştır. 2000'li yıllarda sosyal ve ekonomik dengesizlikler gerek kalkınma teorisinin, gerekse uluslararası işbirliği söyleminin odak noktası haline dönüşmüş ve merkezisizleştirme, yerel yönetim, katılım, sivil toplum ve sosyal sermaye konuları kalkınma politikalarında yer almaya başlamıştır. Yeni kalkınma politikalarının amacı, bireyin ve bireysel refahın gelişimi ile alakalı olup, insanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının giderilmesi yeni kalkınma yaklaşımlarının temel hedefini oluşturmaktadır (Özcan, 2011: 91).

A. Sen, kalkınma olgusunu üretim ya da milli gelir artışına bağlı olarak ele alan yaklaşımların, gerçekte büyüme ile kalkınmayı birbirine karıştırmak anlamına geldiğini belirtmiş ve kalkınmayı insan odaklı olarak tanımlamıştır. Gerçekte, kalkınmanın güzel bir hayat ile ilgilendiğini, böylece kalkınmanın insanların oluşturduğu hayatı odağa alması gerektiğini vurgulamıştır (Han ve Kaya, 2012: 270).

Kalkınma etik boyutuna üç perspektif ile yaklaşılmaktadır. Bunlardan ilki, zenginlerin fakirlere destek olmasını ahlaki zorunluluk olarak gören görev temelli yaklaşım, ikincisi evrensel yasalara atıf yapan hak kuralı ve son olarak faydacılıktır. Son yaklaşıma göre, davranışlar, insanların mutluluk ve tatminine yaptığı katkı noktasında ele alınmaktadır (Kutlar ve Doğanoğlu, 2007: 42).

İktisadi kalkınmanın arkasında insan unsuruna yapılan yatırım ve genel olarak hayat seviyesinin yükselmesi söz konusu olmaktadır (Kangal, 2013: 60-61). Nitekim, zaman faktörünü ve kurumsal yapıları ekonomik analize içselleştirme, kurumsal

yapıları, normları, gelenekleri iktisadi verimlilik ve büyüme aracı noktasında revize etme çabasındaki gelişmelerin yanı sıra, odağına büyüme ve etkinliği almak yerine insanı alan yani insan merkezli bir gelişmenin gerekliliği her geçen gün daha da önemli bir hale gelmektedir (Güvel, 2011: 128).

BÖLÜM 2: SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

Çalışmanın bu bölümünde sosyal sermaye kavramının tarihsel serüven içerisindeki gelişim süreci incelenmiş, kavramsal alt yapısı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle sosyal sermayenin gelişimi için önem ihtiva eden Putnam, Coleman, Bourdieu ve Fukuyama'nın görüşleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve sosyal sermayeni önemi ortaya konulmuştur. Akabinde bahse konu olgunun ölçülmesi noktasında yaşanan zorluklar incelenmiştir. Sosyal sermayenin unsurları, düzeyleri ve çeşitleri irdelendikten sonra, ekonomik yararları ortaya konulmuştur. Son olarak da sosyal sermayenin kalkınmaya dair yaklaşımları incelenip, ekonomik kalkınmada ki rolü analiz edilmiştir.

2.1. SOSYAL SERMAYENİN TARİHSEL SERÜVENİ

Sosyal sermaye kavramı, son yıllarda ön plana çıkmasına ve gittikçe artan bir önem kazanmasına rağmen, kavramın tarihi kökenleri daha eski yıllara dayanmaktadır. Günümüzde kalkınma teorileri ve politikalarının açıklanmasında kendisine yer bulmakla beraber, bu kavramın ilk kez özellikle sosyoloji alanındaki çalışmalarda ortaya çıktığı görülmektedir. Max Weber'in, 1904 yılında kaleme aldığı *Protestanlık Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* isimli çalışmasında dolaylı olarak sosyal sermaye düşüncesi konu edilmektedir. Diğer bir sosyolog Lyda J. Hanifan'ın 1916'da kaleme almış olduğu bir makale de sosyal sermaye için temel kaynak niteliğinde karşımıza çıkmaktadır (Keskin, 2008: 8).

Sosyal sermaye kavramı disiplinler arası bir kavram olup, bölgesel kalkınma, işletme, siyaset bilimi, eğitim, sosyoloji ve ekonomi gibi alanlarda kullanılmış ve sosyal bilimler için kazanılmış bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Batt, 2008: 487). Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda maddi sermaye dışında farklı sermaye açıklamalarına ilk olarak insani sermaye olgusu ile başlanılmıştır. Maddi sermayenin ötesinde açıklanacak olan insani sermaye olgusu 1960'ların başından beri kullanılsa da tarihi kökenlerine bakıldığında 1930'lu yıllar boyunca endüstri sosyolojisinde konu ile ilgili işletmeler düzeyinde ilgi duyulmaya başlanıldığı görülmektedir. Endüstri işletmelerinde Taylorizm şeklinde ifade edilen emeğin aşırı mekanist bir şekilde örgütlenme faaliyetlerin olumsuz sonuçlanması ile *Endüstri'de Beşeri Münasebetler*

isimli çalışma altında geliştirilmeye başlayan yeni model, özellikle ekonomik buhran yıllarında başta ABD olmak üzere çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Söz konusu yaklaşıma göre işletmenin çalıştırmış olduğu işçileri ile ilgilenildiğini göstermesi, muhtemel sorunları minimize edecek ve çalışanların kişisel gerilimlerini ortadan kaldıracaktır. Böylece işletme içinde bir harmoni oluşacak ve personelin bu eşgüdümüne dahil olması işletme içinde mülkiyet ve otoritenin geleneksel yapısına değmeden işçilerin pasif uygulama alanından çıkıp aktif bir şekilde işletme faaliyetlerine dahil olmasına neden olacaktır (Şan, 2007: 71).

Sosyal sermaye kavramının geçmişi ile ilgili olarak Hanifan'ın eserlerinden sonra sosyal bilim çalışmalarında belirli bir süre yer alamamıştır. Ancak 1950'lerde kent sosyologları, 1960'larda değişim teorisyenleri ve kentli bilginler, 1970'lerde iktisatçılar tarafından yeniden keşfedilerek kaleme alınmıştır. 1956 yılında Kanadalı sosyologlar Seely, Sim ve Loosely tarafından kentsel toplum kültürü ile ilgili bir çalışmada tekrar gündeme gelmiştir. 1961'de ise Jacobs, sosyal yapının işleminde sosyal sermayenin önemine dair çalışmalar yaparak şehir sosyolojisi ve komşuluk ilişkileri üzerinde duran ve sosyal sermaye olgusunun klasikleşmiş isimleri arasında yer alan Putnam tarafından sosyal sermaye deyimini ilk ortaya atan kişi şeklinde değerlendirilmiştir (Kangal, 2013: 10).

P. Bourdieu'nun 1980 ve 1986 yıllarındaki sosyal sınıf çatışmalarına dair kaleme aldığı eserlerinde sosyal sermaye olgusunu genişlettiği ve J. Coleman tarafından kaleme alınan 'Sosyal Teorinin Temelleri' isimli eserde, sosyal sermayenin kalkınma problemi ile ilk olarak ilişkili bir hale getirdiği gözlemlenmektedir. 1993 yılında R. Putnam İtalya'nın bölgeler arası ekonomik gelişmişlik ve kurumsal performans dengesizliğini incelediği araştırmasında, toplumsal yapının çeşitli boyutlarının bu dengesizliğin meydana gelmesinde etkisinin olduğu üzerinde durmuş ve bu durumu sosyal sermaye olgusu ile açıklamıştır (Tüysüz, 2011: 9).

Sosyal sermayenin kavramsal tarihi ve kuramsal gelişim süreci analiz edildiğinde, Bourdieu (1986), Coleman (1988, 1990), Putnam (1993, 1995, 2000), Fukuyama (1995, 2000), Portes (1998), Halpen (1999, 2001) ve Woolcock (2001) gibi araştırmacıların büyük katkılar sundukları görülmektedir. Özellikle Putnam'ın eserleri konuya olan ilgiyi en üst düzeye çıkarmıştır (Karaçay, 2008: 22-23). Bunların yanı sıra,

Tocqueville, sosyal sermaye kavramını kullanmasa da ileriki bir zamanda taşıyacağı anlamına yakın bir mantık içinde *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde bu olgudan bahsetmiş bulunmaktadır. Bahse konu kitapta Tocqueville, Fransa'nın aksine Amerikan toplumunun sahip olmuş olduğu zengin "birlik sanatı"ndan söz etmekte, "toplumun hem havadan sudan şeyler için hem de ciddi hedeflerle gönüllü kuruluşlar oluşturarak bir araya gelebilme alışkanlığı"nın, yani Amerikalıların sivil ve siyasal hedeflerle rahat bir şekilde bir araya gelme kültürlerinin, Amerikan demokrasisini ayakta tutan en önemli parametre olduğunu vurgulamaktadır (Eşki, 2009: 5).

Sosyal sermaye yeni kavram gibi algılanmasına karşın sosyal bilimciler için yeni bir paradigma değildir. Klasik yazarlardan, A. Smith, K. Marx, E. Durkheim, T. Veblen, M. Weber gibi felsefecilerin yanı sıra, iktisadi değişimlerde ve kalkınmada sosyo-kültürel faktörlerin önemi hakkında çalışan yazarlar sayesinde 1990'lı yıllarda sosyal sermaye kavramı; sosyal bilimlerde ilerleme göstermeye ve önem arz etmeye başlamıştır (Kosgeb, 2005: 1). Durkheim'in normatif sosyolojisinde ifade edilen *anomi* ve *benlik* yıkımının panzehiri şeklinde üzerinde durulan grup yaşamında bu olgunun kökleri görülmektedir (Kapu vd., 2012: 12). Sosyal sermaye kavramı kalkınma literatürüne çok hızlı bir şekilde girmiş olup, akabinde kavram üzerine tanımlama noktasında konsensüse varılabilmıştır (Bebbington and Perreault, 1999: 397).

1990'lı yıllar boyunca sosyal sermaye olgusu, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların ilgisini çekmiş ve konuya ilişkin değişik eserler kaleme alınmıştır. Söz konusu olguya son 30 yıllık süre içerisinde iktisadi olarak yaklaşılmış ve konuyla ilgili olarak ortaya çıkan çalışma sayısında önemli bir artma gerçekleşmiştir. 1981 yılı öncesinde yapılan eserlerde anahtar sözcük olarak sosyal sermaye olgusu totalde 20 kez kullanılmışken, bu sayı 1990 öncesi 130 çalışma, 1990 ve 2006 arasında ise katlanarak artmış bulunmaktadır (Şavkar, 2011: 13).

Fine, sosyal sermayenin piyasa kusurlarına verilen tepkiyi anlamak ve düzeltmek için ortaya çıkan bir araç olduğu konusunu vurgulamıştır (Fine, 2008: 207). Diğer yandan Fine'nin çalışmasında sosyal sermaye, neoliberalizm ve postmodernizmin aşırı sivri kısımlarına tepkinin olduğu, 1990'lara özgü entelektüel bir iklimde geliştiğine dikkat çekmiştir (Fine, 2007: 569).

2.2. SOSYAL SERMAYENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Sosyal sermaye insanlığın var olduğu günden, yani insanın diğer insanlara ihtiyaç duyup, hayatı bölüşerek yaşadığı günden bugüne kadar sınırları genişletilebilecek bir kavramdır. Bu kavram, insanlık tarihinin her döneminde ekonomik, sosyal, siyasal veya ailevi bir takım özelliklere sahip olmuş ve sahip olduğu bu özellikler sayesinde ilişki kuran bir varlık olarak hayatını idame ettirmiştir. Dolayısıyla insanların sahip olduğu söz konusu özellikler ve ilişkiler, onun sosyal sermayesi ile yakından ilişkili olmaktadır (Babacan, 2012: 62).

Kavramı ilk olarak ortaya atan kişilerden olan sosyolog Lyda J. Hanifan, 1916 yılında kaleme almış olduğu makalesinde, sosyal sermayenin insanların günlük yaşantısında önem arz eden somut maddelerden ziyade; iyi niyet, dostluk, sempati ve toplumsal birlikteliği ortaya çıkaran, bireyler ve aileler arasındaki sosyal ilişkiler şeklinde tanımlamaktadır. Hanifan sosyal sermayeyi genellikle bireyler arası ilişkiler bağlamında değerlendirmektedir. Böylelikle sosyal sermayeyi diğer sermaye türlerinden ayıran özelliği ile dikkat çekmektedir (Keskin, 2008: 10).

Sosyal sermaye kavramını sonraki yıllarda Bourdieu gündeme getirmiş, Coleman, Portes ve Putnam ise eserleri ile söz konusu kavramı ilerletmiştir. Üzerinde uzlaşmış tek bir tanımlama söz konusu değildir. Fakat, bahse konu kavramı oluşturan sosyal ağlara/formel ve enformel gönüllü yapılanmalara katılım, anlayış, hoşgörü gibi sivil normların fonksiyonları konusunda uzlaşmaya varılmıştır (Duman ve Alacahan, 2011: 182).

Sosyal sermaye ile ilgili yapılan çalışmalarda Bourdieu, Coleman ve Putnam ön plana çıkmaktadır. Bourdie sosyoloji, Coleman eğitim sosyolojisi, Putnam siyaset bilimi ve Fukuyama ise iktisat tarihi ile iktisat sosyolojisi alanında sosyal sermayeyi kaleme almışlardır. Yazarların sosyal sermaye hakkında görüşleri karşılaştırmalı olarak Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo.2. Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması

	Tanım	Amaç	Analiz
<i>Bourdieu</i>	Grup mallarına ulaşımı sağlayan kaynaklardır	Ekonomik sermayeyi güvence altına almak	Sınıf rekabeti içerisinde olan bireyler
<i>Coleman</i>	Bireylerin amaçlarına ulaşmak için kullanabilecekleri sosyal yapının yönleridir	Beşeri sermayeyi güvence altına almak	Aile ve toplum içerisindeki bireyler
<i>Putnam</i>	Ortak yarar için birlikteliği kolaylaştıran güven, normlar ve ilişki ağlarıdır	Etkin demokrasiyi güvence altına almak	Ülke içerisindeki bölgeler

Kaynak: (Akçay, 2005: 203)

Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere sosyal sermayeye ilişkin ortak bir tanımlama söz konusu değildir. Farklı görüşlere paralel farklı amaçlar ve analizler ortaya konulmuştur. Birçok tanıma sahip olmasının en önemli nedeni sosyal bilimlere kapsayıcı nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

Coleman perspektifinde, sosyal sermaye bir kamu malı olarak açıklanmaktadır (Fine and Lapavitsas, 2004: 19). Sosyal sermaye, insanların tek başına yapabileceklerinden daha fazla hareket etme fırsatı sağlayan sosyal ilişkiler olarak açıklanmaktadır. Bu kavramın ortaya çıkarmak istediği en önemli faktör insanlar arasındaki ilişkiler olmakla beraber, söz konusu ilişkilerin sosyo-ekonomik etkilere sahip olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Özcan, 2011: 6). Diğer bir tanımlamaya göre, toplumsal ilişkilerin ülkelerin ekonomik gelişmelerine etkisini meydana çıkarmayı hedefleyen toplumsal içerikli yeni gelişen ekonomik bir olgudur. Dar anlamda, en az iki birey arasında güven odaklı gerçekleşen iletişim olarak açıklanırken, geniş anlamda ise, sosyal yapıyı oluşturan bireyler, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları arasındaki eşgüdümü sağlamak suretiyle, verimliliği yükselten, güven, norm ve iletişim ağı olarak açıklanmaktadır (Karagül ve Masca, 2005: 39).

Fukuyama’ya göre sosyal sermaye kavramı, bireyler arasındaki harmoniyi ve işbirliğini destekleyen ve samimiyetin hakim olduğu normlar birliği olarak tanımlanmaktadır (Ören, 2007: 73). Fukuyama sosyal sermayeyi tek başına harekete geçen ya da girişimde bulunan kişiler sayesinde oluşturulamadığını ileri sürmektedir.

Sosyal sermayenin kişisel erdemlerden ziyade sosyal erdemlere dayalı olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak sosyal sermaye bağlılık, dürüstlük, güvenilirlik gibi erdemlerin kazanılması ve bunların sosyal bağlamda yerleştirilmiş olması şeklinde açıklanmaktadır (Aslan, 2012: 50).

Diğer taraftan sosyal sermaye kavramı iktisadi, sosyolojik ve siyasi bir kavram olarak açıklanmaktadır. Sosyal bilimler alanına ait olan “sosyal” olgusu ve politik iktisat disiplinine ait “kapital-sermaye” olgusu gibi iki önemli kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur (KOSGEB, 2005: 4).

Lin'e göre, sosyal sermaye kavramı zımni olarak beklenen getirileriyle beraber sosyal ilişkilere yapılan yatırım düşüncesini içinde barındırmaktadır (Lin, 1999: 30). Diğer bir tanımlamaya göre sosyal sermaye, toplumda kurumlar, ilişkiler, tutumlar ve değerler, insanlar arasındaki güvene dayalı eylemler ile ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sunmaktadır. Bu kavram sosyal ilişkiler, ağlar, normlar ve değerler bazında ekonomi, sosyoloji, antropoloji, politika gibi bilimlerin desteği ile açıklanmaktadır (Grootaert and Bastelaer, 2002: 4).

Sosyal sermaye olgusu doğrudan yatırım ve gelişmekte olan kuruluşlara direk destek olarak tanımlanmaktadır (Grootaert, 1998: 19). Toplumlarda güven duygusunun hakim olmasına dayanan sosyal sermayenin edinilmesi, toplumlardaki ahlaki normların alışkanlık haline gelmesinin yanı sıra, sadakat, dürüstlük gibi önemli kavramları içselleştirmekte ve bireyler arası bağlılığı gerektirmektedir. Sosyal sermaye toplumdaki bireylerin tek olarak adım atmaları sonucunda elde edilmez. Bireysel değerlerden ziyade toplumsal değerlerin ön plana çıkması ile kazanılmaktadır (Çalışkan, 2010: 8). Söz konusu kavrama ilişkin yapılan tanımlamalardan ön plana çıkanlar aşağıdaki gib Tablo 3'de derlenmiştir.

Tablo.3. Sosyal Sermaye Tanımlamaları

Yazar	Tanımlamalar
Coleman	Sosyal sermaye yükümlülükler ve beklentiler, bilgi kanalları ve toplumsal normlardan oluşmakta ve bireylerin gruplar içinde beraber çalışma becerisi şeklinde ifade edilmektedir.
Putnam	Sosyal sermaye paylaşılan hedefleri hayata geçirmek için katılımcıların beraber daha verimli bir biçimde faaliyette bulunmasını olanaklı kılan sosyal hayat özellikleri olarak açıklanmaktadır Diğer bir ifadeyle, sosyal bağlantıları ve bunlara eşlik eden normları ve güveni vurgulamaktadır.
Fukuyama	Sosyal sermaye grup üyelerince paylaşılan informal kurallar veya normların grubun üyeleri arasında işbirliğine onay veren bir seti olarak açıklanmaktadır.
Baker	Aktörlerin spesifik toplumsal yapılardan elde etmiş oldukları akabinde kendi ilgilerini takip etmekte kullandıkları bir kaynak, aktörler arasındaki ilişki, değişimleri oluşturmaktadır.
Ostrom	Sosyal sermaye kişilerin oluşturdukları grupların tekrarlanan faaliyetlere getirdikleri etkileşim kalıpları hakkında paylaşılan bilgi, anlayışlar, normlar, kurallar ve beklentiler şeklinde ifade edilmesidir.
Burt	Finansal veya beşeri sermaye kullanma fırsatı sağlanan arkadaşlar, iş arkadaşları ve daha genel bağlantılar şeklinde ifade edilmektedir
Stiglitz	Sosyal sermaye-zımnı bilgi, ağlar koleksiyonu, saygınlık toplamı, ve organizasyonel sermayeden oluşmaktadır.
Inglehart	Gönüllü derneklerin kapsamlı ağlarında ortaya çıkan güven ve hoşgörü kültürü olarak tanımlanmaktadır.
Woolcock vd.	Sosyal sermaye bireylerin beraber hareket etmesini olanaklı kılan normlar ve ağlar şeklinde tanımlanmaktadır.
Knoke	Sosyal aktörlerin örgüt içinde ve örgütler arasında diğer sosyal aktörlerin kaynaklarına ulaşmak için ağ bağlantıları oluşturmaları ve bunları harekete geçirme süreci olarak tanımlanmaktadır.
Lin	Sosyal sermaye operasyonel olarak sosyal ağlara ve aktörlerin faaliyetlerinde eriştikleri ve kullandıkları kaynaklar olarak ifade edilmektedir.
Pennar	Kişisel davranışı ve ekonomik büyümeyi etkileyen toplumsal ilişkiler ağı olarak ifade edilmektedir.

OECD	Sosyal sermaye ağlar ve gruplar içinde ya da gruplar arasında işbirliğini kolaylaştıran normlar, değerler ve anlayışlar şeklinde tanımlanmaktadır.
Bowles	Sosyal sermaye güvene, bir kişinin beraber olduğu insanları düşünmesini, kendi toplumunun normlarıyla yaşama istekliliğini ve yapmayanları cezalandırmayı vurgulamaktadır.
Durlauf vd.	Sosyal sermaye grup üyeleri için pozitif dışsallık yaratmakta olup, bu dışsallıklar ise paylaşılan güven, normlar, değerler ile bunların beklentiler ve davranışlar üzerindeki bağlı etkileri aracılığıyla başarılmaktadır. Paylaşılan güven, normlar ve değerler ise sosyal ağlara ve ortaklıklara dayanan informel organizasyon formlarından oluşmaktadır.

Kaynak: (Oğuz, 2006: 85-86, Şavkar, 2011: 16).

Sosyal sermaye literatürü kişiler arası ağlar üzerine odaklanma eğiliminde olmaktadır (Dasgupta, 2005: 12). Bir çok tanımlamanın yapılması sosyal sermaye kavramının oluşmasında makul görülebilir kafa karışıklığına yol açmıştır. Sosyal sermayeyi ifade etmek için kullanılan kavramlar durumun derecesini arttırmıştır. Bunlar; sosyal enerji, toplumsal ruh, sosyal bağlar, sivil erdem, toplumsal ağlar, sosyal ozon, genişletilmişlik dostluklar, toplumsal yaşam, sosyal kaynaklar, formal ve informal ağlar, iyi komşuluk ve toplumsal tutkal şeklinde sıralanmaktadır (National Statistic, 2001: 6). Bunların yanı sıra uluslararası bazı organizasyonlarda sosyal sermaye ile ilgili çalışmalar yapmış ve açıklanması noktasında görüşlerini ortaya koymuşlardır.

Tablo.4. Uluslararası Organizasyonlara Göre Sosyal Sermaye

Organizasyonlar ve Programlar	Sosyal Sermayenin Tanımları
Dünya Bankası	Bir toplumdaki sosyal etkileşimlerin niteliği ve niceliğini ispatlayan normlar, ilişkiler ve kurumlar olarak tanımlanmaktadır.
FAO: Kurumsal Kalkınma Programı	Sosyal dayanışma yönetici normların ortak belirlenmesi, kültürel ifade ve toplumsal davranışın birleştirilmesine işaret etmektedir.
OECD	Ağlar, normlar ve sosyal gruplar arasında işbirliğini sağlayan değer ve düşünceler şeklinde ifade edilmektedir.
ECLAC: Sosyal Kalkınma Bölümü	Sosyal grubun desteklenmesi noktasında bazı kişilerin ulaştıkları sosyal ağlarda bulunan cemiyetsel kaynakları harekete geçirme becerisi olarak açıklanmaktadır

Kaynak: (Özcan, 2011: 26-27).

Dünya Bankası sosyal sermayeyi ortak eylemleri sağlayan normlar ve ağlar olarak açıklamakta ve sosyal sermayenin yoksulluğun minimize etmesi ve sürdürülebilir insani ve iktisadi kalkınma için hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır (Tüylüoğlu, 2006: 16).

OECD, sosyal sermayenin tanımlanması noktasında dört yaklaşım ortaya koymuştur. Söz konusu yaklaşımlar; antropolojik yaklaşım, sosyolojik yaklaşım, siyaset yaklaşımı ve ekonomik yaklaşım şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar (Akçay, 2005: 201-202);

- Antropolojik yaklaşıma göre, bireyleri bir araya getiren ve bir arada olmalarını sağlayan doğal iç güdüler söz konusudur.
- Sosyolojik yaklaşıma göre, sosyal normlar ve insanı motive edici kaynaklara atıf yapılmaktadır.
- Ekonomik yaklaşıma göre, kişilerin bireysel çıkarlarını maksimize etme varsayımına ve diğer bireyler ile çeşitli faaliyetleri gerçekleştirmek için sosyal sermaye kaynaklarından yararlanma şeklinde ifade edilmektedir.
- Siyaset yaklaşımına göre, insan davranışlarını şekillendirmede kurumların, politik ve sosyal normların oynadığı kilit role atıf yapılmaktadır.

Sosyal sermaye, ülkelerin iktisadi eylemlerine, sosyal hayatın etkilerini meydana çıkarmayı hedefleyen toplumsal içerikli yeni bir ekonomik olgu olarak ortaya çıkmıştır.

İktisadi açıdan ise sosyal sermaye, bireyler ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkilerin, iktisadi verimliliğe, üretime ve verimliliğe yansımaları olarak ifade edilmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 38-39).

Sosyal sermaye, sosyal yapının bir arada olmasını sağlayan ve sosyal yapının politik, kültürel ve sosyo-ekonomik alanda ilerlemesini etkileyen örfler, adetler, gelenekler, görenekler, insan ilişkileri ile ulusal ve uluslararası ilişkileri belirleyen kuralların tamamı şeklinde tanımlamak mümkündür. Diğer bir deyimle sosyal sermaye bir toplumda sivil sorumluluk duygusunu ihtiva eden, bir toplumu insan kitlesinden bir değer haline getiren, toplumun fonksiyonelliğini sağlayan sebep olarak açıklanmaktadır. Tam da bu noktada sosyal sermaye sosyal dokuyu bir arada tutan ve tutkal fonksiyonu gören bir bağ olarak ifade edilmektedir (Demiral, 2007: 4).

Sosyal sermaye açıklama ve tanımlamaların yaygın özellikleri hakkında üç bakış açısı söz konusu olmaktadır (KOSGEB, 2005: 6);

- Yapılan tanımlamaların tümü iktisadi, sosyal ve siyasi alanları birleştirmek suretiyle, toplumsal ilişkilerin iktisadi sonuçları etkilediğini fikrini savunmaktadır.
- Kalkınma sonuçları için gerekli potansiyeli oluşturduğu fikrini savunurken, öte taraftan olumsuz etkiler üzerinde durulmaktadır.
- Ekonomi kurumları arasındaki ilişkilerle, hukuki ve hukuki olmayan organizasyonların iktisadi kalkınmanın verimliliğini yükseltmede nasıl etkili olacağını incelemektedir.

Sosyal sermaye özü itibarıyla son derece açık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. En yalın haliyle ilişkiler önem arz etmektedir. Bireyler birbirleri ile iletişim kurmak suretiyle tek başlarına yapamayacakları çoğu şeyi beraber hayata geçirebilmektedirler. Yani bireyler, ne kadar çok insan tanıyorsa ve onlarla ne kadar ortak görüş paylaşıyorsa sosyal sermaye noktasında o kadar üst seviyede yer almaktadır (Field, 2008: 1).

Özetle sosyal sermaye kavramı "*ilişkiler önemlidir*" yargısına dayanmaktadır. Bahse konu yargı aynı zamanda sosyal yapıyı inşa eden kişilerin, eylem, duyumsama ve anlam düzeyinde meydana çıkardıkları bu bütüncül yapının nasıl önem arz ettiğini ortaya çıkarmaktadır. İnsanoğlu yapısı gereği, birliktelikler ve ağlar kurmakta,

dolayısıyla yaşantısını kolaylaştırma ve sürdürme adına bu ağların içerisinde yer almaktadır. Söz konusu birliktelikten meydana gelen iletişim ağları, ortak değerlerin oluşturulması ve aktarımı için önemli bir görevi idame ettirmektedir (Aydemir ve Tecim, 2012: 46).

Sosyal sermaye, "neyi bildiğinden ziyade, kimi tanıdığının" önem arz etmesi şeklinde özetlemek mümkündür. Burada ki bilinç, seçkin kulüplere üye olmanın içerden birilerini tanımakla beraber, referansının gerektirdiği, ayrıca iş ve sözleşmeler için yapılan rekabetlerin genellikle yüksek makamlardaki bağlantılar sayesinde kazanıldığı türden deneyimlerden doğmaktadır (Woolcock & Narayan, 2000: 225-226).

Bourdieu, Marksizm'in kaynaklara ulaşmasındaki adaletsiz ve iktidarın idamesi problemini paylaşırken, Coleman bireylerin kendi faydalarını sürdürmek için rasyonel davranma fikrini kabul etmektedir. Putnam ise dernek ve sosyal faaliyet düşüncelerini bütünleşmenin ve müreffeh yapının esası olarak ele almış ve ilerletmiştir. Aynı ayrı yapılan analizlerin farklı olmasına karşın, üçü de sosyal sermayenin bireysel bağlantılardan, bireyler arası etkileşimin yanı sıra söz konusu ilişkilerle bağlantılı ortak değerle beraber oluştuğunu vurgulamaktadırlar (Field, 2008: 18).

Sosyal sermaye genellikle sosyal ağlar açısından ele alınmış olmasının yanı sıra, farklı bilim dallarının da gündeminde yer almaktadır. Sosyologlar, iktisatçılar ve siyaset bilimcileri tarafından kaleme alınan sosyal sermaye kavramına en büyük yararın Coleman, Putnam ve Bourdieu tarafından yapıldığı konusunda görüş birliği olmaktadır. Tam da bu noktada sosyal sermaye olgusunun esasını oluşturan Bourdieu, Coleman ve Putman'ın yaklaşımları analiz edilecektir (Gerşil ve Aracı, 2011: 42).

2.2.1. Pierre Bourdieu'ya Göre Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye olgusunun ilk sistematik modern analizi Pierre Bourdieu tarafından kaleme alınmış olup, bahse konu olgu kaynaşmanın kurumsallaştırılmış ilişkilerinin devam eden ilişki ağının elde edilmesi için bağlanılan potansiyel kaynakların tamamı şeklinde ifade edilmektedir (Keleş, 2012: 13).

Hiç kuşku yok ki sosyal teori içerisinde sosyal sermaye kavramının tanıtımında Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'den ilham alınmıştır (Fine & Lapavitsas, 2004: 19).

Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramını kaleme aldığı en önemli eserlerinden biri olan *The Forms of Capital* (1986) çalışması Bourdieu'nun sosyal sermaye anlayışını ortaya koymak adına önem ihtiva etmektedir. Sermaye türlerini değerlendiren çalışmasında Bourdieu sermayenin yalnızca ekonomik temelli anlaşılması gerektiğini ortaya koyarak kendi toplumsal sınıf kavramı üzerinden sosyal sermaye kavramını açıklamış bulunmaktadır (Günkör, 2011: 8). Bourdieu'ya göre sosyal sermaye, uzun zamanlı iletişim ağlarına sahip olmaya bağlı gerçek ve potansiyel kaynakların tamamı şeklinde kabul edilmektedir (Field, 2008: 23).

Bourdieu'ya göre sosyal sermaye kavramı, sınıf çatışmalar üzerine yapmış olduğu çalışmalarda kullanılmıştır. Bu bağlamda sosyal sermaye, kişilerin tanışma durumlarına dayalı bireysel veya toplumsal kaynakların bütünü olarak açıklanmaktadır. Diğer bir tanımlamaya göre sosyal sermaye, ayrıcalıklı sınıfa ait bir zenginliktir ve üstünlüklerini devam ettirmek için kullandıkları bir araç olarak ifade edilmektedir (Tüysüz, 2011: 11). Bourdieu, sermayeye fayda ve çıkar sağlayan bir rol yüklemektedir (Palabıyık, 2011: 132).

İnsanların sahip olduğu farklı seviyedeki sermaye çeşitlerinin miktarına bağlı olarak sosyal sınıfların oluştuğunu iddia eden Bourdieu, sınıfla ayrı ayrı ilgisi olan üç sermaye türü ortaya koymuş olup, bunlar ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve sosyal sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik sermaye, parasal gelir gibi finansal kaynaklar ve varlıklar şeklinde açıklanmaktadır. Kültürel sermayenin ise üç özelliği söz konusudur, bilgi ve alışkanlıklar gibi içselleşmiş; kitaplar ve resim tabloları gibi kişiselleşmiş ve eğitim nitelikleri gibi kurumsallaşmış olmasıdır. Sosyal sermaye ise, karşılıklı kazanma ve tanınmaya veya kalıcı ilişki ağlarına sahip olmaya bağlı olan mevcut ve potansiyel kaynakların totali şeklinde tanımlanmaktadır (Özdemir, 2007: 14).

Bourdieu, kültürel sermaye olgusunu farklı sosyal gruplar ve toplumsal sınıflar içindeki farklı gruplardan gelen çocukların eşit olmayan akademik başarılarını ifade etme noktasında kabul etmiştir (Field, 2008: 22). Bourdieu'nun sermaye birimlerine ilişkin sınıflandırma aşağıdaki Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo.5. Pierre Bourdieu'da Sermayenin Birimleri

Sermayenin Biçimi	Temel Ayrım	Ana Belirleyici	Hiyerarşi Derecesi	Gösterge
Ekonomik	Mali başarı ya da başarısızlık	Para	Güçlü	Ekonomik statü
Kültürel	Tanınmışlık ya da sıradanlık	Prestij	Güçlü	Statü ve eğitim
Sosyal	Üye olma ya da olmama	Sosyal ilişkiler ve bağlantılar	Zayıf	Üyelikler

Kaynak: (Keleş, 2012: 17).

Bourdieu'ya göre, ilişkiler önem ihtiva eder ve bireyler arasında kurulan toplumsal bağlar sosyal yapı taşları olarak açıklanmaktadır. Toplumsal iletişim ağları ise önemli bir zenginlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sermaye olgusu Bourdieu'da, toplumsal aktörlerin ve grupların aktüel ve potansiyel kaynaklarının birlikteliğine atıf yapan bir olgu olarak ifade edilmektedir. Sosyal sermaye ilk olarak, ilişki ağlarının genişlemesine, ikinci etapta da kişinin iktisadi, kültürel ve sembolik sermayesinin kapsamına bağlıdır. Bu bağlamda iki olgu kilit bir misyon üstlenmektedir. Söz konusu olgular, *sosyal ağlar ile maddi ve sembolik değişim ilişkileri*'dir. Diğer bir ifade ile sosyal sermaye noktasında önem ihtiva eden, bağların değeri, büyüklüğü ve harekete geçirilebilme yetenekleri olarak ifade edilir. Toplumda her bir birey sosyal sermayeye sahip olmaktadır. Bu sahiplik, bireyin belirli bir aileye, gruba, partiye vb. aidiyeti ile açıklanabilmektedir. Bahse konu aidiyet, birey için bir tanıma ve beraberinde de bir tanınmadır. Söz konusu süreç bir karşılıklılık ilişkisi içerisinde gelişmektedir (Yarç, 2011: 131).

2.2.2. James Coleman'a Göre Sosyal Sermaye

Coleman (1988) sosyal sermayeye ilişkin yapmış olduğu çalışmalar sayesinde büyük ilgi uyandırmış, sosyal sermaye kavramının önem kazanmasında sosyolog James S. Coleman artı değer sağlamıştır (Koka & Prescott, 2002: 796). *Beşeri Sermayenin Yaratılmasında Sosyal Sermaye* adlı çalışması bu konuda temel eser niteliğinde olmaktadır. Coleman (1988), sosyal sermaye ile “sosyal yapıların bireylerin bir şeyler başarmalarını sağlayan yönlerini” kast ederek açıklamaktadır (Güncör, 2011: 9).

Coleman, sosyal sermayeyi yapılan yatırımların bir kaynağı olarak görmektedir. Bunun yanı sıra, söz konusu kavramı aile/toplum ekseninde incelemektedir. Özellikle, ailenin büyüklüğü, ailenin konumu, çocuğun eğitimin hayatından annenin beklentisi, dini kurumlara olan yatkınlık ve yakınlık gibi konu başlıklarından sosyal sermayeye ulaşmayı hedeflemektedir (Kapu vd., 2012: 17). Bu bağlamda sosyal sermaye olgusu, insanların beraber çalışmayı nasıl başardığını açıklamaya çalışan bir araç olarak açıklanmaktadır (Field, 2008: 29).

Coleman, sosyal sermayenin sadece zengin ve güçlü bireylere fayda sağlamadığı, bunun yanı sıra yoksullara ve köşede kalmış topluluklara da önemli faydalar sunduğunu belirtmektedir. Coleman'a göre sosyal sermaye bir kaynağı temsil etmekte, karşılıklı beklentilerini de içinde barındırmaktadır. Bunların yanı sıra, ilişkilerin güven seviyesi yüksek ve ortak değerlere yönlendirildiği ve geniş iletişim ağlarını kapsamak için bireyin ötesine geçmektedir (Field, 2008: 28). Coleman sosyal sermaye olgusunu biriktirilebilen, depolanabilen ve hedeflere ulaşma noktasında kişileri bir topluluk olarak harekete geçiren bir kaynak şeklinde ifade etmektedir (Keleş, 2012: 21).

Coleman sosyal sermayeyi, fonksiyonları ile tanımlamaktadır. Tek bir birimden ziyade farklı birimlerin karışımı şeklinde açıklanmaktadır. Söz konusu farklı birimlerin ön plana çıkan iki ortak özelliği söz konusu olmaktadır. Bunların tamamı toplumsal yapıların belli özelliklerinden oluşmakta ve aktörlerin, kişilerin ya da tüzel aktörlerin bazı eylemlerini kolaylaştırmaktadır (Coleman, 1988: 98). Diğer bir ifadeye göre Coleman için sosyal sermaye, sosyal yapı içinde bireylerin faaliyetlerini kolaylaştıran ve değer yaratan toplumsal yapının bir yönü olarak tarif edilmektedir (Seibert vd, 2001: 5).

Bourdieu'nun çalışmalarında ki gibi, Coleman'nın da sosyal sermayeye olan ilgisi sosyal eşitsizlik ve okullardaki akademik başarı arasında ilişkiyi açıklama çabasından doğmuştur (Field, 2008: 30).

Coleman, sosyal sermaye olgusunu eğitimde öğrencilerin başarı durumları üzerine yapmış olduğu araştırmalarda kullanmıştır. Amerika'da lise öğrencilerinin başarı ve okuldan ayrılma sebeplerini, eserlerinde üç bileşene göre açıklamıştır. Bunlar finansal sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, Coleman sosyoloji ve iktisat bilimlerini ortak kullanarak interdisipliner bir araştırma yapmış, sosyal sermaye olgusunu, ekonomide kullanılan “*rasyonel tercih kuramı*” çerçevesinde analiz etmiştir. Coleman’a göre sosyal sermaye, bireylerin mevcut faydalarına en uygun olan rekabet durumunda bile neden işbirliği yapmayı tercih ettikleri sorusuna bir cevap sunmaktadır. Bundan ötürü, klasik iktisat teorisindeki görünmez el ne anlama geliyor ise sosyal sermayeyi de o şekilde kavramak gerekmektedir (Tüysüz, 2011: 11-12).

Rasyonel tercih teorisi, klasik ekonomide davranışların bireylerin kendi faydalarını takip etmelerinden kaynaklandığı şeklinde açıklanmaktadır. Tam da bu noktada Coleman geniş toplum fikrini, rasyonel tercih teorisinden sosyal sistemdeki bireysel davranışların totali şeklinde ileri sürmektedir. Coleman toplumsal düzenin prensiplerini açıklamak için sistem düzeyindeki davranışların, kişilerin tercihlerini ve davranışlarını beraber değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Field, 2008: 29).

Coleman'a göre bireysellik ve bencillik varsayımına rağmen insanlar rekabet etmek yerine, kendi faydalarını maksimize etmek için gayri iradi bir biçimde klasik iktisat anlayışındaki “*görünmez el*” gibi iş birliği yaparlar. Nitekim, Coleman'ın fikir dünyasında sosyal sermaye, bireysel olanla toplumsal olan arasında bağ kurmaya yarayan, herkesin faydalanabileceği tarafsız ve kusursuz bir “*kamusal mal*” olarak karşımıza çıkmaktadır (Yarcı, 2011: 128-129; Field, 2008: 33).

Coleman sosyal sermaye faaliyetlerinin çocuklar arası beşeri sermayenin yaratılmasını nasıl kolaylaştırdığı konusu ile özellikle ilgilenmiştir (Furstenberg and Hughes, 1995: 581). Bunun yanı sıra, öğrencilerin başarısında ailelerin alt yapısı konusu üzerinde durmuştur (Bankston, 2004: 176). Ayrıca Coleman’a göre sosyal sermaye soyut bir kavramdır ve iki aktör veya daha fazla aktör arasındaki ilişki yapıları içinde yer almaktadır. Ailede sosyal sermaye, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiler iken; aile dışında ise, ebeveynler arasındaki ilişkiler olarak açıklanmaktadır. Coleman göre sosyal sermaye, finansal, fiziksel ve insan sermayesi kavramlarına paralellik oluşturmaktadır (Özdemir, 2007: 16). Coleman'a göre sosyal sermayenin örnekleri, sürekli bir şekilde dönüşen ağlar paylaşılan kimlik ve endişenin bazı formlarına dayanmaktadır (Bebbington and Perreault, 1999: 398).

Coleman'a göre sosyal sermaye tek bir varlık olarak algılanmamalı, ortak iki özelliği olan çeşitli varlıkların varyasyonları şeklinde değerlendirilmelidir. Sosyal yapının bazı yönlerinden oluşan bu varlıklar yapının içindeki bireylerin hedeflerine ulaşmasında rol model olmaktadır. Coleman'a göre bireysel ya da aile olarak güçlü sosyal ilişkilere ve bağlara sahip bireyler, bu tür bağlantılara sahip olmayan bireylerle kıyaslandığında hedeflerine daha rahat varmaktadırlar (İnce, 2014: 50). Coleman'ın zihin dünyasında, toplumsal bağlar bireysel fayda noktasında önem arz etmektedir (Portes, 2000: 3).

Özetle, Coleman'ın düşünce yapısında sosyal sermaye, sosyal ilişkilerin fonksiyonelliği çerçevesinde kişiler için kullanışlı kaynakların üretilmesi ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır (Keleş, 2012: 22).

2.2.3. Robert Putnam'a Göre Sosyal Sermaye

Putnam, İtalya'nın kuzey ve güney bölgelerindeki yönetimler arasındaki farklılıkları açıklamaya ve analiz etmeye çalışmıştır. İlk olarak, kuzey ve güneydeki kamu politikalarının verimliliği üzerine odaklanmış ve kuzeydeki bölgenin başarı sebebini hükümet ile sivil toplum arasındaki karşılıklı ilişkiye dayandırmıştır. Kuzey bölgesinde kendini düzenleyen geniş ölçüde özerk şehir devletlerindeki dernek faaliyetlerini incelemiş olup, faydalı vatandaşlık erdeminin kaynaklarını gözlemlemiştir. Güneyde devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin bozuk olmasının sebebi ise karşılıklı şüphe ve korku kültüründen kaynaklandığını fikrini taşımaktadır. Tam da bu noktada, sosyal sermaye olgusu, yurttaşlık katılımındaki bu farklılıkları ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır (Field, 2008: 42-43).

Putnam sosyal sermayeyi; karşılıklı fayda, işbirliği ve koordinasyonu kolaylaştırma noktasında ağılar, normlar ve güven gibi sosyal organizasyonların özellikleri şeklinde tanımlamaktadır (Hurrelmann vd., 2007: 221). Sosyal sermaye kavramı, topluluklar ya da ulusların sahip olabileceği ancak bireylerin sahip olamayacağı bir kavram şeklinde ifade edilmektedir (Tüysüz, 2011: 14).

Putnam'ın, Bourdieu ve Coleman'dan farklılaşan en önemli özelliği sosyal sermaye kavramını, bireysel bağlamdan yani mikro düzeyden çıkararak toplumsal düzeyde makro açıdan analiz etmesidir. Çünkü onun teorisinde, bireysel eylem ve

amaçlardan ziyade önemli olan toplumsal eylemdir. Putnam sosyal sermayenin işbirliğine imkan tanınması nedeniyle özellikle kolektif eylemlerde önem arz ettiğini iddia etmektedir. Çalışmasında karşılıklılık kavramını vurgulayıp, bireylerin ağlarda bir araya gelerek etkileşime girmelerinin altını çizmektedir. Bourdieu ve Coleman'ın aksine sosyal sermaye kavramına sentezci bir çözümlenme yapmakta, sosyolojik, psikolojik ve politik faktörlerle sosyal sermayenin getirilerini beraber değerlendirmektedir (Günkör, 2011: 12).

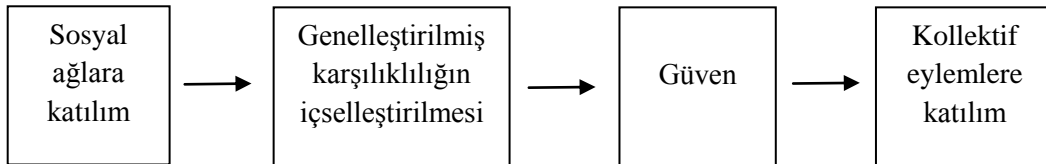
Putnam için sosyal sermaye teorisinin odağında, sosyal iletişim ağlarının bir değeri olduğu yatmakta olup, bu sosyal bağlar ise birey ve grupların üretkenliğini etkilemektedir (Yıldız ve Topuz, 2011: 204).

Putnam çalışmasında demokratik toplumlardaki gönüllü organizasyonlara katılma konusunu merkeze almış bulunmaktadır. Bu bağlamda toplumdaki sosyal sermayenin boyutu o toplumdaki sosyal birlik oluşturma ve ortaklık oluşturma dereceleri ile paralellik göstermektedir. Putnam'a göre sosyal sermaye o toplumdaki yurttaş katılımı ile paralel olmaktadır. Sosyal katılım ne kadar çok olursa o toplumda sosyal sermaye de o derecede ileri düzeye gelmektedir. Bu şekilde olan bir topluma Putnam "*civic community*" yani "*yurttaşlık topluluğu*" ismini vermektedir. Böyle bir durumda yürütülen sosyal ilişkiler karşılıklılık temeline ve yardımlaşmaya dayanan yatay ilişkiler olarak şekillenmektedir. Aksi durumda ise otorite ve bağımlılıktan oluşan dikey ilişkilerden söz edilmektedir. Putnam'ın yurttaşlık topluluğu adını verdiği toplumda dernekler ve yardımlaşma yapıları ileri düzeye ulaşmıştır. Bu durumu hayata geçirebilen sosyal ortamlarda dernekler ve sivil toplum kuruluşları, devlet kurumlarının ve hükümetin işleyişine istikrar ve etkinlik açısından destek olup, o toplumda güçlü bir demokrasinin oluşmasına katkı sağlar. Putnam'a göre sosyal sermayesi yüksek olan toplumlarda kurumsal performans son derece yüksek bir seviyededir. Çünkü sosyal sermaye insanları gönüllü yardımlaşmaya sevk ettirmektedir (Şan, 2007: 750).

Putnam'a göre sosyal sermayenin en önemli göstergesi katılım kültürü olarak açıklanmaktadır. Sosyal sermaye, istikrarlı bir politik yapının idamesinde, refah düzeyinin artırılmasında kilit rol üstlenmektedir. Tam da bu noktada Kuzey İtalya ve Güney İtalya bölgeleri arası gelişmişlik farkını açıklamaya çalışan Putnam, Kuzey

bölgenin gelişmiş olmasını, hükümet ile sivil toplum arasındaki güçlü ilişkilerin var olması, katılım kültürünün yüksek olması gibi nedenlere bağlarken, Güney bölgesinin gelişmemiş olmasını ise şüphe ve korku kültürünün oluşmasıyla hükümet ile sivil toplum arasındaki ilişkilerin zayıf olmasına dayandırmaktadır (İnce, 2014: 52).

Şekil.3. Putnam'ın Sosyal Sermaye Teorisi Özeti

Kaynak: (Keleş, 2012: 25).

Putnam'a göre sosyal sermaye, ülkelerdeki müreffeh yapı, yüksek seviyede güven, yurttaşların etkin katılımı ve bu noktada hedeflenen sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifade ile sosyal sermaye, kişilerin sorunlarını işbirliği sayesinde daha kolay çözmelerine yardımcı olur, sosyal yapıda güven ve etkileşimi kolaylaştırır, bireyler arası iletişimi artırır, hayatın zorluklarına karşı insanlar arası yardımlaşma sayesinde problemleri çözmeyi daha kolay bir hale büründürür (Keleş, 2012: 27).

Bourdieu sosyal sermayeyi, elit bir birlik tarafından beraber buldukları bireylere karşı yarış içinde kullanılan bir değer olarak görmekteyken, Coleman ise, görece dezavantajlı olanlara kaynak olması noktasında hizmet sunmakta ancak, Bourdieu'nun bireye ya da aileye ait olan bir değer olması konusunda yapmış olduğu düşünceleri paylaşmaktadır. Putnam ise bu olguyu daha da ilerleterek, toplumsal seviyede işleyen bir kaynak olarak ortaya koymaktadır (Field, 2008: 56-57).

Putnam, normların sosyal sermaye bağlamındaki yeri ve etkisi noktasında Coleman ile paralel yaklaşımlar sergilemektedir. Coleman'ın sorumluluk ve beklentiler dediği şeye benzer bir şekilde Putnam karşılıklılık normlarına vurgu yapmakta ve bununda iki şekilde olabileceğini belirtmektedir. İlk olarak annenin çocuklarına yatırım yaparak ileriki bir zamanda kendisine bakacağını beklemesi gibi genel bir karşılıklılık olarak açıklanmaktadır. Diğeri ise birbirine yakın zamanlar içinde benzer değerlerde hediyeleri birbirine takdim etmeyi içeren özel karşılıklılık şeklinde örnek verilebilmektedir. Putnam'ın sosyal sermaye açıklamasında yaptığı ön plana çıkan bir konu da sivil katılım ağları olarak ifade edilmektedir. Putnam'ın önem verdiği diğer bir konuda da güven şeklinde hayat bulmaktadır. Putnam savaş, doğal afetler gibi

olağandışı durumların beraberliği, yardımlaşmayı ve dayanışmayı dolayısıyla sosyal sermaye birikimini yükselten bir parametre olabileceğini iddia etmektedir (Altun ve Hira, 2011: 115).

2.2.4. Francis Fukuyama'ya Göre Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye kavramına büyük katkı sunan önemli isimlerden biri de Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama'dır. *Tarihin Sonu* tezi ile şöhreti yakalayan Fukuyama, *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması (2000)* ile *Büyük Çözülme (2000)* isimli eserleri ile ekonomik ve toplumsal refahın üretilmesinde en önemli faydanın sosyal sermaye sayesinde sağlandığını ileri sürmektedir. Fukuyama'nın temel savı, yaşadığımız modern dünyadaki tüm iktisadi eylemler, kişiler tarafından değil, yüksek seviyede toplumsal işbirliğini gerektiren yapılanmalar tarafından yapılabilmektedir. Mülkiyet hakları, sözleşmeler ve ticari kanunların hepsi her ne kadar piyasa ekonomisinin özünü oluşturuyor olsa da bu tip kurumlar ve hukuki düzenlemeler şayet sosyal sermaye ve güvenle birleşirse işlem maliyetleri iktisadi bir hale dönüşebilmektedir (Şan, 2007: 75-76).

Fukuyama'ya göre sosyal sermaye grup üyeleri arasında işbirliğine izin veren paylaşılmış normlar ya da informal değerler şeklinde en basit haliyle tanımlanabilmektedir (Fukuyama, 1997: 378). Fukuyama'nın bir diğer sosyal sermaye tanımı ise, iki ya da daha fazla kişi arasında işbirliğini destekleyen somutlaşmış gayri resmi norm şeklinde ifade edilmektedir (Fukuyama, 1999: 1).

Fukuyama çalışmalarında sosyal sermayenin ekonomik ve politik fonksiyonlarını kaleme almıştır. Bu bağlamda, sosyal sermaye iktisadi anlamda işlem maliyetlerini minimize etmekte, siyasi anlamda ise modern demokrasi ve yönetimin başarısı için ihtiyaç duyulan ilişkileri ilerletmektedir. Sosyal sermaye, tekrarlanan mahkumlar çıkmazı oyunun semeresi şeklinde meydana çıkarken aynı zamanda dinin, geleneğin, paylaşılan tarihsel tecrübenin ve kültürel normların yan ürünü olarak ifade edilmektedir. Sosyal sermaye modern ekonomilerin etkili çalışması için önem arz etmekte ve liberal demokrasinin gerekli koşulu kabul edilmektedir. Sosyal sermaye modern toplumların kültürel bileşimlerini oluşturmaktadır (Kovacı vd., 2010: 4). Öte taraftan Fukuyama için sosyal sermaye, kapitalizm ve demokrasinin neden birbirleriyle

yakından alakalı olduğunu netleştiren bir olgudur. Sağlıklı bir kapitalist ekonomi, toplumun temelinde iş dünyasına, kurumsal şirketlere, ağ yapılarına ve benzeri resen organize olabilen birimlere izin veren sosyal sermayenin yeterli bir düzeyde olduğu yapı olarak vurgulanmaktadır (Fukuyama, 2000: 372).

2.3. SOSYAL SERMAYE: LİBERAL FELSEFENİN GÖZ ARDI ETTİĞİ NOKTA

Liberalizm, özgürlük, hürriyet ve serbestlik gibi anlamları ihtiva etmekte ve özgürlüğü savunan bir düşünce olarak açıklanmaktadır. Liberalizm bireyciliğe dayalı bir yapıya sahiptir (Aktan, 1995: 3-4). Bireyciliğin tarihsel serüveni ile liberalizmin tarihi aynı düzlemde ilerlemiş ve bir anlamda aynı şeyi ifade etmektedir. Liberalizme göre birey esas unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi bütünlerin varlıklarından daha gerçektir. Bu bağlamda, birey, toplumların her türlü kurum ve yapıların üstünde kabul edilmektedir. Liberalizmde birey herhangi bir toplumsal bütünden daha fazla ahlaki değere sahip olduğu iddia edilmektedir. Birey toplumdan önce vardır ve bireysel haklar toplumsal haklardan önce söz konusudur. Bireye dayanmayan ve bireysel arzu ve iradeden kaynaklanmayan her türlü sosyal bütün liberalizm için en büyük tehdit kabul edilmektedir (Çetin, 2001: 221).

Ahlaki bir değer olarak bireycilik, bireysel insanların kendi iç potansiyellerini ilerletebilecekleri ve değerlerini belirleyip hayata entegre edebilecekleri bir alanın varlığına ihtiyaç göstermektedir. Nitekim, kendini ilerletme ve geliştirme ancak bireysel olarak söz konusu olabilmektedir (Yaylı ve Çınar, 2012: 10). Oysaki sosyal sermaye kavramı insan ilişkilerini önemsemekte ve bir yatırım aracı olarak görmektedir. Bu bağlamda sosyal ilişkilerin önemine dikkat çeken bu olgu, pragmatik bir takım beklentilere karşılık gelmektedir. Burada önem ihtiva eden nokta, liberal ve kapitalist anlayış ekseninde gerçekleştirilen bireysel düzlemdeki yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Liberal felsefe birey odaklı bir yaklaşım sergilerken, sosyal sermaye yaklaşımında ise, bireyin toplumdan soyutlanmasının ötesinde, iyi düzenlenmiş bir toplumsal ilişkiler ağına sahip olmasının, ona güç sağlayacağı fikri söz konusu olmaktadır. Güçlü toplumsal ilişkilerin, hem bireysel fayda noktasında, hem de sosyal fayda açısından büyük yarar sağladığı vurgulanmaktadır (Anık, 2011: 90).

2.4. SOSYAL SERMAYENİN İKTİSAT SOSYOLOJİSİ İLE İLİŞKİSİ

Disiplinler arası bir kavram olan sosyal sermaye, farklı amaçlarla ve farklı hedeflerle ele alınmıştır. Ekonomi biliminin de insanların diğerleriyle etkileşimde olma çabalarına ve sosyal sermaye kaynaklarına odaklanmış, kalkınmaya ne şekilde, hangi oranda yararı bulunacağı analiz edilmiştir. Siyasal bilimlerde, birey davranışının şekillenmesinde kurumların, siyasal ve sosyal normların rolüne üzerine odaklanılmıştır. Sosyolojik yazında ise sosyal örgütün güven, karşılıklı olmak ve sivil katılım ağları gibi özelliklerini odağa alan bir yaklaşımla konu değerlendirilmiştir. Sosyolojik yazında az da olsa, sosyal sermayenin sosyal birlik, bütünlük, dayanışma ve kalkınmaya artışı üzerine de çalışmalar yapılmıştır (Şan, 2011: 99).

Berlin duvarı yıkıldığı tarihten günümüze, çağdaş demokrasilerde sosyal sermaye, sivil toplum, güven ve sosyal normlar gibi birbirleriyle ilişkili olan konular önemle dikkat çekmektedir (Fukuyama, 1997: 377). Dahası sosyal sermaye konsepti, sosyal bilimlerin tarihinde sık sık yurttaşlık kültürü, vatandaşlık ahlakı, plüralizm, politik kültür gibi alanlar ile ilişkilendirilmektedir (Robbins and Pettinicchio, 2011: 2). Bu bilgiler doğrultusunda, sosyal sermaye ekonomik, politik ve sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel sosyoloji teorisyenlerinden Durkheim, Marx, Weber, Tönnies ve Simmel sosyal tahribat ve ilişkilerin zayıflaması konusu ile ilgilenmişlerdir. Pierre Bourdieu ve James Coleman gibi sosyal sermayenin modern teorisyenlerinin fikirlerinin kökeninde ekonomik etkinlik ve sosyal refah için normların paylaşılması ve sosyal ağların önemini vurgulamaktadır (Norris and Inglehart, 2003: 3). Bunun yanı sıra Durkheim, bireylerin toplumsal bağlarının, toplumun genelini birbirine bağlayan bir iplik gibi hizmet sunması ile ilgilenmiştir (Field, 2008: 15). Durkheim, toplumların belirli bir dayanışma olgusu çerçevesinde örgütlendiklerini belirtmiştir. Durkheim'e göre, modern toplum işbölümünden doğan bir organik dayanışma dünyası olarak açıklanmaktadır (Dura ve Atik, 2002: 30).

Sosyolojik manada iktisadi kalkınmayı sağlayan sosyal yapının sahip olduğu normlar, kurallar, iletişim ve güven olarak açıklanırken, ekonomik anlamda ise, bilgi ekonomisi ve gelişen bir toplumun inşasında katılımcı yurttaşlığın önemi ve karşılıklı güven ve saygı şeklinde ifade edilmektedir (KOSGEB, 2005: 4). Putnam'a

göre sosyal sermaye; normlar, ağlar ve toplumsal güven gibi sosyal organizasyonların özellikleri ile koordinasyon ve işbirliğini sağlamak suretiyle karşılıklı fayda yaratması şeklinde tanımlanmaktadır (Hurrelmann and Murray, 2006: 221). Tam da bu noktada bireyler ve gruplar arasındaki davranışlar, normlar ve kurumlar sosyal sermaye ekseninde dönmektedir.

Sosyoloji biliminde sosyal sermaye olgusu, zaman içerisinde gelişen güçlü bireysel ilişki ağlarının önemini ortaya koymak suretiyle gün yüzüne çıkmıştır (Keleş, 2012: 12).

Sosyal sermaye sosyolojinin temel argümanlarından olan örgüt, dernek, grup gibi olgulardan farklı olarak daha esnek, sınırları belirsiz, kişiselleştirilmiş sorumluluk anlayışına dayanan “ağ” bağlantıları içerisinde kendini göstermektedir. Söz konusu ağ ilişkilerinin önemli bir özelliği genel olarak “*karşılıklı faydaya dayalı*” ussal seçimler aracılığı ile ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2011: 26).

Sosyal sermaye olgusu için ifade edilebilecek en önemli şey, sosyal ortamda maddi varlıkların ötesinde kalan ne varsa onların tamamı şeklinde açıklanmaktadır. Dünya Bankası'nın önemli sosyologlarından Woolcock'un (1998) sosyal sermayenin uygulama alanlarına ilişkin yaptığı tanımlama, nasıl sonsuz bir araştırma kaynağıyla karşı karşıya olduğumuzu gözler önüne serebilir: "İktisadi ve toplumsal kalkınma, aile ve gençlik problemleri, eğitim ve eğitimde verimlilik, sosyal yaşam, iş hayatı ve örgütlenme, demokrasi ve yönetim, kolektif faaliyetler, nihayet, toplumsallık, ahlaki değerler gibi manevi varlıklar alanı" şeklinde ifade edilmektedir (Ozuğurlu, 2006: 190).

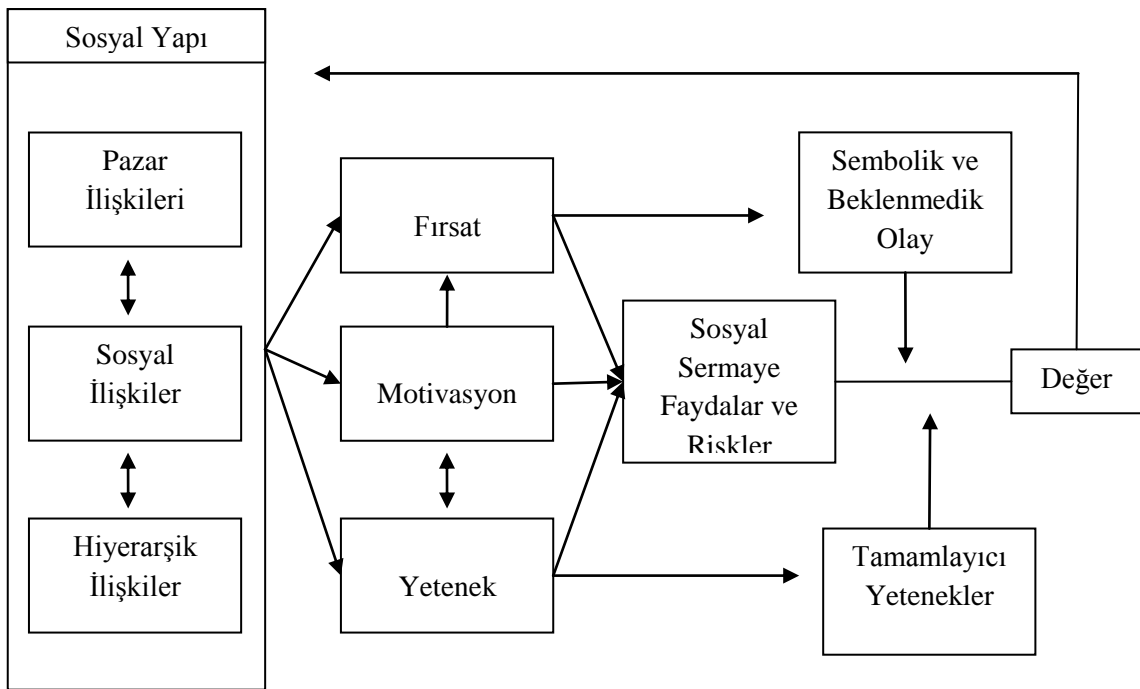
Sosyal sermaye olgusunun konusu, köyden gelen kışık malzemedir; komşu çocuğunun bisikleti-oyuncağı, iş bulmak için destek olacak hemşeriler, borç alınabilecek dostlardır; mikro finans uygulamasına da ilham vermiş olan elörgüsü hırka benzeri, kadınların ücretsiz ev içi emek eserleridir; 'parçalanmış' aileler, okul-aile birlikleri, sendika ya da kanarya sevenler derneği üyeliğidir; Türkiye'de mahalle arası futbol karşılaşmaları, Amerika'da bowling turnuvalarıdır. Sonuç olarak sosyal sermaye, sosyal düzen sorunu gereği sosyologların uzun bir süredir çalıştığı insanlar arası ilişkilerin güven, dayanışma ya da güce dayalı örgütlenme biçimlerine vurgu yapmaktadır (Ozuğurlu, 2006: 195).

2.5. SOSYAL SERMAYENİN ÖNEMİ

Sosyal sermaye toplumun bakış açısına yön verebilen geniş bir kavram olup, sosyal bağlantıları, ağları ve kişilerarası güveni ifade etmektedir (Keele, 2007: 243). Burada özellikle dikkat çekilmek istenilen nokta sosyal sermayenin sosyal olguları aydınlatıp topluma yön verebilecek nitelikte olmasıdır.

Sosyal sermaye toplumsal düzlemde karşımıza çıkar. Ekonomistler seçimin bireysel düzlemde gerçekleştiğini söylerken sosyal sermayenin nedenlerini ve kaynaklarını göz önünde bulundurmazlar (Rupasingha vd., 2006: 85).

Şekil.4. Sosyal Sermayenin Yapısı

Kaynak: (Adler and Kwon, 2002: 23)

Sosyal sermaye kavramı olarak değerler sisteminin içinde olup, doğrudan sosyal yapıyı etkilemektedir. Sosyal ilişkiler ekseninde dönen sosyal yapı kurumsal bazda hiyerarşik ve pazar ilişkileri ile etkileşim halinde olmaktadır. Fırsat, motivasyon ve yetenekler vasıtasıyla bireyler sosyal sermayenin faydaları veya risklerinden nemalanmaktadır.

Sosyal sermayenin önemini, sermaye kavramından yola çıkmak suretiyle salt ekonomik alanda sınırlı tutmamak gerekmektedir. Zira sosyal sermaye, iktisadi alanda

müspet etkisini göstermeden önce; toplumsal, kültürel ve politik alanda sağlıklı bir sosyal yapının oluşması önem arz etmektedir. Tam da bu noktada sosyal sermaye insana ait her alan ve şarta mutlak suretle etkisini gösterebilen, varlık ve yokluğu diğer maddi ve manevi değerler ile mukayese edilmeyecek bir olgu olarak açıklanmaktadır (Karagül, 2012: 99).

Bir insan yüksek seviyede bir sosyal sermaye düzeyine sahip olması durumunda aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Krebs, 2008: 38);

- Daha hızlı bir şekilde daha iyi bir iş bulmaktadırlar
- Erken terfi olasılığı daha yüksektir
- Daha fazla fırsata sahiptirler
- Daha büyük ikramiyeler alırlar
- Kendi takımlarının performanslarını arttırırlar
- Ekipleri daha hızlı bir şekilde hedefine ulaştır
- Proje yöneticisi olarak daha iyi performans sergilerler
- Daha yaratıcı çözümler üretirler
- Proje koordinasyonlarında daha etkili olurlar
- Firmaların çevre ve pazarı hakkında daha fazla bilgiye sahip olurlar.

2.6. SOSYAL SERMAYENİN ÖLÇÜLMESİ

Sosyal sermayenin kavramsal olarak yaşamış olduğu belirsizlikler ölçülmesini de son derece olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Kavramın tanımlanması noktasında yaşanan sıkıntılar ölçüm yapılırken hangi göstergelerin kullanılacağı noktasında da kendini derinden hissettirmektedir (Parts, 2008: 8; Çalışkan, 2010: 24). Fukuyama sosyal sermayenin en büyük zaaflarından olan ölçüm konusunda iki yaklaşım ortaya koymuştur. İlk olarak, toplumdaki mevcut olan gruplar ve grup üyelerinin sayısı, ikinci olarak da güven seviyesi ve sivil katılım hakkındaki anketlerin kullanılmasıdır (Fukuyama, 1999: 6; Fukuyama, 2001: 12). Sosyal sermaye, göstergelerin değişmesine paralel olarak literatür de anket yöntemiyle veya amprik uygulama yöntemi ile ölçülmektedir. Ancak sosyal sermayeyi ölçmenin kesin bir metodu bulunmamaktadır.

Sosyal sermayenin ölçülmesi noktasında dikkate alınacak unsurların ne olduğu ve hangi boyutlarda analiz edileceği, sosyal sermayenin tanımlanmasında olduğu gibi birbirinden farklı yaklaşımlarla incelenmektedir. Sosyal sermaye olgusunun ölçülmesi konusu ölçülebilen diğer ekonomik değerler ile aynı şekilde olmamaktadır. Parasal değerler ile ölçülemeyen söz konusu kavrama ilişkin yapılan çalışmalar analiz edildiğinde, çok çeşitli göstergelerin kullanıldığı görülmekte ve hepsinin ortak görüşü ise sosyal sermayenin ölçülmesinin oldukça zor olduğu şeklinde karşımıza çıkmasıdır. Bu noktada OECD, bu güçlüklerin sosyal sermayeye ilişkin çeşitli değişkenlerin söze dökülemeyerek ilişkisel kalmış olmasına bağlamakta ve "sosyal sermayeyi ölçmek zordur" cümlesini ortaya koymaktadır (Keleş, 2012: 68).

Beşeri sermaye gibi sosyal sermayenin ölçülmesi konusu da imkansız olmamakla beraber, son derece zor olmaktadır. Doğrudan ölçmek için kavrama yakın göstergeleri kullanmak gerekmektedir (Grootaert and Bastelaer, 2002: 11). Akademik çalışmalara göre, sosyal sermayenin formları çok geniş çeşitlilikte olabilmektedir. Bu çeşitlilik muhtemelen tarihsel ve kültürel farklılıklar tarafından açıklanmaktadır (European Commission, 2005: 5).

Genel olarak kurum ve kuruluşlar, demokrasi, rüşvet oranı, mahkemelerin bağımsızlığı, grevler, protestolar, hükümete itimat, sendikalara olan güven, bireysel özgürlük, seçmen mevcudu, sosyal etkinliklere katılma gibi sosyal sermayeye ilişkin göstergeler oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra, siyasal ayrımcılığa uğrayan nüfusun oranı, ekonomik ayrımcılığa maruz kalan nüfusun oranı, cinayet oranları, diğer suç oranları, bürokrasinin niteliği, sözleşmelerin uygulanabilirliği ve parasal sözleşmeler sosyal sermayenin makro düzlemdeki göstergeleri arasında yer almaktadır (Şavkar, 2011: 30).

Tablo.6. Sosyal Sermaye Göstergeleri

Yatay Kurumlar	
<ul style="list-style-type: none"> • Dernek sayısı veya yerel kurumlar • Üye sayıları • Devlete olan güvenin derecesi • Köy halkı ve hane halkına güven derecesi • Dernek içindeki gelir ve mevki homojenliğinin derecesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Ticari birliklere güven derecesi • Toplumsal örgütlenme derecesi • Yardım birliklerine güven • Yaşlı nüfusun bağımlılık oranı • Hane halkının gelirindeki yurtdışı kaynaklı gelirin yüzdesi
Sivil ve Siyasal Toplum	
<ul style="list-style-type: none"> • Sivil özgürlükler endeksi • Darbeler • Anayasal hükümet değişiklikleri • Ekonomik ayrımcılık yoğunluk endeksi • Siyasi ayrımcılık yoğunluk endeksi • Ekonomik ayrımcılığa maruz kalan nüfusun yüzdesi • Politik ayrımcılığa maruz kalan nüfusun yüzdesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Seçmen sayısı • Yerelleşme düzeyi • Demokrasi Endeksi • Yolsuzluk endeksi • Beşeri özgürlük ölçümleri • Siyasi istikrar ölçümü • Devletin etkisizlik endeksi • Demokratik kurumların gübü • Siyasi suikastlar
Sosyal Entegrasyon	
<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal hareketlilik göstergeleri • Sosyal gerginlik ölçümleri • Etnik farklılık • Ayaklanmalar, protestolar, grevler • Cinayet oranları • İntihar olayları 	<ul style="list-style-type: none"> • Diğer suç oranları • 100.000 kişi başına düşen tutuklu sayısı • Gayri meşruluk oranı • Boşanma oranları • Genç nüfusun işsizlik oranları
Yasal ve Yönetişim Yönleri	
<ul style="list-style-type: none"> • Bürokrasinin kalitesi • Yargının bağımsızlığı • Kamulaştırma riski 	<ul style="list-style-type: none"> • Sözleşmelerin uygulanabilirliği • Devlet tarafından sözleşmelerin tanınması

Kaynak: (Grootaert, 1998: 15; Karaçay, 2008: 34; Akçay, 2005: 210; Kaya, 2011: 48).

Sosyal sermaye ile sosyal entegrasyon arasında güçlü bir bağ olduğu görülmektedir. Nitekim toplumdaki sosyal hareketlilik seviyesi, etnik ve dilsel bölünmüşlük, sosyal dokuya hâkim olan kargaşa durumu, suç oranları ve buna paralel olarak mahkûm sayıları, işsizlik, boşanma ve intihar oranları da önemli etkileri olduğu görülmektedir (Karaçay, 2008: 33). Bunların yanı sıra Dünya Bankası sosyal sermayenin ölçülmesi noktasında kullanılacak göstergelere ilişkin bir liste geliştirmiş bulunmaktadır. Bunlar (KOSGEB, 2005: 8);

- Demokrasi
- Rüşvet Oranı
- Mahkemelerin bağımsızlığı
- Grevler, öğrenci hareketleri
- Hükümete ve sendikalara olan güvenin derecesi
- Kredi kullanılabilirliği
- Bireysel özgürlük
- Seçmen mevcudu
- Yerel topluluklara katılım
- Sosyal bağlamda etkinliklere katılım
- Komşuluk ve mahalle bağlantıları
- Aile ve arkadaşlık ilişkileri
- İş bağlantıları
- Farklı olana tolerans gösterme şeklinde sıralanmaktadır

Ayrıca sosyal sermaye üzerine çalışma yapmış bazı yazarların kullanmış oldukları göstergeler aşağıdaki Tablo 7'de de yer almaktadır.

Tablo.7. Bazı Yazarların Kullandıkları Oldukları Sosyal Sermaye Göstergeleri

Yazarlar	Sosyal Sermaye Göstergeleri
<i>Iyer, Kitson ve Toh</i>	Sosyal güven - Hemşerilik - Yurttaşlık Katılımı - Arkadaşlık Ağların Etnik Farklılığı - Gruplara Katılım - Organize Etkileşimler - İnanca Dayalı Sosyal Sermaye - Gayri Resmi Sosyal Etkileşimler
<i>Callois ve Angeon</i>	Güven ve Ortak İşbirliği - Yerel Sosyal Hayatın Ölçümü - Kurumlara Olan Güven - Kurumsal Yaşantının Ölçümü - Dış İlişkilerin Ölçümü
<i>Leonardi ve Nanetti</i>	Gönüllü Organizasyonların Sayısı - Yerel Gazete Okurların Sayısı - Seçimlerde Oy Kullanma Sayısı - Seçimlerde Seçmenlerin Tercihli Oy Kullanma Sayısı

Kaynak: (Kaya, 2011: 51-53)

Sosyal sermayenin göstergeleri ve ölçülmesi noktasında her geçen gün yapılan araştırmalar artsa da halen sorunlu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak sosyal sermaye olgusunun interdisipliner bir olgu olması farklı yaklaşımları ortaya çıkarmaktadır. İkinci husus ise, herhangi bir toplumu, ağları veya organizasyonu ölçmek son derece zor olmaktadır (Baranyai vd., 2011: 521). Bunların yanı sıra önemli bir gösterge analizi de İngiltere Ulusal İstatistik Bürosu tarafından tasnif edilmiştir.

Tablo.8. İngiltere Ulusal İstatistik Bürosu Ölçeği

Sosyal Sermayenin Boyutları	Geliştirilen Ölçütler
Sosyal Katılım, Söz ve Vaatlere Bağlılık	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel gruplara katılım ve ilgi - Yerel gruplarda ilişki engellerini fark etme -Yerel gruplarda ilişki ve ilginin yoğunluk ve düzeyi - Gönüllü etkinliklere katılma - Siyasi katılım - Klüp ve derneklere üyelik - Yerel sorunlarda etkin ve olumlu rol oynama - Dinsel aktiveteler - Başkalarına düzenli yardım ve destek sağlama - Komşularla samimiyetin derecesi
Faydalı Etkinlikler Düzenlemek, Sosyal Yarar, Yurttaşlık Sorumluluklarının	<ul style="list-style-type: none"> - Sosyal meselelerde gönüllülük - Kendi sağlığını korumada gösterilen titizlik

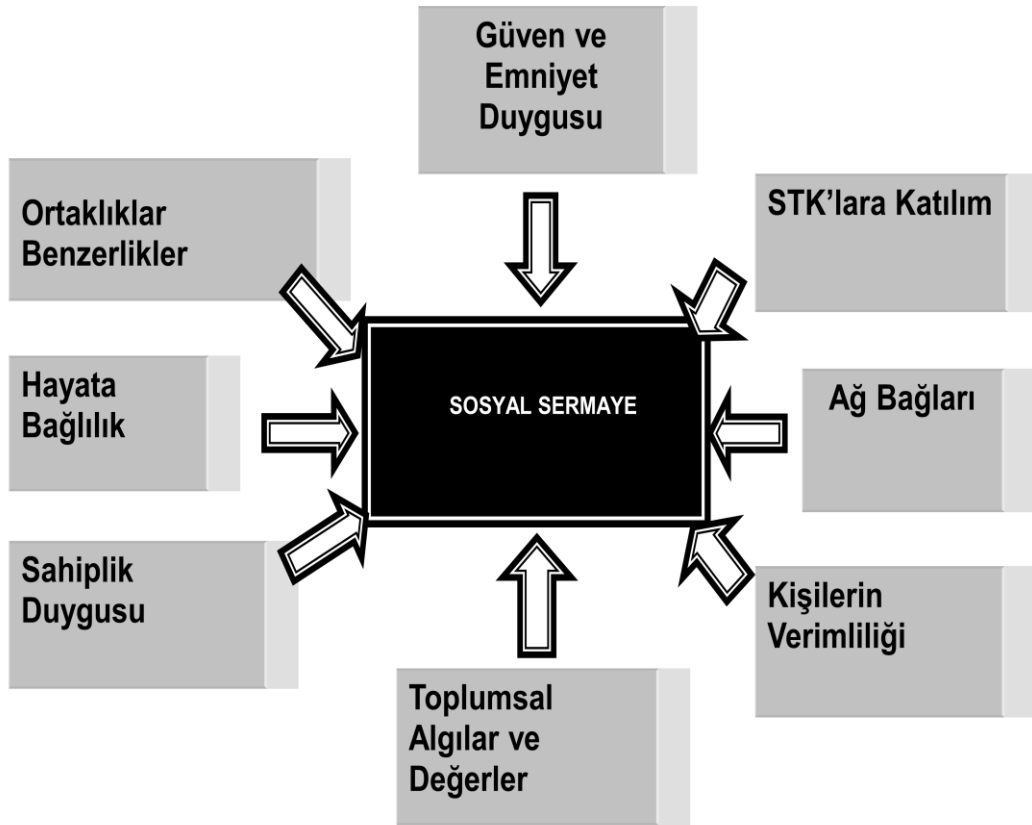
Yerine Getirilme Düzeyi	<ul style="list-style-type: none"> - Görevlerini ve sorumluluklarını algılama - Yaşamdan memnuniyet
Toplumsal Yapıyı ve Karakteristik Özelliklerini Algılama Düzeyi	<ul style="list-style-type: none"> - Yaşadığı yörede yaşamdan memnuniyet - Yaşanan yörede gürültü oranı - Yaşanan bölgede kirlilik oranı - Yaşanan bölgede kamu hizmetinin kalitesi - Sağlık imkanlarının düzeyi - Sosyoekonomik eşitsizlikler - Yöresel suç ve güvenlik sorunları - Yerel eğitim olanakları - Ulaşım imkanları - Komşularla güvene dayalı ilişkiler - Çocuklar için imkanlar
Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağlantılar, Sosyal Yapıyı Desteklemek	<ul style="list-style-type: none"> - Arkadaş ve akrabalarla yakınlık - Arkadaş ve akrabalarla görüşme, bu ilişkilerin kalite ve sıklığı - Komşu ve akrabalarla iletişimde algısal engeller - Sosyal bağlantıların derinliği, özellikle boş zaman aktiviteleri - Sosyal yapıyı ayakta tutan normlar - İşyerinde sosyal ilişkiler
Güven, Karşılıklılık, Sosyal Uyum	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel sorunlara dair bilgi düzeyinden hoşnutluk, tatmin - Komşuluk süresinin uzunluğu - Kurumlardan ve kamu hizmetinden hoşnutluk -Diğer insanlara güven - Sosyal adalet algısı - Toplumsal güven düzeyi - Değer paylaşımı, güvenirlilik

Kaynak: (Keleş, 2012: 77-79)

2.7. SOSYAL SERMAYENİN UNSURLARI

Putnam'a göre sosyal sermaye toplumsal kurumun organize edilmiş eylemleri daha kolay bir hale getirerek toplumun etkinliğini yükselten güven, normlar ve sosyal ağlar gibi özellikleri şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal sermayenin unsurları, toplumun birçok kesiminde ve insanların birbirlerine duydukları güven seviyesi, yazılı olan veya yazılı olmayan her türlü davranış ve kurallardan oluşan normlar, iletişim imkanları ve niteliğinden bir araya gelmesi ile var olmaktadır. Sosyal sermayenin bileşenleri sosyal sermayenin illiyet bağı, yani hem sebebi hem de sonucunu oluşturmaktadır (Kangal, 2013: 43).

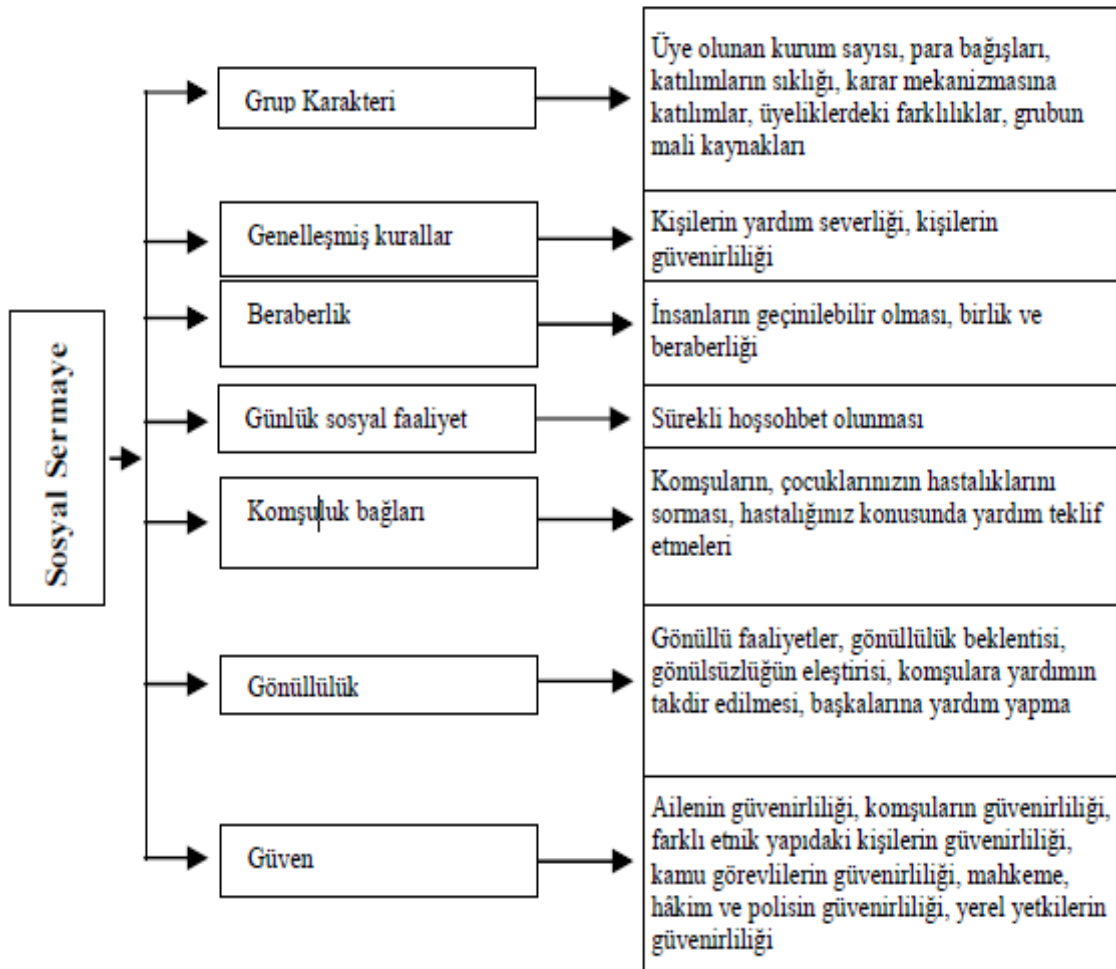
Şekil.5. Sosyal Sermayenin Unsurları

Kaynak: (Karagül, 2012: 92).

Sosyal sermaye, toplumsal değerler, aidiyet duygusu, hayata bağlılık, benzerlikler, güven duygusu, sivil toplum kuruluşlarına katılım, ağ bağlantıları ve kişilerin verimliliği gibi parametrelerin bileşiminden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra sosyal sermayenin unsurları aşağıda şekil 6 'da ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.

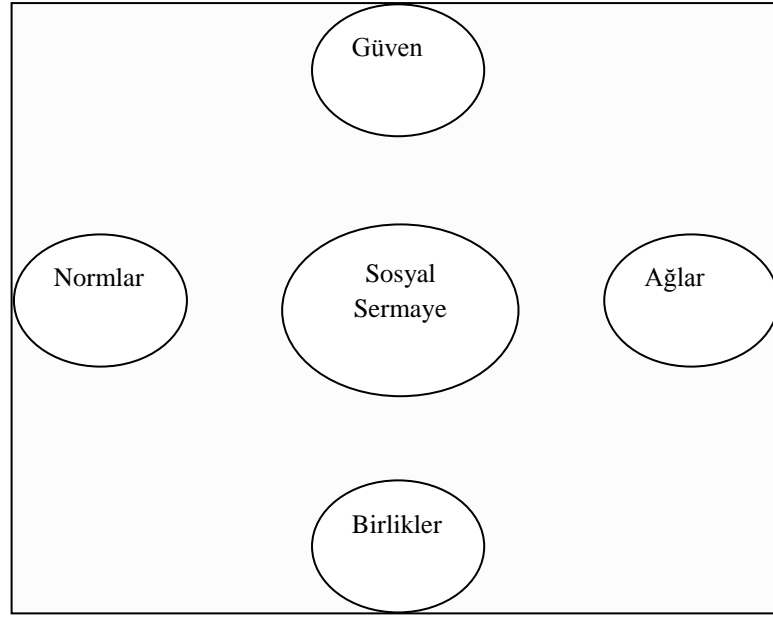
Şekil.6. Sosyal Sermayenin Unsurlarının Genel Görünümü

Kaynak: (Bilgin ve Kaynak, 2008: 31; Keleş, 2012: 38; Karagül, 2012:110).

Şekil 6'dan da anlaşılacağı gibi sosyal sermaye birlik, beraberlik, günlük faaliyetler, güven gibi değişkenlerle hayat bulmaktadır. En öz hali ile sosyal sermayenin unsurları şekil 7'de görülmektedir. Güven, normlar, ağlar ve birlikler sosyal sermaye etrafında dönen ve ön plana çıkan unsurlar olarak açıklanmaktadır.

Şekil.7. Sosyal Sermayeyi Etkileyen Unsurlar

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 7'den de açıkça görüldüğü gibi sosyal sermayeyi diğer sermaye çeşitlerinden ayıran temel bazı parametreler söz konusu olmaktadır. Sosyal sermaye doğası gereği sosyal ilişkilere dayanmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal sermayenin üretilmesi beşeri sermayeye nazaran dolaylı olup, toplumsal zaman ve çaba gerektirmektedir. En önemli ayırıcı özelliklerinden biri ise, sosyal sermaye, ilişki ağları, normlar ve değerler ekseninde döndüğü için kullanıldıkça artmaktadır (Akçay, 2005: 204).

2.7.1. Sosyal Normlar

Sosyal normlar; toplum içinde kendi kültürü çerçevesinde oluşmuş olan ve bu yolla sosyal yapının düzenini sağlayan, insanlara yol gösteren, doğruyu ve yanlış, iyiyi ve kötüyü belirleyen kurallar, standartlar ve fikirler norm olarak tanımlanmaktadır. Normlar kişilerin davranışlarını doğrudan etkileyen genellikle yazılı olmayan ve resmi bir yaptırım olmayan beklentiler bütünü şeklinde ifade edilmektedir (Kangal, 2013: 47). Sanayileşme ve ekonomik modernleşme gibi önemli dönemler geçiren insanoğlu tarihsel süreç içerisinde sosyal normlar noktasında sürekli bir değişim içerisinde olmuştur (Fukuyama, 1997: 386).

Sosyal normlar ve değerler, yaygın olarak paylaşılan kültürel inançlar ve bunların bir bütün olarak sosyal yapının işleyişi üzerindeki etkileri şeklinde ifade edilmektedir (Harriss and Rebzio, 1997: 933).

Bireylerden oluşan toplumun sağlıklı ve bir düzen içerisinde devam edebilmesi, söz konusu toplumun bir normlar kümesi etrafında ittifak edebilmesiyle sağlanmaktadır. İnsanlık tarihsel serüven içerisinde her dönemde olduğu gibi, özellikle modern dönemde nüfusun kent merkezlerinde yoğunlaşmasıyla sosyal normlar konusu önem ihtiva etmeye başlamıştır. Geçmiş zamanda daha çok din ve felsefe etrafında tartışılan sosyal normlar/yasalar veya sosyal bilimlerin birçok disiplini analiz edilmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle, bireysel kullanımın imkânlarını artıran sosyal medya ortamında normların varlığı ve gerekliliğinin elzem olduğunu ortaya koymaktadır (Babacan, 2012: 83).

Normların sosyal sermayeyi oluşturması, toplumun faydası noktasında kişilerin kendi çıkarlarından vazgeçmelerinden kaynaklanmakta olup, toplumsal destek, statü, onur ve benzeri ödüllerle teşvik edilen normlar, insanlar arasındaki bağı arttırmaktadır (Keleş, 2012: 31).

Sosyal sermayenin sacayağını oluşturan önemli unsurlardan biri sosyal normlardır. Putnam ve Coleman, sosyal normların sosyal sermayenin oluşması için vazgeçilmez kavramlar olduğunu ifade etmişlerdir. Her iki araştırmacı da komşuluk ilişkilerinin geliştiği bölgelerde sosyal sermayenin üst seviyede olduğunu, böylece bu bölgelerde gerek suç oranının düşük olduğunu gerekse resmi politikalara olan gereksinimin azaldığını vurgulamaktadırlar (Kapu, 2008: 272).

Coleman, paylaşılan normların derecesini ve niteliğini önemsemektedir. Çünkü kişiler arasında yakın, duygusal olarak yoğun, güven esaslı beraberlikler gibi yapısal ilişkileri oluşturmada normların önemli olduğunu belirtmektedir (Aydemir ve Özşahin, 2011: 46).

Toplumsal ilişkiler ile sağlanan ahlaki yargı ve standartları temsil eden normlar, kişileri ahlaki eylemlere sevk eden önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Normların sosyal sermayeyi oluşturma kapasitesi sosyal yapının faydası için bireylerin kendi faydalarından vazgeçmeyi öngörmesinden kaynaklanmakta, toplumsal destek, statü, onur ve bunun gibi diğer ödüllerle desteklenen normlar, insanların kamu yararını

gözetmesini gerektirmekte ve insanlar arasındaki bağları geliştirmektedir (Eşki, 2009: 37).

Bazı teorisyenler sosyal sermayeyi, paylaşılan normlar üzerine kurulu görmekte ve bu teorisyenlerden Portes ve Putnam ise genelleştirilmiş karşılıklılık normunu merkeze almaktadırlar. Bu norm çeşidi, kolektif eylem sorununu çözmekte ve toplumu bir arada tutmaktadır. Tam da bu noktada bireyleri, ben-merkezci, etnosantrist ve kendi faydalarını düşünen kişilerden, ortak iyinin sağlanması için çaba sarf eden ve sosyal hedefler güden bireyler olmasını sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle bireyin, başka bir kimsenin iyiliğiyle karşılaşması durumunda, ileride o kişiye iyilik yaparak karşılıklı bulunması bu türden bir normu açıklamaktadır (Özcan, 2011: 55).

Sosyal normların etki ve özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür. Bunlar (Karagül, 2012: 94-95);

- Ortak yaşam zaman diliminde veya merkezi otorite tarafından oluşturulmaktadır.
- Sosyal değerlerin somut şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Bireysel ve toplumsal kontrolü sağlamaktadır.
- Toplumun düzen ve idamesini temin etmektedir.
- Bireylerin davranışlarını sınırlayan yasaklar olarak açıklanmaktadır.
- Toplumdan topluma veya zamanla değişiklik göstermektedir.

Sosyal sermayenin felsefi temelleri toplumcu bir yapı üzerine inşa edilmektedir. Toplum esas faktör olup, bireyler toplumu oluşturmaktadır. Bireyler mutluluğu yakalamak için salt faydacı bir yaklaşım ile amaçlarına ulaşamazlar, bunun yanı sıra karmaşık sosyal ve bireysel hedefler sayesinde de mutluluğa ulaşabilmektedirler. Tam da bu noktada ilişki ağları ve normlar güçlü bir toplumun oluşmasında önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kapu vd., 2012: 75).

2.7.2. Sosyal Ağlar

İnsanlık tarih boyunca bulunduğu zamanın koşullarına ve ruhuna uygun bir biçimde, diğer insanlarla iletişim kurmuş, iletişim kanallarını açık tutmuş ve geliştirmiştir. Ancak modern dönemde iletişim araçlarının varlığı ve işlevi çok daha önem kazanmış olup, bugün de sosyal medya araçlarıyla önemini artırarak varlığını

idame ettirmektedir. İnternet teknolojisiyle bütün dünyanın bir ağ gibi örülmesi ve birbirine eklenmesi sonucu geliştirilen sosyal ağ siteleri, insanlar arası iletişimi başka düzleme taşımaktadır (Babacan, 2012: 88).

Sosyal sermaye, ağlara katılım ile toplumsal etkileşimlerle şekillenmekte ve etkileşimlerin bir ürünü şeklinde meydana gelmektedir. Toplumsal iletişim ağları ve gönüllü kuruluşlardaki etkileşim Tocqueville'den bu yana toplumsal bağlılığın temeli, insanları birbirine bağlaması noktasında analiz edilmektedir (Alacahan ve Duman, 2011: 114).

Bourdieu sosyal sermayeye ilişkin sosyal ağların önemini vurgulamış, "Az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir *networke* sahip olmayla bağlantılı, kendi üyelerine kolektivitenin sahip olduğu sermayenin desteğini sağlayan potansiyel kaynaklar" şeklinde belirtmiştir. Coleman ise sosyal sermayeyi, bireyler arasındaki ilişki yapılarında var olmakta, *ağlara* katılmanın kolektif bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Diğer bir araştırmacı Putnam da sosyal sermayeyi açıklarken bireyler arası iletişim *ağları* ve bundan ortaya çıkacak karşılıklı ve güvenilirlik normlar gibi bağlantılara atıf yapıp üzerinde durmuştur (İnce, 2014: 64).

İnsanların kendi aralarındaki iletişimleri büyük önem taşımaktadır. Günümüzde ne bildiğinden ziyade kimi tanıdığın önem ihtiva etmektedir. Diğer bir ifadeyle, hem ne bildiğim hem de kimi tanıdığın faydalı olmaktadır. Bu bağlamda, eğer insanlar size yardım etme noktasında herhangi bir zorunluluk hissetmiyorlarsa tek başına tanımakta yetersiz kalmaktadır. İletişim ağları, insanların hedeflerinin devamlılığı ve sosyal dokuyu bir arada tutmaya yardımcı olan geniş ilişkiler ve normlar kümesinin bir parçası olarak ifade etmek mümkündür (Field, 2008: 3-4).

Bireylerin kendi aralarında ilişkilerini geliştirmesinde kilit rol üstlenen sosyal sermaye, iktisadi anlamdaki sermayenin sosyal karşıtı olarak ifade etmek mümkündür. Sosyal ağlar, sosyal sermayenin diğer faktörleri olan güven ve normların etkinliği yükseltmek suretiyle ağ içerisindeki bireyler arasında bilgi akışkanlığını ve ağın verimliliğini yükseltmektedir (Keleş, 2012: 29).

Sosyal sermaye, toplumsal yapılarda bulunan ağ yapılanmalarındaki bağlantılarla paralel olup, sosyal bağlantıların sayısı, yoğunluğu, ağlardaki iletişimin

niteliği sosyal ağlardaki sosyal sermaye düzeyini ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyal sermaye sosyal ağlarda hayat bulmaktadır. Sosyal ağlar, yoğunlaşmış toplumsal ilişkilerle beslenip, grupları, kişileri ve çeşitli organizasyonları çevrelemektedir. Sosyal ağlar, karşılıklı ilişki normları besleyerek güçlendirmekte ve sosyal güvenin meydana gelmesine fırsat sağlamaktadır. Bu noktada sosyal ağlar, işbirliği ve iletişimi kolaylaştırarak kişilerin toplumsal faaliyetlere dair çıkmazları kararlı bir şekilde çözmelerine yardımcı olmaktadır (Şavkar, 2011: 17-18). Sosyal ağlar için ilişkiler yada bağlar temel veri olarak kabul edilmektedir. Ağlar bireysel ve sosyal faaliyet noktasında tanımlanabilmektedir (Seibert vd., 2001: 220).

Sosyal sermayenin özünde sosyal iletişim ağlarının önemli bir zenginlik olduğu yatmaktadır. İletişim ağları toplumsal bağlılık noktasında esas oluşturmaktadır. Nitekim toplumsal bağlılık, karşılıklı faydalar için sadece bireylerin direk tanıdıkları ile değil, bir kişinin diğer kişilerle ortak çalışmasına da olanak sağlamaktadır (Field, 2008: 16).

Sosyal ağlar, aynı iletişim kodlarını paylaştığı sürece yeni ağlara entegre olabilen, sonsuz ölçüde genişlemeye müsait, açık yapılar olarak ifade edilmektedir. Söz konusu ağlara, finansal ağların içerisindeki döviz piyasaları gibi organize bir yapıdan, mafya yapılanmalarına kadar birçok örnek verilmektedir. Ekonomik kalkınma ve refahın sağlanması aşamasında sosyal ağlar kilit rol üstlenmektedir. Sosyal ağlar; verimli ortam, güven ve paylaşılan değerlerin gelişmesine yol açarak, kontrol maliyetini azaltıp, işlemleri kolaylaştırmaktadır (Meçik, 2010: 16).

İnsanlar birbirleri ile ne kadar fazla iletişim halinde olursa, bu kişiler birbiri hakkında o kadar fazla bilgiye de sahip olacaktır. Tam da bu noktada çeşitli teknikler hakkındaki bilgi akışı ve yeni teknolojilerin öğrenim sürecini hızlanıp, geliştirecektir. Burada sosyal ilişkilerin temelini oluşturan yapı, sosyal tutarlılık ve sosyalleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Beraber çalışan işçiler, birbirlerinden işle ilgili önemli bilgileri sahip olmaktadır. Diğer bir öğrenme şekli ise, iş çevresi ile kurulan bağlar sayesinde yeni teknolojilerin elde edilmesinden doğan bilgi artışı değerlerdir. Zengin sosyal ağlar, değerli bilgilerin ve yeni üretim tekniklerinin kolaylıkla öğrenilmesi ve ulaşılmasını sağlamaktadır (Özcan, 2011: 48).

Coleman'a göre, sosyal sermaye kişiler arasındaki sosyal ağlar sayesinde var olmaktadır. Sosyal ağlar sayesinde insanlar birbirleriyle sürekli iletişim halinde olmaktadır.

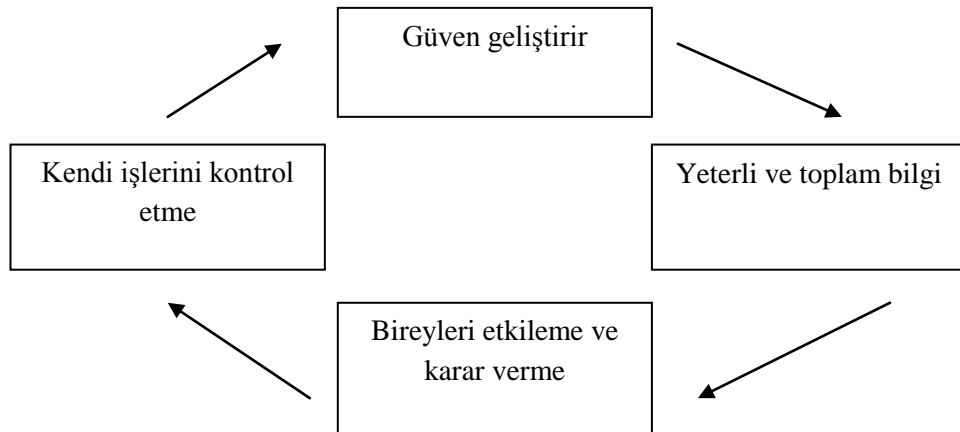
ve sık temaslar beraberinde ortak davranış normlarını ve insanların birbirlerine karşı beklentilerinin oluşmasını sağlamaktadır. Sosyal ağlar düzenli temaslar ve davranış normları aracılığıyla aktörler arasında güven ve saygınlık oluşturulmasını, böylece sosyal sermayenin meydana çıkmasını sağlayıp, önem arz etmektedir (Kangal, 2013: 50).

2.7.3. Güven

Güven, bireyin kendine değer verme duygusuyla başlayan ve süreç içinde toplum içinde bulunan diğer kişiler ile temas eden duygusal bir güç olarak açıklanmaktadır. Bireylerin kendisine ve diğer kişilere olan güveninin ve onlar tarafından da güveniliyor olmanın vermiş olduğu güç, hayatta başarıya ulaşmayı sağlayan en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram sayesinde insanların iç yapısı genişler, bir konudan, fikirden ve insandan diğerine uzanan güven köprüleri kurmak kolaylaşmaktadır (Şavkar, 2011: 21).

Güven genel olarak, diğer bireylerin belirli bir şekilde davranacağına dair kanaat ya da iyimser beklentinin oluşması şeklinde açıklanmaktadır. Bir diğer tanımlamaya göre güven, ortak faaliyet sorunlarında bir oyuncunun, diğer bir oyuncu veya oyuncular grubunun belirli bir faaliyeti gerçekleştireceğine dair değerlendirmesini gösteren subjektif bir olasılık olarak tanımlanmıştır. Diğer bir tanımlamaya göre ise, güven rasyonel beklentilere yakın bir olgu olarak açıklanmaktadır (Oğuz, 2006: 90).

Şekil.8. Güven Döngüsü

Kaynak: (Keleş, 2012: 33).

Sosyal sermayenin ortaya çıkmasında kilit rol üstlenen unsurlardan birisi güven unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Onyx ve Bullen güvenin, bireylerin karşılıklı olarak yardım edici bir tutum içinde olacağı veya zarar verici davranışlarda bulunmayacağı beklentisinin hakim olduğu toplumsal yapıda insanlara gönüllü olarak risk yüklenme anlayışını kazandırması şeklinde açıklanmaktadır. Fukuyama'ya göre güven, ortak olarak paylaşılan normlara dayanan ve insanların birbirlerine karşı düzenli, güvenilir ve işbirliğine dayalı davranışları sergiledikleri bir sosyal ortam içinde yükselen beklentiler olarak ifade etmektedir (Kapu, 2008: 271).

Bireysel ve toplumsal düzeyde güven merkezli bir yapının idamesi toplumların varlığı, geleceği ve sağlığı açısından önem ihtiva etmektedir. Bu nedenle toplumsal mekanizma, insanların birbirlerine güvenerek iletişim kurdukları bir yapı olarak varlığını devam ettirebilir. Bu noktada Luhmann, sosyal sistemlerin insanların faaliyetlerinden değil, onlar arasındaki iletişim süreçlerinden oluştuğunu ifade etmekte ve toplumun ancak bireylerin iletişim kurmaları halinde var olabileceğinin altını çizmektedir. Aynı şekilde sosyal sistemlerin özünün iletişimle biçimlendiğini ve bunu gerçekleştiren en etkili araçlardan birinin de güven olduğunu vurgulamaktadır (Babacan, 2012: 86).

Güven kavramını, ekonomik anlamda, insanların kişisel maddi faydalarına karşın, vermiş oldukları sözlerle tutarlı davranmalarının bir sonucu şeklinde tanımlamak mümkündür. Güven unsuru, genelleştirilmiş veya bireyler arası güven, yoğun güven ve kurumsal güven olarak üç farklı tür ile sınıflandırılmaktadır. Özellikle ekonomik büyüme ile güven arasındaki ilişkiler analiz edilirken, genelleştirilmiş güven kavramı ön plana alınmaktadır. Genelleştirilmiş güven ile bireylerin, aile fertleri dışındaki bireylerle olan ilişkilerindeki güven anlaşılmaktadır. Genelleştirilmiş güven, iktisadi eylemlerde işbirliğini kolaylaştırmakta ve işlem maliyetlerini minimize etmektedir (Meçik, 2010: 13-14).

Sosyolojik dokunun içinde bulunan güven kavramının boyutları sosyal dokunun yapısına göre değişiklik göstermektedir. Buna göre (Kangal, 2013: 46-47);

- Mevcut grupların homojenliğinin artması güven unsurunu da arttırmaktadır. Gruplar, eğitim düzeyi, gelirleri ve sosyo-kültürel yapıları benzer ise gruptaki bireyler arasında güven derecesi yükselmektedir.

- Sosyal ağın artması ile güvenin derecesi de artmaktadır. Yani insanları içinde buldukları ortamda rahat hareket alanı oluşturup, kısıtlanma ile karşı karşıya kalmıyorlar ise güven derecesi artmaktadır.
- Bir toplumda farklılaşma düzeyi arttıkça güvenin düzeyi azalacaktır.
- Sosyal değişikliğin artması da güven düzeyinde azalmaya neden olmaktadır

Özetle, sosyal sermaye hedeflenen ekonomik noktaya ulaşmak için faaliyetleri kolaylaştırmakta, bağlantıları güçlendirmekte ve ürün yeniliklerinde pozitif etkiler ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu sonuçların oluşması için çalışanların kendi aralarında, yöneticileri ile hatta firmalar arasında güven seviyelerinin maksimize edilmesi gerekmektedir. Tam da bu noktada güven olgusu sosyal sermaye için önem ihtiva etmektedir (Keleş, 2012: 36).

2.8. SOSYAL SERMAYENİN DÜZEYLERİ

Sosyal sermaye mikro, orta ve makro seviye olmak üzere üç kısım şeklinde oluşmaktadır. Mikro seviyede sosyal sermaye birey, aile ve arkadaşlar iken, orta düzeyde sosyal sermaye komşuluk, sosyal kimlik, yerel otorite; makro düzeyde ise bölge, ulusal ve uluslararası seviyede meydana gelmektedir (Bilgin ve Kaynak, 2008: 30).

Tablo.9. Sosyal Sermayenin Düzeyleri

Düzy	Yer	B biçim ve Bileşenleri	Çıktılar
Makro	Uluslar Ötesi	Tarihsel, kültürel ve etnik bağlar kapsamında sınır ötesi sosyal ağlar	Ekonomik işbirliği ve gelişme
	Ulusal	Geleneksel ve modern değerler, gelenekler ve uygulamalar - İdeoloji	Uluslararası rekabet gücü
Orta	Kurumsal	Aile - Eğitim - Din - Hukuk	Sosyal bağlılık
	Örgütsel Toplumsal	Şirket ağları - Yönetim felsefesi - Sivil toplum kuruluşları - Yurttaş birlikleri	Güçlü performans
Mikro	Grup	Normlar - Gayriresmi kurumlar - Güven -	Refahın dağıtımı
	Bireysel	Arkadaşlıklar - Gönüllülük - İşbirliği - Kaynaklara erişim	Ekonomik alışkanlık ve diğer iyi yaşam şansları

Kaynak: (Eşki, 2009: 27).

Tablo 9'dan da açık bir şekilde görüldüğü gibi mikro, orta ve makro düzeyde iktisadi işbirliği ve gelişme, uluslararası rekabet gücü, toplumsal bağlılık, üst düzey performans, zenginliğin bölüşümü, iktisadi alışkanlık ve diğer iyi hayat fırsatları gibi çıktılar oluşmaktadır.

2.8.1. Mikro Düzeyde Sosyal Sermaye

Sosyal sermayenin mikro düzeyi, örgüt içi ya da örgütler arası geliştirilen sosyal sermaye noktasında, özellikle mikro düzeydeki risklerin ve belirsizlik ortamının ortaya çıkaracağı negatif etkilerini minimize etme noktasında önem ihtiva etmektedir. Tam da bu noktada örgütler açısından mikro seviyedeki sosyal sermaye tanınmak, işbirliği ve bireysel güven, dayanışma, sadakat, saygınlık ve uygun bilgiye erişim şeklinde açıklanmaktadır (Kangal, 2013: 37).

Akrabalık, din ve etnik girişimcilik esasında meydana çıkan bu tip sosyal sermayenin iktisadi etkisi bilgi paylaşımı, koordinasyon ve ortak karar alma süreçleri için gayri-resmî bir çerçeve oluşturmaktadır. Bahse konu çerçevede güçlü bir iletişim ağı oluşacağından bilgi eksikliğinden oluşabilecek piyasa aksaklıkları ortadan kalkacak, iktisadi birimler daha etkin karar alabilmeleri mümkün olacaktır (Kaya, 2011: 32; Erselcan, 2009: 22).

2.8.2. Orta Düzeyde Sosyal Sermaye

Sosyal sermayenin orta düzeyi, makro düzey ile mikro düzeyin kesiştiği bölgeyi temsil etmekte ve topluluklar arasındaki ilişkileri yöneten ağlar ve normlar şeklinde açıklanmaktadır (Öğüt, 2009: 60). Orta düzey sosyal sermaye, sosyal kimlik ve beraberlik, örgüt ve kurumların sosyal bir döngü ile içerdekilerin içselleştirilmesine ve dışarıdakilerin dışlanmasına vurgu yapmaktadır (Kangal, 2013: 37).

Sosyal sermayenin orta seviyesi topluluklar arasındaki ilişkileri yöneten ağları ve normları açıklamaktadır. Orta seviye sosyal sermaye de sosyal ağların ve sosyal bağlantıların doğasının analizi söz konusu olmaktadır. Sosyal sermayenin orta seviyesine ilişkin analizler ağ yapılarının meydana gelmesi ve geliştirilmesi ekseninde dönmektedir (Şavkar, 2011: 45).

2.8.3. Makro Düzeyde Sosyal Sermaye

Makro seviyede sosyal sermaye ekonomik aktörlerin çalıştıkları çevre, yani makro iktisadi ortam olarak görülmektedir. Kurumlar, hukuki çerçeve, devletin rolü ile devletle piyasalar arasındaki boşluğu dolduran sivil toplum kuruluşları önem ihtiva etmektedir. Putnam ve Woolcock gibi ekonomistler sosyal sermayeyi sıfır toplamlı bir oyun olarak açıklamaktadırlar. Devletin ekonomiye müdahalesinin söz konusu olduğu ortamlarda sivil toplum örgütlerinin ve kurumsal düzenlemelerin katkısı düşmektedir, yani devlet büyüdükçe diğer kurumlar küçüldüğü görülmektedir (Kaya, 2011: 31).

Sosyal sermayenin makro seviyesi, tüm sosyal ve iktisadi eylemlerin arka planına hizmet eden kurumsal ve siyasi bağlantılar ile yönetim için gerekli olan düzenlemelerin niteliği şeklinde açıklanmaktadır. Makro seviyedeki sosyal sermaye ulusların sermayesi olup, bunun yanı sıra uluslararası noktada yapılan araştırmalarda sosyal sermayenin bu seviyesi ön plana çıkmaktadır (Kangal, 2013: 38).

Hukukun üstünlüğü, yerelleşme, yönetim şekli, demokrasinin yerelleşmesi, hukuki çerçeve ve politika oluşturma süreçlerine katılım makro seviyenin bileşenleri olarak sıralanmaktadır (Tüysüz, 2011: 19).

2.9. SOSYAL SERMAYENİN ÇEŞİTLERİ

Ekonomistler ve sosyal bilimciler, sosyal sermaye olgusuna farklı tanımlamalar yaptıkları gibi çeşitleri noktasında da farklı tasniflemeler yapmışlardır. Araştırmacıların büyük çoğunluğu sosyal sermayeyi; bağlayıcı, birleştirici, köprü kuran sosyal sermaye şeklinde sınıflandırmaktadır. Bazıları da sivil toplum ve kamusal sosyal sermaye, bazıları ise yapısal ve kavramsal sosyal sermaye şeklinde sınıflandırma yapmaktadırlar. Sosyal sermaye çeşitleri incelendiğinde yapılan tasniflerin genellikle ilişkilerin kapsamında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir (Kaya, 2011: 33).

2.9.1. Bağlayıcı, Birleştirici ve Köprü Sosyal Sermaye

Herhangi bir bölgede hayatlarını idame ettirip, birbirleriyle ilişkilerinin yoğun olduğu bireylerin oluşturduğu, görece içe dönük ve uzun zamanlı ilişkiler içinde kurulan, karşılıklı güven, geliştirilen ortak normlar ve ilişki kalıplarının ortaya çıkardığı

kapasite bağlayıcı sosyal sermaye olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeye göre, bağlayıcı sosyal sermaye bireylerle olan ilişkileri kapsamakta ve aile bireyleri arasındaki ilişkiler veya aynı grubun üyeleri arasındaki ilişkiler bağlayıcı sosyal sermayeye emsal teşkil etmektedir (Tüysüz, 2011: 20)

Bağlayıcı sosyal sermaye, yaş, eğitim, etnik yapı, sosyo-ekonomik statü ya da politik görüş gibi ana karakteristik özelliklerinden biri ya da daha fazlası ile benzeyen bireyler arasındaki güçlü bağlara ya da ittifaklar şeklinde açıklanmaktadır (Eşki, 2009: 49). Diğer taraftan grup üyeleri arasında sık bir şekilde eğitim noktasında başarıyı arttırma, iş arama maliyetini minimize etme ve iş ilişkisinde görevi kötüye kullanma riskini azaltma gibi kamusal değerlerle ilişkili olmaktadır. Bahse konu gruplar aynı zamanda kendi içlerindeki etkileşimi, ortak faaliyetleri ve beraber öğrenme süreçlerini kolaylaştıran üst düzeyde güven, işbirliği ve organizasyon oluşumuna fırsat sağlayan bir yapı olarak açıklanmaktadır. Özellikle politik muğlaklık, makro iktisadi istikrarsızlık ve kısıtlayıcı bir kurumsal yapısının bulunduğu bir çevrede, bağlayıcı sosyal sermaye, problemlerin ortadan kaldırılmasında yardımcı olması noktasında önem ihtiva etmektedir (Kangal, 2013: 40).

Birleştirici sosyal sermaye olgusu ilk defa Woolcook tarafından ortaya çıkarılmış ve literatüre eklenmiştir. Woolcook'a göre, birleştirici sosyal sermaye, politik seçkinler ile halk arasındaki ya da farklı toplumsal sınıflardan kişiler arasındaki bağlar gibi sosyal statü ya da gücün farklı seviyelerinden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır (Kangal, 2013: 42). Birleştirici sosyal sermayeye, yöneten grup ile yönetilenler arasındaki ilişkiler ya da idareci-çalışan arasındaki bağlantılar örnek teşkil etmektedir (Tüysüz, 2011: 21).

Bu tip sosyal sermaye toplum düzeyindeki ilişkiler temelinde, bireysel ve örgütsel davranışın iç içe geçtiği, *zayıf* sosyal bağlardan kaynaklanmaktadır. Fakat bu bağlar, bazı ortak değerlerin paylaşılması sayesinde bir arada olması sağlanmaktadır. Bir toplumdaki birbirinden farklı kimliğe sahip, farklı gruplara ait, heterojen yapıdaki insanlar arasındaki bağlar zayıf bağlar olarak açıklanmaktadır. Gruplar arası düzeyde ortaya çıkan bu ilişkiler, çoğunlukla birbiriyle bağları zayıf olan insanlar ve gruplar arasında *yatay* düzlemde oluşan ağlar şeklinde oluşabilmekle beraber, bir üretim

zincirindeki gibi düzen veya geçici bağlar şeklinde ‘*dikey*’ olarak da ortaya çıkabilmektedir (Erselcan, 2009: 70-71).

Köprü kuran sosyal sermaye veya bölge dışı bağlar ise, daha uzak ilişkilerle alakadar olmaktadır. Bölge dışı bağlar, yeni imkanlar bulmayı olanaklı hale getiren önemli faaliyetler şeklinde ifade edilmektedir. Köprü kuran sosyal sermayenin harekete geçirilmesi ilerlemeyi destekleyip, materyal kaynaklarına ve bilgiye erişmenin kolaylaşmasını sağlamaktadır (Kaya, 2011: 36).

Bağlayıcı ve birleştirici sosyal sermayenin birbirini dışlayıcı olmamakla beraber, bir ekonominin her ikisine de ihtiyaç duymaktadır. Kalkınma için her iki tipteki sosyal sermaye de önem ihtiva etmekte, her ikisi de pozitif etkiler ortaya çıkarmaktadır (Erselcan: 2009: 72).

2.9.2. Sivil ve Kamusal Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye sivil ve kamusal alanda oluşturulmasına istinaden tasnif edilmektedir. Bu bağlamda Collier sosyal sermayeyi sivil toplum ve kamusal sosyal sermaye şeklinde sınıflandırmış bulunmaktadır. Sivil toplum sosyal sermayesi resen organize olan gruplardan meydana gelen kurumlar şeklinde açıklanmaktadır. Söz konusu kurumlar; çeşitli örgütler, dernekler, topluluklar, sivil toplum örgütleri olarak sıralanmaktadır Sivil toplum sosyal sermayesi, bu yapılardaki kurallar, insanların ait oldukları bu yapılarda paylaştıkları normlar, inançlar, tutumlar olarak ifade edilmektedir. Kamusal sosyal sermaye ise, devlet veya özel sektör tarafından desteklenen resmi kurumlarla alakalı sosyal sermaye türü olarak tanımlanmaktadır (Keskin, 2008: 16).

Sosyal sermaye, sivil (yatay) ve kamusal (dikey) olmak üzere 2 şekilde tasnif edilmektedir. Mikro düzeyde sivil sosyal sermaye değerler, düşünceler, tutumlar ve davranış normları şeklinde açıklanmaktadır. Makro seviyede kamusal sosyal sermaye, yasal hükümleri, sözleşmelerin yürürlüğe girmesini, yolsuzluğun azalmasını, karar alma sürecindeki şeffaflığı, etkin yönetim sistemlerinin varlığını, yasal sistemlerin güvenilirliğini ve kısacası devletin yeterliliğini ve kredibilitesinden oluşmaktadır (Özcan, 2011: 32).

2.9.3. Yapısal ve Bilişsel Sosyal Sermaye

Yapısal ve bilişsel sosyal sermaye sınıflandırması Uphoff tarafından geliştirilmiştir. Yapısal sosyal sermaye, sosyal organizasyonun çeşitli biçimleri ile alakalı olmaktadır. Özellikle roller, kurallar, temsiller, prosedürler, işbirliği ve ortak fayda sağlayan ve kolektif eyleme katkı sunan geniş çaplı ağ kümesini içinde barındırmaktadır. Bilişsel sosyal sermaye ise, zihinsel süreçlerden oluşmuş olup kültür ve ideoloji tarafından özellikle de işbirlikçi davranışa katkıda bulunan normlar, değerler, tutumlar ve düşüncelerce desteklenmektedir (Özcan, 2011: 35).

Ferlander, sosyal sermaye olgusunu farklı şekillerde açıklamakla birlikte aslında çoğu tanım sosyal bağlantılar ve onların daha subjektif bileşenleri olmak üzere yapısal, ilişkisel ve bilişsel olmak üzere üç yön barındırmaktadır. Bu yönlerden ilki olan *yapısal boyut*, bireyler arasındaki bağlantıların tümüne atıf edilmekte ve söz konusu boyut sosyal sermayenin kullanımında ve geliştirilmesinde gerekli olan, diğer aktörlere, bireylere ve gruplara erişimi sağlayan boyut olarak açıklanmaktadır. Kısaca, sosyal sermayenin yapısal boyutu ağlar, roller, kurallar ve içtihadları içinde barındırmaktadır (Eşki, 2009: 54).

2.10. SOSYAL SERMAYENİN DİĞER SERMAYE TÜRLERİ İLE İLİŞKİSİ

Sosyal sermayenin özellikle beşeri sermaye, fiziksel sermaye ve finansal sermaye ile ilişki ve etkileşimi söz konusu olmaktadır. Bunların yanı sıra, entelektüel sermaye, kültürel sermaye, manevi sermaye, doğa sermayesi, bilgi sermayesi ve zaman sermayesiyle de etkileşimi bulunmaktadır.

Şekil.9. Sermaye Çeşitleri İçerisinde Sosyal Sermaye

	Fiziki Sermaye	Fiziki Sermaye		
Beşeri Sermaye	Finansal Sermaye	Finansal Sermaye		
Sosyal Sermaye	Beşeri Sermaye	Beşeri Sermaye	Fiziki Sermaye	
	Sosyal Sermaye		Sosyal Sermaye	Finansal Sermaye
				Beşeri Sermaye
Başlangıç	Birleşim	Olgunluk	Kriz	Çözülme

Kaynak: (Şavkar, 2011: 35; Karagül, 2012: 134).

Herhangi bir sosyal yapının iktisadi ve diğer alanlardaki başarısının esas kaynağı, öncelikle sosyal ve beşeri sermayeye bağlı olmaktadır. Fiziki ve finansal sermaye ise sosyal ve beşeri sermayenin bir ürünü olarak düşünülmektedir. Şekil 9'dan da açık bir şekilde görüleceği üzere, bir toplumdaki iktisadi kriz ve çöküş sürecinde ilk olarak sosyal ve beşeri sermayedeki erime önem ihtiva etmektedir (Karagül ve Dündar, 2006: 65).

Sosyal sermaye kurumsal dinamizm, yenilik ve değer yaratmanın anlaşılmasında önemli bir rol oynamakla beraber, entelektüel sermayenin ilerlemesine de artı değer sağlamaktadır (Kapu vd., 2012: 77).

Klasik üretim faktörleri emek, sermaye, doğa ve müteşebbis olarak açıklanırken, bunlara ek olarak teknoloji eklenmekte ve sermaye faktörü finansal sermaye, fiziksel sermaye yanında beşeri sermaye ve sosyal sermayeyi de içine almak suretiyle genişletilerek değiştirilmiştir. Tam da bu noktada klasik üretim faktörlerine ek olarak, çalışan kişinin bilgisini, yeteneklerini ve deneyimlerini ifade eden beşeri sermaye ve sosyal güvene dayanan iletişim seviyesini ifade eden sosyal sermaye yeni üretim faktörleri olarak ekonomik teoride yerini almış bulunmaktadır (Keskin, 2011: 131).

2.10.1. Beşeri Sermaye

Fiziksel ve finansal gibi maddi sermaye çeşitleri dışında açıklanan ilk sermaye türü olan beşeri sermaye olgusu, 1960'larda T. W. Schultz ve Gary Becker'ın çalışmaları ile literatüre girmiş olsa da, kavramın kökenine inildiğinde 1930'lu yıllarda *Endüstride Beşeri Münasebetler* isimli akımın beşeri sermaye kavramının entelektüel anlamda temel oluşturduğu görülmektedir (Eşki, 2009: 60).

Beşeri sermaye olgusu, kişilerin kazanmış olduğu bilgi ve yeteneklerin bireysel getirileri şeklinde tanımlanmaktadır (Ostrom, 175). Nitekim, beşeri sermaye bireylerin bilgi, tecrübe ve vasıflarını yükseltmek için yaptıkları yatırımlar ile elde ettikleri kazanımlar arasındaki ilişkiyi ifade etmek üzere ortaya çıkarılmıştır. Beşeri sermaye yatırımları, eğitim, beslenme ve sağlık başta olmak üzere, işgücünün produktivitesini etkileyen uygulamalar için yapılan harcamalar şeklinde sıralanmaktadır. Beşeri sermayeyi, bir toplumda bulunan tüm bireylerin bilgi, yetenek ve deneyimlerinin üretim sürecine yansması olarak da ifade etmek mümkündür (Meçik, 2010: 26). Kısaca, sahip olunan bilgi ve becerilerin toplamı şeklinde açıklanmaktadır (Koç, 2013: 242; Karataş ve Çankaya, 2010: 38). Beşeri sermayenin oluşturulması ve ilerletilmesi konusu ortalama hayat süresi, okur yazarlık, beslenme, çocuk ölüm oranı ve bazı sağlık değişkenleri gibi başlıklar üzerinden analiz edilmektedir (Kapu vd., 2012: 79).

Beşeri sermaye, değişken bir özelliğe sahip olduğundan ötürü ülke insanların niteliğinde ve niceliğindeki yaşanan devamlı değişimler beşeri sermaye üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır. Beşeri sermayenin dinamik oluşu sebebiyle stoklanması söz konusu değildir. Bu bağlamda beşeri sermaye kullanılmadığı her an sermayenin kaybı şeklinde değerlendirilmektedir (Özyakışır, 2011: 57). Beşeri sermayenin nitelik ve faaliyetlerini oluşturan bileşenler; iletişim, sayısal zeka, bireye özgü yapısal yetenekler, diğer bireyler ile kurulan ilişkilerdeki yetenekler, diğer yetenek ve nitelikler şeklinde sıralanmaktadır (Çolak, 2010: 113).

Beşeri sermaye yatırımları, kişinin hayatı boyunca farklılık gösterebilmekte olup, genel olarak gençlik döneminde eğitim alanındaki yatırımlar üzerinde yoğunlaşmakta iken, sonraki yaşlarda sağlık yatırımları önem arz etmektedir. Beslenme ve göçe yönelik yatırımlar ise yaş, gelir düzeyi, demografik özellikler ve diğer koşullarda göre değişiklik göstermektedir. Beşeri sermaye yatırımları, fiziki sermaye

yatırımlarından farklı olarak, azalan verimler yasasına tabi olmamaktadır (Çalışkan ve Meçik, 2011: 14). Beşeri sermayenin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Doğan ve Şanlı, 2003: 181);

- Beşeri sermaye insanlara yatırım yapılmak suretiyle oluşturulmaktadır.
- Beşeri sermayenin bireyin kendisinden ayrılması söz konusu değildir.
- Beşer sermaye doğuştan olan ya da sonradan elde edilen becerilerdir.
- Beşeri sermaye görülemez sadece etkileri gözlemlenebilmektedir.

Sosyal sermayenin beşeri sermaye ile olan ilişkisi analiz edildiğinde, sosyal sermayenin bireyin sosyal yaşam, eğitim, sağlık, aile ve iş hayatındaki eylemlerini büyük ölçüde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Güven ve işbirliği ilişkilerinin güçlü olduğu ülkelerde beşeri sermaye yatırımlarının iktisadi ve toplumsal etkileri önemli seviyelere varmaktadır. Tam da bu noktada sosyal sermaye ile beşeri sermayeyi birbirini tamamlayan iki ayrı değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Tüysüz, 2011: 25).

Sosyal sermayenin ne olduğunu daha iyi anlayabilmek için sermayenin diğer türlerinden teorik olarak farklılıklarını ortaya koymak gerekmektedir (Lin, 2005: 2). Özellikle ekonomik kalkınmaya artı değer sağlayan beşeri sermaye ile sosyal sermaye ilişkisini açıklamak de gerek bölgesel gerekse ulusal bazda katkıların ortaya konulması için yararlı olmaktadır.

Bir ekonomide beşeri sermayenin rasyonel bir biçimde kullanılabilmesi sosyal sermayenin idamesini beraberinde getirmektedir. Çünkü, beşeri sermaye ile sosyal sermaye arasında anlamlı bir ilişki söz konusu olmaktadır (Keskin, 2011: 130).

Sosyal sermayenin kalkınma literatürü açısından en önemli özelliği fiziksel ve beşeri sermayedeki yatırımların karlılığını ve verimliliğini artırma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında sosyal sermayenin temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (KOSGEB, 2005: 10);

- Sosyal sermayede gelecek beklentiler doğrultusunda yatırım yapılan sermayeler gibi kaynak olabilir.
- Sosyal sermaye, diğer sermayeler için tamamlayıcı bir görev görmektedir. Örneğin, işlem maliyetlerini minimize ederek, ekonomik sermayenin verimliliğini geliştirebilir.

- Sosyal sermaye toplumun ortak malı olup, özel mülkiyeti değildir.
- Diğer sermaye türlerinden farklı olarak sosyal sermaye, aktörlere değil, aktörlerin birbirleriyle ilişkilerini odağa almıştır.

Fiziksel sermaye üretimi sürecini kolaylaştıran araçları şekillendirmek için kullanılan malzemelerdeki değişimlerle oluşturuluyorken, beşeri sermaye ise bireylerin yeni şekillerde hareket edebilmelerini sağlayan beceri ve kapasitelerini meydana çıkarmak suretiyle bu bireylerdeki değişimler sonucu oluşmaktadır. Sosyal sermaye ise, bireyler arasında eylemi kolaylaştıran ilişkilerdeki değişimler sayesinde gün yüzüne çıkmaktadır (Coleman, 1988: 100).

Sosyal sermayenin bireyin, toplumsal yaşam, eğitim, sağlık, aile ve iş hayatındaki süreci etkilemesi tartışılmaz bir realitedir. Güven ikliminin oluştuğu ve işbirliği kültürünün oturduğu toplumlarda beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik ve sosyal etkileri önemli boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal ve beşeri sermaye birbirini tamamlayan faktörler olmaktadır (Tüysüz, 2011: 25).

Beşeri sermayenin verimliliğini etkileyen en önemli faktörlerden biri sosyal sermaye şeklinde ön plana çıkmaktadır (Taban ve Kar, 2008: 342). Sosyal sermaye, beşeri sermayenin üretkenliği ile verimliliğini artırmada önemli katkılar sunan faktörler arasında yer almaktadır (Karagül, 2003: 84). Ayrıca, eğitimle beraber maddi ve maddi olmayan faktörler de söz konusu olmaktadır. Maddi faktörler, fiziki sermaye ve beşeri sermayenin tamamlayıcılığı ile ücret düzeyi şeklinde karşımıza çıkarken, maddi olmayan faktörler ise, sosyal sermaye ve etik değerler olarak açıklanabilmektedir (Eser ve Gökmen, 2009: 47).

Tablo.10. Sosyal Sermaye ile Beşeri Sermayenin Karşılaştırılması

	Beşeri sermaye	Sosyal sermaye
<i>Odak noktası</i>	Bireyler	İlişkiler
<i>Neyi ölçtüğü</i>	Eğitim süresi Nitelikler	Tutumlar – değerler Üyelik – katılım
<i>Sonuçları</i>	Dolaysız: gelir, verimlilik Dolaylı: sağlık, sivil aktivite	Sosyal bütünlük Ekonomik başarı Daha fazla sosyal sermaye

Kaynak: (Akçay, 2005: 205).

Tablo 10'dan da görüldüğü gibi beşeri sermaye bireylere odaklanırken, sosyal sermaye ise ilişkileri merkezine almaktadır. Beşeri sermayede eğitim süresi ve niteliği gibi ölçütler önem arz ederken, sosyal sermayede ise tutumlar, değerler, üyelikler ve katılım ön plana çıkmaktadır.

Sosyal sermaye, beşeri ve fiziki sermaye gibi bazı fırsatları oluştururken bazılarını da sınırlamaktadır (Ostrom, 176). Sosyal sermaye olgusunun diğer sermaye çeşitlerinde olduğu gibi getiri beklentisiyle yapılan bir yatırımı açıkladığını vurgulamak mümkün olmaktadır. Sosyal sermaye kavramının “sermaye” özelliği, kişilerin ve oluşturmuş oldukları toplumların sahip oldukları sosyal sermaye birikiminin kişisel ve toplumsal iktisadi getiriler oluşturacağı düşüncesinden hareketle ortaya konulmaktadır (Çalışkan ve Meçik, 2011: 11). Sermayenin diğer türlerinin aksine sosyal sermayenin doğasında aktörler ve aktörler arası ilişkiler bulunmaktadır (Coleman, 1988: 98).

Nitelikli bir sosyal ortama eşit olan sosyal sermaye seviyesi, aynı zamanda nitelikli bir eğitim alt yapısına yol açarak sosyal yapıdaki beşeri sermaye seviyesini de arttırmaktadır. Herhangi bir toplumun iktisadi ve diğer alanlardaki başarısının özünde öncelikle sosyal ve beşeri sermayeye bağlı olmakla beraber, fiziki ve finansal sermayenin sosyal ve beşeri sermayenin bir ürünü olduğu ifade edilmektedir (Kangal, 2013: 71-72).

2.10.2. Fiziki Sermaye

Fiziki sermaye tarihsel serüven içerisinde sanayi devrimi ile ilişkili olup, buhar gücünün bulunması sayesinde produktivite artırıcı teknolojilerin üretilmesi, tarım toplumunun ekonomik yapısını parçalamış bulunmaktadır. Tarımda produktivitenin artmasından ötürü tarımsal üretimin artırılması için daha az insana gereksinim duyulmuş, böylece kırsal kesimde iş imkanı bulamayan çiftçiler şehirlere göç ederek 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi toplumunun özünü oluşturmuş bulunmaktadır. Sanayi devriminin akabinde fiziki sermaye toprağın yerine geçerek birincil kaynak haline dönüşmüştür. Sanayi toplumunda esas ekonomik uğraşı, toprak ve sermayeden oluşan maddi üretim araçları ile standartlaşmış maddi mal üretimine dayanmaktadır. Nitekim fiziki sermaye, en önemli üretim faktörlerinden biri olarak önem ihtiva etmektedir. Fiziki sermaye kısaca üretim faaliyetinde bulunmak için gerekli ve emek faktörü tarafından üretilmiş tüm üretim araçlarından oluşmaktadır (Karaçay, 2008: 10). Diğer bir deyişle, gelecekte gelir elde etmek için üretimde kullanılan materyal kaynakları veya insanların yapmış oldukları stoklar şeklinde açıklanmaktadır (Ostrom, 174). Geleneksel ekonomistler fiziki ve beşeri sermayeyi firmalar için kilit kaynak olarak incelemiş bulunmaktadır (Nahapiet and Ghoshal, 1998: 245).

Fiziki sermaye, bir ülkenin sahip olduğu üretimde kullanılabilecek nitelikteki makine, teçhizat, araç ve binalar ile alt yapı imkanlarından oluşan iktisadi varlıklar şeklinde açıklanmaktadır (Karagül, 2012: 26). Diğer bir tanımlamaya göre, işletmelerin yapısı içerisinde bulunan ve işletmelerin varlığını idame ettirebilmesi için gerekli olan maddi ve maddi olmayan kaynakların tamamı şeklinde ifade edilmektedir. Bunlardan bazıları; para, alacak, kıymetli evrak, menkuller, şahsi emek, ticari itibar, telif hakları şeklinde sıralanmaktadır (Kaya, 2011: 6-7).

Sosyal sermaye, fiziki sermayenin bir çok özelliğini içinde barındırmaktadır. Bahse konu özellikler, dönüştürücülük özelliği yani girdiden çıktı elde etmek, esneklik, ikame edilebilirlik, bozulma ve koruma şekilleri, güvenilirlik, diğer sermaye türlerini oluşturma ve yatırım şeklinde sıralanmaktadır. Sosyal sermaye de fiziksel sermaye gibi varlığı halinde üretime katkı sunmaktadır. Fakat üç tür sermaye arasından en somut ve ölçülmesi en rahat olan fiziki sermaye iken, ölçülmesi en zor olanı ise sosyal sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır (Kangal, 2013: 73).

Fiziksel ve beşeri sermayede negatif dışsallık¹ gerçekleşirken, sosyal sermaye de böyle bir durum söz konusu olmamaktadır (Fukuyama, 2002: 30). Bunun yanı sıra, fiziksel sermaye ve beşeri sermaye gibi sosyal sermaye de tamamen takas edilebilir nitelikte olmamaktadır. Ancak, bazı aktiviteler özgün olabilmektedir (Coleman, 1988: 98).

2.10.3. Finansal Sermaye

Sosyal sermaye, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerden oluşmakta ve önemli bir şekilde finansal sermaye pazarının işleyişine etki etmektedir. Finansal sermaye, bir fayda elde etmek veya sermaye kazanmak için finansal varlıklardaki değişimleri finanse etmek şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal sermaye, ekonomik gelişim ve finansal sermayenin etkin kullanımını için önem ihtiva etmektedir. Çünkü sosyal sermaye, bireyler arasında bilginin paylaşımını, güven ve işbirliği oluşmasını sağlamaktadır. Sosyal sermayenin üretimde kilit rol oynamasının sebebi ise işlem maliyetlerini minimize etmesi ve böylece ekonomik faaliyetleri kolaylaştırması olarak ifade edilmektedir (Özdemir, 2007: 32)

Finansal sermaye geçmişte yapılan üretimin sonucu olan artı değer niteliğindeki birikimin unsuru olarak ifade edilmektedir (Karagül ve Açıkgoz, 2009: 474). Diğer bir ifadeyle, geçmiş dönemde yapılan üretimin sonucunda meydana gelen artı değer niteliğindeki kıymetli varlıkların oluşturmuş olduğu iktisadi değerler şeklinde açıklanmaktadır (Karagül, 2012: 25).

2.10.4. Kültürel Sermaye

Kültür; edebiyat, sanat hatta ekonomidir. Sosyal hayatın tüm sosyal pencereleri kültürden oluşmaktadır. Kültür denildiği zaman, birlikte yaşama ihtiyacı duyan insan toplulukları akla gelmekte ve ekonomi ile kültür iç içe geçmektedir (Altay, 2005: 118).

¹ Bir ekonomide marjinal sosyal maliyetin marjinal özel maliyetten büyük olması durumudur. Üretim veya tüketim sürecindeki çevre kirliliği olayları negatif dışsallığa örnek olarak verilmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010: 187).

Kültür kavramı insanoğlu üzerinde büyük bir tutku uyandırmaktadır (Wallerstein, 2013: 182). Nitekim kültürel sermaye önemli bir sermaye türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sermayenin bu türü literatürde Bourdieu'nun sermayeye ilişkin tartışmaları kapsamında analiz edilmektedir. Bourdieu kendi sermaye tipolojisinde farklı bir yere oturttuğu kültürel sermayeyi, bir nesilden diğerine aktarılan genel kültürel birikim, bilgi, yetenek ve hüner şeklinde açıklamaktadır. Bu noktada kişilerin iktisadi şartlarının semeresi olarak edindiği formel ve informel sosyal davranışlar, iletişim kurma ve dili konuşma biçimi ile beğenileri onun kültürel sermayesini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, kültürel sermaye formel eğitimden kaynaklanan diplomaların yanı sıra objektif bir görünüm kazandıran okul sermayesi ile aile içinde kazanılan nitelikleri ifade eden bir sermaye çeşidi olarak tanımlanmaktadır (Eşki, 2009: 68).

Kültürel sermaye Bourdieu'ya göre üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, somutlaşmış veya bedenselleşmiş halde oluşmaktadır. Akıl ve beden mizacının uzun süreli şekillenmesi şeklinde değerlendirilmektedir. İkinci olarak kültürel sermaye nesneleşmiş halde ortaya çıkmaktadır. Resimler, kitaplar, sözlükler, araçlar, makineler, vb. gibi kültürel ürünler şeklinde sırlanabilmektedir. Son olarak kültürel sermaye, kurumsallaşmış halde oluşmaktadır. Eğitimsel niteliklerin bir kısmında görülebileceği gibi tahsis edilmiş olarak maddileşen bir şekilde, esas imkânların tahsis edilmesi olarak açıklanmaktadır (Aydemir, 2011: 17).

Beşeri sermaye teorisine alternatif olan en önemli teorik açıklama, Bourdieu'nin eserlerinde rastlanan kültürel sermaye teorisidir. Bourdieu, alışkanlıklar olarak açıkladığı meydana gelmiş değerler ve düşünme yöntemlerinin dinamik gelişimini, öznel bireylerle nesnel pozisyonlar arasında bağ kurma fonksiyonunun altını çizerek ifade etmektedir. Eserlerinde çoğunlukla kültürel sembollerin, üstünlüğün veya farklılığın değişkenleri olarak kullandığı gruplar üzerinde durmuş ve bu görüşünü desteklemek için kültürel sermaye olgusunu sıkça kullanmış bulunmaktadır. Kültürü bir sembolizm ve mana sistemi şeklinde açıklamıştır (Kapu, 2008: 263).

Kültürel sermaye, beşeri sermayenin eğitim, bireysel yetenek, kültürel etkinlik gibi bir yönü olarak ortaya çıkmaktadır (National Statistics, 2001: 7). Kültürel sermayenin kapsamı, sosyal sermayeye oranla daha geniş bir oranda karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sermayenin asıl konusu olan ilişki boyutlarını ölçmekten farklı

olarak; kültürel sermaye yaratıcılık, yenilik, sosyal ve ekonomik kapsam gibi kavramları da içinde barındırmaktadır. Bu durum belki de kültürel sermayenin esas olma özelliği ile açıklanmakta, söz konusu durumda sosyal sermayenin kalitesini belirlediğini ortaya koymaktadır (Özdemir, 2007: 25).

2.10.5. Entelektüel Sermaye

Batı Avrupa kökenli entelektüel kavramı, herhangi bir alan veya konuda eğitim almış, uzman, yetkin ve söz söyleme konusunda yetkinliğe sahip olan, fikir üretebilen bireyler için kullanılmaktadır. Tam da bu noktada firmalar ölçeğinde sermaye olarak kullanılması önem ihtiva etmektedir (Karagül, 2012: 69). Entelektüel sermaye, servet oluşturmak amacıyla kullanıma giren entelektüel varlıklar yani bilgi, enformasyon, entelektüel mülkiyet ve tecrübeler şeklinde tanımlanmaktadır (Stewart, 1997: 28). Diğer bir tanımlamaya göre, bir şirkette çalışan bireylerin sahip olduğu bilgi ve şirkete piyasada rekabetçi üstünlük kazandıran ve bir değere dönüştürebilen bilgi olarak açıklanmaktadır (Sağsan vd., 2010: 143).

Entelektüel sermaye olgusunu ilk olarak kaleme alan Galbraith 1969 yılında bu olgunun, insan zekasından kaynaklanan bir faktör olmanın yanı sıra, entelektüel eylemler bütünü olduğunu ileri sürmüştür. Akabinde Michael Kalecki 1975 yılındaki bir çalışmasında Galbraith'e atıfta da bulunarak "acaba kaçımız şu geçen birkaç on yıllık zaman diliminde kazandığımız entelektüel sermayenin farkındayız" diyerek, söz konusu olguyu ilk kullananı teyid etmek suretiyle desteklemiş bulunmaktadır (Görmüş, 2009: 58-59).

Nahapiet ve Ghoshal entelektüel sermayeyi, bir organizasyon, toplu ya da uzmanlık birimi gibi bir sosyal birliğin bilgi kapasitesi şeklinde ifade etmektedir (Kapu vd., 2012: 23).

Entelektüel sermaye; insan sermayesi, ilişkisel sermaye ve yapısal sermaye olmak üzere üç tane unsura sahip olmaktadır (Eşki, 2009: 64).

Tablo.11. Entelektüel Sermayenin Unsurlarına İlişkin Örnekler

İnsan Sermayesi	İlişkisel Sermaye
Eğitim Mesleki Yeterlilik Mesleki Bilgi Meslekle İlgili takdir edilen değerler Psikolojik olarak takdir edilen değerler Girişimcilik coşkusu	Markalar Müşteriler Müşteri bağlılığı Dağılım kanalları İşle ilgili işbirliği Lisans anlaşmaları
Yapısal Sermaye	
Entelektüel Mülkiyete İlişkin	Altyapı Varlıkları
Patentler Telif Hakları Dizayn hakları Ticari sırlar Ticari amblemler Hizmetle ilgili amblemler	Yönetim felsefesi Örgüt kültürü Yönetim süreçleri Bilgi sistemleri Ağ sistemleri Finansal İlişkiler

Kaynak: (Eşki, 2009: 65).

Entelektüel sermayeyi meydana çıkaran temel faktörler, insan sermayesi, yapısal sermaye, ilişkisel sermaye şeklinde sıralanırken, bunların yanı sıra müşteri sermayesi, rekabetçi sermaye, sosyal sermaye, tedarik kaynağı sermayesi, topluluk sermayesi, mevzuat sermayesi ve anlaşma sermayesi gibi çok farklı biçimlerde incelenmektedir. Bu farklılığın esas sebebi, entelektüel sermayenin açıklanmasında olduğu gibi, tasnifi yapan kişilerin bakış açılarının ve eğilimlerinin değişiklik göstermesi şeklinde açıklanmaktadır (Topaloğlu, 2011: 22).

İnsan sermayesi, bireylerin müşterilere çözüm sunması için gerekli olan beceriler şeklinde ifade edilirken, müşteri sermayesi ise, bir kuruluşun iş yaptığı insanlarla olan ilişkilerinin değeri şeklinde tanımlanmaktadır. Özetle entelektüel sermaye; insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin etkileşimi sayesinde ortaya çıkmaktadır (Kapu vd., 2012: 77-78).

Entelektüel sermaye olgusu, beşeri sermaye ve sosyal sermaye olmak üzere iki bileşende analiz edilmektedir. Sosyal sermayeyi oluşturan özelliklerin semeresi olarak ortaya çıkan ağ düzenekleri ilişkisel sermayenin ve yapısal sermayenin sosyal sermaye

içerisinde yer aldığını göstermektedir. Çünkü sosyal sermaye, insanlar arasındaki güvene dayalı iletişimin ekonomik getirilerini ortaya çıkartmakta ve kişinin toplumsal hayat, eğitim, sağlık, aile, iş hayatında ve kamu idaresindeki eylemlerini önemli düzeyde etkilemektedir (Kaya, 2011: 10).

2.10.6. Zaman Sermayesi

Bir işi yapabilmek için gerekli olan imkanlar en yalın haliyle sermaye olarak açıklanmaktadır. Bu noktada genel olarak göz ardı edilen, esasında en önemli olan sermaye türü zaman sermayesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatta maliyeti en yüksek olan ve telafisi mümkün olmayan zaman sermayesi, muhasebe kayıtlarında yer almadığı için önemi göz ardı edilmektedir (Karagül, 2012: 66).

Zaman, insanın sosyal varoluş ve etkileşimini belirleyen temel bir olgu olarak açıklanmaktadır. Zamansal algı ve pratiklerin günlük yaşamda, insanın kendisi ve çevresiyle ilişki kurmasını sağlayan iletişim kodu olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 2010: 1). Zaman sermayesi insanoğlunun doğuştan elde ettiği bir sermaye türü olup, her anlamda büyük önem arz etmektedir.

2.10.7. Manevi Sermaye

Modernleşme ile beraber bireyselleşen toplumlarda en fazla ihtiyaç duyulan manevi atmosfer, bireysel gelişim ve çarpan etkisiyle sosyal değişim için önem ihtiva eden sermaye türü manevi sermaye olarak açıklanmaktadır.

Diğer bir tanımlamaya göre, manevi yani ruhsal sermaye bireylerin sahip oldukları inanç esaslarına bağlı kalmak suretiyle, bireysellikten arınmış bir şekilde toplumsal faydayı göz önüne almak kaydıyla sergilenen yaşam tarzı ve ortaya çıkan sinerji şeklinde ifade edilmektedir (Karagül, 2012: 67).

2.10.8. Bilgi Sermayesi

Bilgi, teknoloji ile beraber bilgi toplumunun temelini oluşturmaktadır. Bilginin yeşermediği bir ortamda toplumsal zenginlik ve iktisadi gelişmeden söz etmek imkansız

olmaktadır (Kutlu, 2005: 90). Nitekim bilgi önemli bir sermaye türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi, zaman içerisinde her daim önemli bir değer olarak insanlık tarihi içerisinde önem arz etmiştir. Ancak bilgi toplumu ve bilgi ekonomisinin hayata entegre olması ile beraber, bilgi sermayesi de daha fazla ön plana çıkmış bulunmaktadır (Karagül, 2012: 67).

Bilginin sermaye olduğu konusu iktisat çalışmaları ve tartışmalarında genel kabul görmektedir. Dünyanın en büyük borsası olan New York borsasında en çok işlem gören şirketlerin bilgi üreten ve pazarlayan şirketler olması önem ihtiva etmektedir (Yayla, 2007: 121).

2.10.9. Doğa Sermayesi

Doğa sermayesi olgusu Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler raporları sayesinde iktisat yazınına girmiştir. Tabii varlıkların kapitalist düzen içerisinde sermaye birikimi amacı ile kullanılmasını hedefleyen söz konusu olgu, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sahip olmalarının yanı sıra, yeterince kullanamadıkları doğal kaynakların Çok Uluslu Şirketlerce işletilmek suretiyle sermaye haline dönüştürülmesini hedefleme şeklinde açıklanmaktadır (Karagül, 2012: 63).

BÖLÜM 3: SOSYAL SERMAYE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde sosyal sermaye ve kalkınmaya dair yaklaşımlar ele alınmakta ve sosyal sermayenin ekonomik kalkınma üzerindeki rolü tartışılmaktadır. Akabinde ekonomik kalkınma çeşitlerinin sosyal sermaye ile ilişkisi analiz edilmektedir.

3.1. SOSYAL SERMAYE VE KALKINMAYA DAİR YAKLAŞIMLAR

Sosyal sermayenin kalkınmaya dair yaklaşımları toplumsal görüş, ağ yaklaşımı, kurumsal yaklaşım ve sinerji yaklaşımı şeklinde sıralanmakta ve aşağıdaki Tablo 12'de özetlenmektedir.

Tablo.12. Sosyal Sermaye Yaklaşımları ve Kalkınma

Perspektif	Aktörler	Politika Önerileri
<i>Toplumcu Yaklaşım</i> Yerel İşbirlikleri	Toplum Grupları Gönüllü Organizasyonlar	Küçük, güzeldir Zayıf-fakir kesimin sosyal değerlerini tanımak
<i>Sosyal Ağlar Yaklaşımı</i> Destekleyici ve Birleştirici Grup Bağları	Girişimciler İş/İşletme Grupları Enformasyon Acenteleri	Ademi-Merkeziyetçi Yapı Girişimci Alanları-Bölgeler Yaratmak Sosyal Ayırımları Gidermek
<i>Kurumsalcı Yaklaşım</i> Politik ve Yasal Kurumlar	Özel ve Kamu Kesimleri	Sivil ve Politik Özgürlükler Vermek Şeffaflığı ve Hesap Verilebilirliği Sağlamak
<i>Sinerji Yaklaşımı</i> Topluluk Ağları ve Devlet-Toplum İlişkileri	Toplum Grupları, Sivil Toplum, Firmalar ve Yönetimler	Ortak Üretim, Tamamlayıcı Katılım, Bağlantılar Yerel Organizasyonların Kapasite ve Ölçeğini Genişletmek

Kaynak: (Çetin, 2006: 9).

Tablo 12'de de görüldüğü gibi, toplumcu yaklaşım için toplum grupları aktör olarak rol alırken, sosyal ağlar yaklaşımında girişimciler aktifleşmektedir. Hakeza, kurumsalcı yaklaşımda özel ve kamu kesimi, sinerji yaklaşımında ise sivil toplum gibi aktörler ön plana çıkmaktadır.

Toplumsal görüş sosyal sermayeyi yerel örgütler, kulüpler, sivil toplum kuruluşları gibi birimlerle ifade etmektedir. Ağ yaklaşımı, toplumda var olan güçlü ağ yapıları kişilere, ailelere veya gruplara sosyal kimlik ve ortak amaç sayesinde beraberlik sağlamaktadır. Kurumsal yaklaşım, siyasi, hukuki ve kurumsal yapı önem arz etmektedir. Sosyal grupların ortak davranışları formel kurumların niteliğine bağlı olan iki yön söz konusu olmaktadır. Son olarak sinerji yaklaşımı ise, devlet ve sivil kuruluşlar beraber hareket etmek suretiyle amaçlara odaklanmaktadır (Şavkar, 2011: 77-80).

3.2. SOSYAL SERMAYENİN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

Yirminci yüzyıl boyunca sosyal sermaye, beceri ve bilginin edinimi bireylerin ve ulusların verimliliği noktasında önemli bir belirleyici olmuştur. Sosyal sermaye üretim için önemli bir girdi olarak büyüme modellerine dahil edilmemiştir. Ancak 1960'lı yıllarda yapılan ampirik çalışmalar ekonomik düşüncede beşeri yatırımın devrim niteliğinde olduğunu göstermiştir (Ali vd., 2011: 272). Klasik iktisatçılar iktisadi gelişmeyi sağlayan üç esas faktörü; emek, sermaye ve toprağı ön plana almaktadırlar. Sonraki yıllarda neoklasik iktisatçılar insan sermayesi fikrini ortaya çıkarmışlardır. Neoklasik iktisatçıların öne sürdüğü insan sermayesi, eğitilmiş, bilgili ve bilgisini uygulamaya dökmek suretiyle mevcut üretim faktörlerinden daha etkili sonuçlar elde eden bir üretim faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lardan sonra yapılan çalışmalar fiziki sermayenin yanı sıra beşeri sermayenin de önemli bir üretim faktörü olduğunu ileri sürmüş, akabinde sosyal sermaye kavramı gündeme gelmeye başlamıştır (Kapu vd., 2012: 16).

Sosyal sermaye fikri, neoliberal düşünce ile katılım ve tabandan destekleme fikrine bağlı olanlara cazip gelen çözümler vaat etmekteydi. Bu noktada, 1993'ten günümüze sosyal sermaye olgusu kalkınma literatüründe esas kavramlarından biri olmuştur (Harriss and Renzio, 1997: 920).

Sosyal sermaye olgusu, kesin bir tanım üzerinde konsensüse varılması ihtimaline istinaden, çok hızlı bir şekilde kalkınma literatürüne girmiş bulunmaktadır (Bebbington and Perreault, 1999: 397). Ekonomik kalkınma sadece nicel artışlar değil, aynı zamanda nitel faktörlerdeki değişimleri de içinde barındıran bir kavram olarak önem ihtiva

etmektedir (Özcan, 2011: 59). Bir diğer tanımlamaya göre iktisadi kalkınma, ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek şekilde değiştirilmesi ve sonucunda sosyal yapıyı oluşturan gelir grupları arasında eşit bir şekilde dağıtmak suretiyle, yaşam standartlarının müreffeh bir hale gelmesi şeklinde açıklanmaktadır (Kaynak, 2011: 77).

İktisadi kalkınma ile sosyal sermaye olguları arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Üretim sürecinde gereksiz harcamaların önlenmesi, yani bilinçli harcamanın yapılması, işlem maliyetlerinin minimize edilmesinde güven faktörünün önemli bir etkisi söz konusudur (Şavkar, 2011: 59). Ülkelerin büyüme aşamasında doğal, fiziki ve beşeri sermaye yeterli olmamaktadır. Bunlara ek olarak sosyal sermayenin de dahil edilmesi gerekmektedir (Keskin, 2008: 28).

Sosyal sermaye, ekonomik olarak önemli çıktıları meydana getirebilecek dışsallıkların kaynağı niteliğinde olmaktadır. İlk etapta sosyal sermaye, kolektif eylemleri güçlendirmekte ve beraber faaliyet gösterme isteği ve gönüllülüğünü arttırmaktadır. Bu bağlamda kişiler çok boyutlu olarak birbirlerini teşvik edecek şekilde faaliyet gösterebilmektedirler. İkinci olarak sosyal sermaye, beşeri ve entelektüel sermayenin yayılmasında bir katalizör işlevi görmektedir. Bunların yanı sıra sosyal sermaye, bilginin kazanılması ve yayılması noktasında meydana çıkabilecek riskleri, maliyetleri ve muğlaklığı minimize etmektedir. Son olarak; sosyal sermaye, sinerji ve işbirliğinin esasını oluşturmaktadır (Yıldız ve Topuz, 2011: 213).

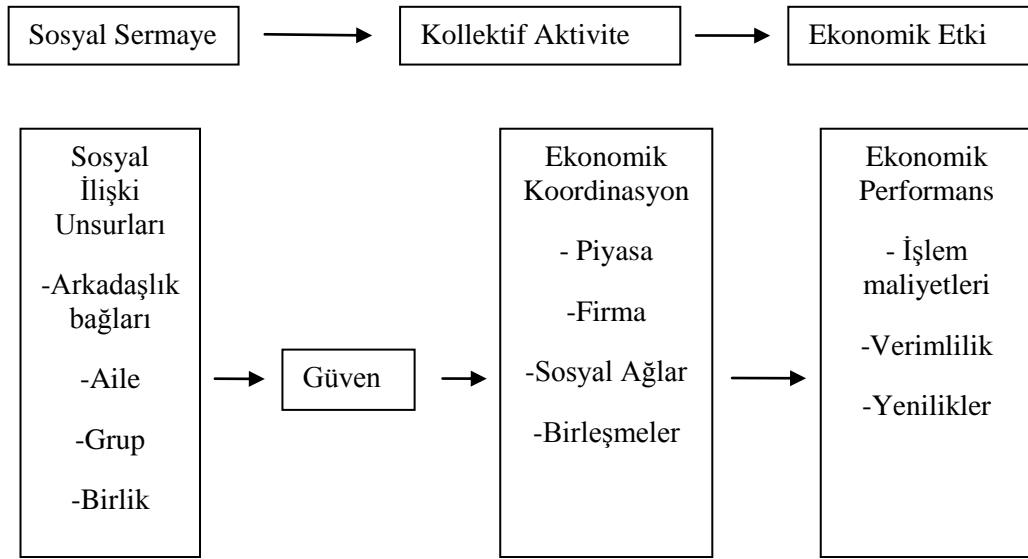
Putnam yaklaşımına göre, güven ve sosyal ağların toplumda artmasına istinaden bireylerin, firmaların hatta ülkelerin de müreffeh hale geleceği savunulmaktadır. Tam da bu noktada sosyal sermayenin kalkınmanın aracı haline dönüşmesi, sivil toplum ile toplumsal servet arasında doğrudan ilişki kuran bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır (Ongan, 2013: 219). Sosyal sermayenin kalkınmaya bir diğer artışı ise, karşılıklı iletişim sonucu toplum içinde yeniliğe açık olma ve kişilerin piyasada meydana gelen değişiklikleri öğrenerek eksik bilgilerini gidermeleri ve muhtemel risklere karşı tedbirli olmaları noktasında sigorta işlevi görmesidir (Keskin, 2008: 33). Bunlara ek olarak (Çalışkan ve Meçik, 2011: 13),

- Sosyal sermayenin yükseldiği toplumlarda asimetrik bilgi azalır
- İşlem maliyetleri düşer

- Güven düzeyinin yüksek olmasına istinaden sahtekarlık, hırsızlık gibi ekonomiye sekte vuran sorunlar azalır
- Bilgi akışı kolaylaşır
- Rekabet gücü kazandırır
- Güven ikliminin olduğu toplumlarda beşeri sermaye birikimi de yükselir
- Sosyal sermayenin artması ile bireyler daha fazla hayır işlerine katkıda bulunurlar, siyasal hayata ve toplumsal organizasyonlara katılım oranı yükselir
- Yoksuzluğu azaltıcı etkisi söz konusudur.

Bunların yanı sıra sosyal sermaye finansal kalkınmanın derecesi noktasında da önemli rol oynamaktadır (Guiso vd., 2004: 552). Sosyal sermayenin sosyal ilişki unsurları ile güvene dayalı ilişkisi sonucu ortaya çıkan ekonomik performanslar şekil 10'da yer almaktadır.

Şekil.10. Sosyal Sermaye – Ekonomik Etki Çıktıları

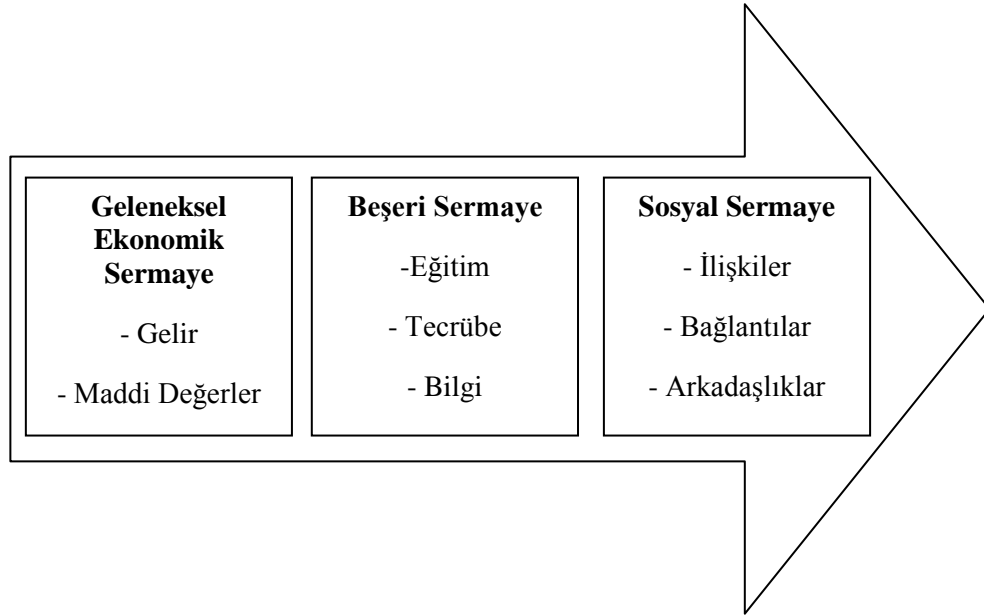
Kaynak: (Boschma, 2005: 13).

Şekil 10'dan da anlaşıldığı gibi, sosyal sermaye aile, birlik, grup, arkadaşlık bağları ekseninde sosyal ilişki unsurları; firma, birleşmeler, sosyal ağlar, piyasa gibi ekonomik koordinasyonlar ile güven bağı noktasında ilişkili olup, bazı ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Bunlar; işlem maliyetleri, verimlilik, yenilikler ve esneklik olarak açıklanabilmektedir.

Sosyal sermayede güven önemli bir yere sahiptir. Kendi içinde güven iklimi oluşturamayan, güven kaybeden ve sosyal sermaye sorunu yaşayan ülkelerin ekonomik anlamda sorun yaşadığı görülmektedir (Eser ve Gökmen, 2009: 47). Ekonomik istikrarın oluşmasında güven kavramının altının çizilmesinin sebebi, iktisat teorisinde önemli bir yeri olan beklentiler teorisidir. Güven sorunu yaşayan iktisadi ilişkiler ağında, geleceğe yönelik beklentilerin iyi olması olasılığı düşmektedir. Ekonomik hayattaki bütün işlemler güvene dayalı olarak oluşmakta ve güven ikliminin zarar görmesi ise az gelişmişliğin sebeplerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalışkan ve Meçik, 2011: 12).

Coleman, sosyal sermayeyi tanıttığı günden beri toplumda büyük ilgi uyandırmıştır. Firmalar sosyal sermayenin, sosyal aktörleri olarak gösterilebilir. Söz konusu aktörler arası ilişkilerde sosyal sermaye iki sebep ile sürece dahil olmaktadır. Birincisi, bilgi kanalları, ikincisi ise, normlara dayanan beklentiler ve firmalar arası interaktif ilişkiler şeklinde açıklanmaktadır (Koka and Prescott, 2002: 796).

Şekil.11. Sermayenin Dönüşümü

Kaynak: (Şavkar, 2011: 14).

Geçmiş zaman diliminde geleneksel ekonomik sermaye ekonomik refah için yeterli iken, günümüz ekonomilerinde yetersiz kalmaktadır. Tek başına maddi varlığa sahip olmak, yatırım yapmak ekonomik kalkınmaya hizmet etmemektedir. Neye sahip olduğu, ne bilindiği ile birleşince yani, eğitim, yetenek ve bilgi gibi kavramlar ile

harmanlanınca kalkınma uzun vadede kendini hissettirmektedir. Gelişim trendini bir adım daha ileriye götürmek suretiyle, eğitilmiş, becerikli ve tecrübeli bir yatırımcının, geleneksel ekonomik sermayesini beşeri sermayesi ile desteklemesi de eksik kalmıştır. Söz konusu sürece ek olarak ilişkiler, bağlantılar, arkadaşlıklar gibi parametreler güven ekseninde sosyal sermaye olarak karşımıza çıkmakta ve gerek bölgesel gerekse ulusal kalkınmaya artı değer sağlamaktadır.

Sosyal sermayenin ekonomik yarar ve artı değerlerini üç madde halinde toplamak mümkün olmaktadır (Erselcan, 2009: 74).

- Sosyal sermaye davranışlar hakkında bilgi edinmeyi kolaylaştırmakta ve sürekli devam eden işlemler sayesinde fırsatçı davranış ihtimalini azaltarak, güven iklimi ve itibarın oluşmasına katkıda bulunmaktadır.
- Sosyal sermaye, piyasa ve teknolojiler hakkında bilgi edinmeyi kolaylaştırmakta ve bilgi eksikliğine dayalı piyasa başarısızlığını minimize etmektedir.
- Sosyal sermaye, normlar ve kurallara istinaden bedavacılık sorununu azaltmaktadır.

Sosyal sermayenin ekonomik etkilerini, bürokrasiyi azaltması, yolsuzlukları minimize etmesi, bilgi oluşturma, çevre duyarlılığı, iktisadi krizler, yoksulluk ve yatırım ilişkileri şeklinde devam ettirmek mümkündür (Şavkar, 2011: 59).

Bir toplum içinde ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı noktasında sosyal sermaye kurumlar, ilişkiler, tutum ve değerler, insanlar arası etkileşimleri içermektedir (Batt, 2008: 488).

Sosyal sermaye, iktisadi aktörlerin davranışlarını sınırlayan, yönlendiren ve motive eden bir fonksiyona sahip olmaktadır. Söz konusu işlevi sayesinde sosyal sermaye olgusu, iktisadi verimliliği etkileyebilmektedir. Bahse konu etki, doğrudan ve dolaylı yönlerden gerçekleşmektedir. Doğrudan etkiler, işlem maliyetlerinin minimize edilmesi ve maliyetleri yükselten dışsallıkların önlenmesiyle, dolaylı etkiler ise, mevcut üretim faktörlerinin daha etkili kullanılmasına fırsat vermesiyle ortaya çıkmaktadır (Koç ve Ata, 2012: 214).

İşlem maliyetlerinin minimize edilmesi noktasında güvenin ve gelişmiş iletişim fırsatlarının hakim olduğu sosyal yapılarda emek, sermaye ve zaman israfına sebep olan

birçok işlemde tasarruf edilmektedir. Diğer yandan güven probleminin yaşanmadığı sosyal ortamlarda üretim maliyetlerini arttırıcı, çevre kirliliğine benzer birçok dışsallıklar asgari düzeylere kolaylıkla entegre edilebilmektedir. Bu noktada iç güvenliğe yapılan harcamaların düşürülmesi can ve mal güvenliğine yönelik harcamaların minimum seviyede kalmasına ve çarpan etkisiyle ülke kaynaklarının daha verimli alanlarda kullanılabilmesine fırsat sağlamaktadır. Tam da bu noktada güvenin egemen olduğu ülkelerde can ve mala yönelik suçlarda ciddi bir düşüş görülmesinin yanında ekonomik ve diğer amaçlı sözleşmelere bağlılık da artmaktadır. Sosyal sermayenin ekonomik kalkınmaya dolaylı etkileri ise, mevcut üretim faktörlerinin daha verimli, etkin ve rasyonel bir şekilde kullanılmasına fırsat sağlaması ile gerçekleşmektedir. Buna ek olarak yolsuzlukların ve bürokratik işlemlerin azalması, demokratikleşme, insan hakları ve politik istikrarın sağlanması üretkenliği arttırmaktadır (Yıldız ve Topuz, 2011: 210).

Sosyal sermaye birçok kanal ile ekonomik kalkınmaya yönelik faydalı sonuçları meydana getirmektedir. Söz konusu kanallar aşağıda maddeler halinde sıralanmaktadır (Tüylüoğlu, 2006: 41-43);

- Karşılıklı yararlı mübadele ilişkilerinin artışı
- Ortak faaliyet sorununun çözümü
- Gözetleme ve işlem maliyetlerinin minimize edilmesi
- Bilgi paylaşımı
- Kırılğanlıklarda destek sağlama
- Siyasal katılma ve yönetişimin geliştirilmesi
- Yoksulluğun azaltılması

Sosyal sermayenin bir toplumsal kalkınma mekanizma haline gelmesinin temeli Putnam'ın yaklaşımına dayanmaktadır. Sosyal sermaye ölçeği noktasında bireyden gruba yönelen bu kuram, sosyal sermaye kavramını sivil toplumla birleştirmiş ve güven ilişkisine dayanan sivil toplum kuruluşlarını sosyal sermaye birikiminin kuramsal esası şeklinde analiz etmiştir. Putnam yaklaşımı, güven ve sosyal ağlar yaygınlaştığı ölçüde bireylerin, işletmelerin dahası ülkelerin bile müreffeh bir yapıya kavuşacağını iddia etmektedir. Böylece sosyal sermayenin bir kalkınma aracına dönüşmesi sivil toplum ile

sosyal servet arasında doğrudan bağ kuran bir yaklaşıma dayanmış bulunmaktadır (Ongan, 2013: 219).

Narayan ve Pritchett yapmış oldukları çalışmalarında sosyal sermayenin ekonomik kalkınmayı beş farklı şekilde etkilediğini vurgulamıştır. Bunlardan ilki, Putnam (1993)'ün geliştirdiği teoriye dayanmaktadır. Putnam (1993)'a göre bir toplumda sosyal sermayenin yükselmesiyle oluşan güçlü ilişkilerin varlığında yönetimin performansını izlemek daha kolay bir hale gelmekte ve böylece kamu yönetimi daha etkin bir hal almaktadır. İkinci etki, toplumdaki işbirlikçi eylemleri, ortak malların yönetim sorunlarını çözmede yardımcı olmaktadır. Üçüncü etki, toplumda geniş bir işbirliğinin oluşması ile yenilikçi fikirlerin yayılmasının daha kolay olmaktadır. Dördüncü etki, işbirlikçi faaliyetlerin eksik bilgiyi önleyerek daha düşük işlem maliyetlerini oluşturmaktadır. Son etki ise, sosyal sermayenin negatif dışsallıkları minimize etmede resmi olmayan bir sigorta görevi görmesi olarak açıklanmaktadır (Kovacı vd., 2010: 10)

Özetle, sosyal sermayenin tanımı noktasında belirsizlik yaşansa da, çalışmalar incelendiği zaman ekonomik büyüme ve kalkınma noktasında pozitif bir etkisinin olduğu üzerine uzlaşa sağlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye, suç oranlarının minimize edilmesinde, eğitimde başarının yükseltilmesinde, eşit bir kaynak dağılımının sağlanmasında, ekonomik büyümenin hızlanmasında, yolsuzlukların azaltılması gibi konularda kalkınma serüvenine artı değerler sağlamaktadır (Akçay, 2005: 217). Bunların yanı sıra sosyal sermaye, bireyler arası ve bireylerin kurumları ile olan ilişkisini sağlam bir zemine oturtması ve karşılıklılık duygusu sayesinde uç noktalara varan bireyselleşme daha demokratik ve anlayışlı bir sosyal yapının ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılması ve harmoni oluşması noktasında da zemin sağlamaktadır (Neyse and Exadaktylos, 2014: 426).

3.3. SOSYAL SERMAYENİN TOPLUMSAL VE EKONOMİK FAYDALARI

Sosyal sermaye, iktisadi kalkınma ve büyüme sürecinde suç oranlarının minimize edilmesinde, eğitim başarısının yükseltilmesinde, kaynak dağılımında adaletin sağlanmasında, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde, yolsuzlukların azalmasında

ve son olarak işlem maliyetlerinin minimize edilmesinde etkili olmaktadır. Toplumdaki güvene dayalı, işbirliğini teşvik eden ilişki ağları ve yaşam standartlarının yükseltilmesini sağlayarak üretim faktörlerinin verimliliğini ve birbirleriyle olan etkileşimini yükseltmektedir. Başka bir ifade ile sosyal sermayenin varlığı iktisadi faaliyetlerin ve yapılanmaların verimliliğini arttırarak kalkınma sürecine doğrudan ve dolaylı olarak artı değer yaratmaktadır (Tiryakioğlu, 2011: 10).

3.3.1. İşlem Maliyetlerini Azaltıcı Etki

İşlem maliyetleri, mülkiyetin transferi, korunması ve kazanılması ile ilgili maliyetler olarak açıklanmaktadır. İşlem maliyetleri, iktisadi eylem içinde şu şekilde ortaya çıkmaktadır; arama ve pazarlık maliyetleri, sosyal düzeni ve sözleşmelerin gereklerinin yerine getirilmesini sağlamanın maliyeti olarak sıralanmaktadır (Erselcan, 2009: 75).

Bir firmada beraber çalışmak durumunda olan bireyler, ortak ahlaki kurallara uygun hareket ettiklerinden ötürü birbirlerine güveniyorlarsa, o işi yürütmenin maliyeti daha düşük olmaktadır. Bu durumun aksine, birbirlerine güvenmeyen bireyler, kendilerini yalnızca müzakereye almaya ve dava açmaya sürükleyen formel kurallar ve düzenlemeler sistemi altında birbirleriyle işbirliği yapabildikleri bir toplumda yer alacaklardır. İşlem maliyetleri, bankacılık, sigortacılık, finans, avukatlık ve muhasebe gibi hizmet alımlarında yapılan işlemlerde söz konusu olmaktadır (Şavkar, 2011: 61).

3.3.2. Sosyal Sermayenin Bürokrasiyi Azaltıcı Etkisi

Bürokratik işlemlerin fazla olması devleti idare eden yönetici konumundaki kişiler ile yönetilenler olarak kabul gören halk arasındaki güven eksikliği ve bunalımına dayandırılabilir. Güven eksikliği ve sosyal sermaye eksikliği nedeniyle ortaya çıkan bürokratik işlemler çeşitli yönlerden ülkenin ekonomik kalkınmasına engel olmaktadır (Karagül, 2012: 131).

Sosyal sermaye düzeyinin maksimum olduğu sosyal yapılarda bürokratik işlemlerde de bir takım kolaylıklar söz konusu olmaktadır. Bahse konu toplumlarda, ekonomik hayatın önemli bileşenlerinden birisi olan sözleşmelerde çeşitli kolaylıklar

yer almaktadır. Güven faktörü bu sosyal yapılarda kendisini her alanda gösterdiğinden, bu tip toplumlarda yapılan sözleşmelerde her konuyu ayrıntılı bir şekilde yazmaya gereksinim duyulmamaktadır. Sosyal sermayenin unsurlarından olan güven; denetim, ödemeler, fatura kullanımı, ticari kredi sağlama, kefil olma gibi birçok açıdan kişilere kolaylık sağlamaktadır. Piyasalara sürekli konu olan bu genel özellikler gelişmekte olan ülkelerde tam anlamıyla gerçekleştirilemediği için sosyal sermayeye daha fazla gereksinim duyulmaktadır (Şavkar, 2011: 62)

3.3.3. Sosyal Sermayenin Yolsuzluğu Düşürücü Etkisi

Sosyal sermaye düzeyi yetersiz olan ülkelerde yolsuzluklar yüksek iken, sosyal sermaye açısından zengin olan ülkelerde ise yolsuzluklar daha düşük seviyede olmaktadır. Sosyal sermaye düzeyinin maksimum olduğu toplumlarda gerek iktisadi eşitsizlik gerekse insanlar arasındaki eşitsizlik minimize edilirken, vergi kaçırma oranı ise daha düşük seviyede olmaktadır. Eşitsizlikler azaldığında toplumdaki suç oranları da minimize olmaktadır. Sosyal sermaye, diğer insanlara olan hoşgörü, tolerans gibi kavramlarla doğru orantılı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumda sosyal sermaye seviyesi ne kadar fazla ise, o toplumu oluşturan insanların birbirine bakış açıları hoşgörü ekseninde gelişmektedir. Bunlara ek olarak sosyal sermaye, vergi kaçırma oranlarını azaltıp, ülkelerin daha fazla vergi toplamalarına ve suçları azaltmak suretiyle devletin, suçlunun aranması yakalanması gibi masraflarını minimize etmesine yol açarak ekonomik kalkınmaya artı değer katmaktadır (Şavkar, 2011: 62-63).

Kayıt dışı ekonomi genelde sosyal sermaye düzeyinin minimum olduğu ülkelerde görülmektedir. Devlet-vatandaş arasındaki güven eksikliğinden kaynaklı olarak bireyler kayıt dışılığa doğru eğilmeye başlarlar. Tam da bu noktada güven sorunu yaşamayan sosyal sermaye düzeyi yüksek toplumlarda böyle bir sorun söz konusu olmamaktadır. Böylece sosyal sermayenin artması kayıt dışılığın minimize edilmesi noktasından önem ihtiva etmektedir.

Dünya genelinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler incelendiği zaman, söz konusu toplumlarda yolsuzlukların yaygın olması ile beraber, genel güven düzeyinin de az olması ön plana çıkmaktadır. Nitekim güven seviyesi yetersizliği ile artan

yolsuzluklar çok farklı yönlerden ülkenin ekonomik kalkınmasına engel olmaktadır (Karagül, 2012: 130).

3.3.4. Sosyal Sermayenin İşgücü Piyasasına Etkisi

İşgücü piyasasında sosyal sermayenin iş arama sürecini hızlandırması ve maliyetlerini minimize etmesi önem ihtiva etmektedir. İş arama sürecine katkısı sebebiyle sosyal sermaye istihdam edilebilirlik ile ilgili çalışmalarda önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sosyal sermaye bunun ötesinde kariyer boyunca etkili olan bir gösterge olarak analiz edilmemelidir. Özellikle ücret, terfi, kurum içi hareketlilik şeklinde nesnel kariyer başarısını da etkilemektedir. Ayrıca bağımsız çalışma şeklini seçmeyi etkileyen sosyal sermaye, beraberinde bağımsız çalışmanın başarısına da artı değer sağlamaktadır (Seçer, 2009: 103).

Sosyal sermayenin etkilediği önemli alanlardan birisi de işgücü piyasası olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sermaye, iş aramanın işlevselliği ve produktiviteyi yükseltmek suretiyle işgücü piyasasını pozitif olarak etkilemektedir. İşgücü piyasasıyla ilgili yapılan sosyolojik eserler analiz edildiğinde işgücü piyasası ile ilgili üç önemli unsur önem arz etmektedir. Bunlardan ilki geniş sosyal çevre ve bağlantılar, bireyin kısa sürede işe girme sürecini hızlandırmaktadır. Eş-dost, arkadaş, akraba gibi kişilerin yakın çevre ilişkileri bireyin iş bulma sürecine fayda sağlamaktadır. Bir diğeri, sosyal bağlantılar, işveren-işçi referansları iş bilgisi akışı hızlandırmaktadır. Son olarak da sosyal bağlantılar olarak ifade edilmektedir (Şavkar, 2011: 64-65).

3.3.5. Sosyal Sermayenin Bilgi Üzerine Etkisi

Alfred Marshall, "Sermaye, bilgi ve organizasyonun büyük bir kısmından oluşmaktadır." diyerek sosyal sermaye bilgi arasındaki ilişkinin önemini ortaya koymuş bulunmaktadır (Ichniowski and Shaw, 2009: 2). Bilgiyi insan üretmekte ancak insanı da bilgi sürüklemektedir (Özsağır, 2013: 111).

Önem ihtiva eden bir sosyal sermaye biçimi toplumsal ilişkilerde var olan bilgi potansiyeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi, eylem için esas oluşturma noktasında önem arz etmektedir (Coleman, 1988: 104). Sosyal sermaye, insan sermayesinin

verimliliğini yükselten bir özelliğe sahiptir. Bunun en önemli sebebi ise sosyal sermayenin bilgiye ulaşmayı ve ulaşılan bilgiyi aktarmasının daha rahat olması olarak açıklanmaktadır. İnsan sermayesi bireysel davranışları ve bilgiyi yansıtırken; sosyal sermaye, bireyler arasındaki ilişkiler şeklinde ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2007: 195).

Sosyal sermayeyi oluşturan en önemli unsurların başında sosyal ağlar gelmektedir. Bilginin yayılımı ve geliştirilmesi konusunda sosyal ağlar önem arz etmektedir. Toplumsal ağlarda iletişim yoğun olduğu için bilginin yayılımı ve ilerletilmesi daha kolay olmaktadır (Şavkar, 2011: 67).

3.3.6. Sosyal Sermayenin Ekonomik Krizlerle İlişkisi

Sosyal sermaye seviyesi düşük toplumlar kendi içinde sosyal norm, ilişkiler ve güven sorunu yaşarken dışarıdan yatırım çekebilme beklentisi söz konusu olamaz. Ancak, toplumsal uzlaşının sağlanmış, ilişki ve bağlantıların güçlü, güven probleminin olmadığı ortamda yatırım yapılması olasıdır. Özel sektörün amacının kar maksimizasyonu olduğu realitesinden yola çıkmak suretiyle sosyal sermaye seviyesi yüksek toplumlarda yatırımlar gerçekleşmektedir. Bunların yanı sıra, yatırım çekemeyen kendi iç problemlerini çözemeyen toplumlarda gerek iç ekonomik süreç gerekse dışarıdan kaynaklı en ufak bir ekonomik dalgalanmada söz konusu ülkenin kırılgan yapısından ötürü krize girmesi daha kolay olmaktadır.

Diğer bir ifadeyle sosyal problemlerin derin ve toplumsal uzlaşmayı sağlayabilecek sivil toplum kuruluşlarının da yetersiz olduğu toplumlarda dış ekonomik şoklarla başa çıkmakta da yetersiz olunmaktadır (Gökalp, 2003: 169). İç huzuru ve barışı tesis edememiş, kişisel ve kurumsal mutabakat kültürünü içine sindirememiş güven seviyesi düşük sosyal yapılarda, dış ekonomik şoklarla başa çıkmakta daha kırılgan olmaktadır. Tam da bu noktada birlik ve beraberlikten uzak bir sosyal yapıda iç ve dış şoklar dalgalanmalı bir biçimde ekonomiyi derinden etkilemektedir (Şavkar, 2011: 69).

3.3.7. Sosyal Sermayenin Yoksulluk ile İlişkisi

Yoksulluk, tarih içinde her toplumda görülmüş sosyal bir kavram olarak açıklanmaktadır. Yoksulluğa sadece iktisadi bir kavram olarak yaklaşmak konuya dar açıdan yaklaşmamıza sebep olmaktadır. Oysaki yoksulluğun sosyal, psikolojik ve fiziki boyutları söz konusudur. Bir toplumda sosyal sermaye düzeyi istenilen seviyedeysse toplumsal ve bireysel yaşantıda birlik ve beraberlik mümkün olacaktır. Sosyal sermaye, birlik ruhunu ilişkilere yansıtmasından ötürü toplum içinde muhtaç, yoksul ve kimsesizler üzerinde pozitif artı değerler sağlamaktadır. Sosyal sermaye düzeyi üst seviyede olan toplumlarda yoksul insanlara yönelik yardım faaliyetleri ve organizasyonlarda artış görülmektedir (Şavkar, 2011: 74).

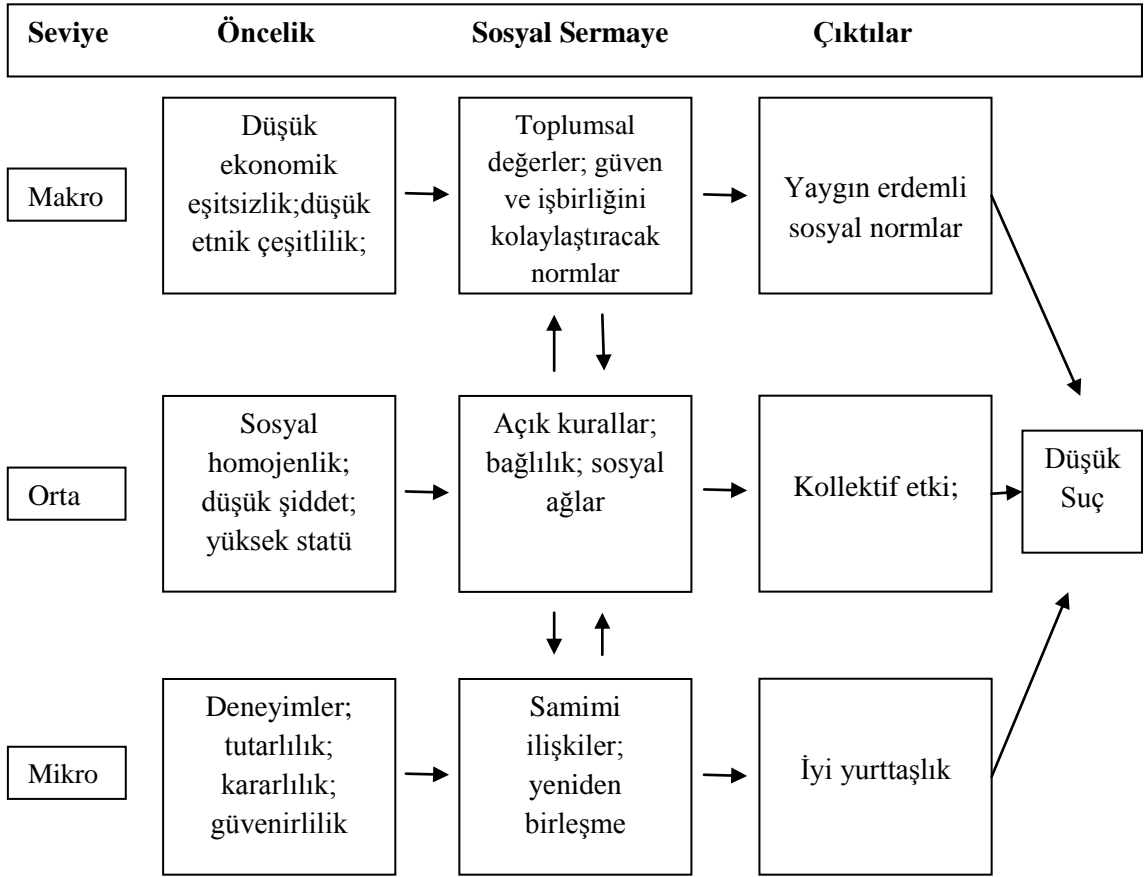
3.3.8. Sosyal Sermayenin Suç ile İlişkisi

Sosyal sermaye olgusu ile suç arasındaki ilişkiye yönelik yapılan araştırmaların büyük kısmında sosyal sermayenin suçu engellemede yeni bir kaynak olabileceği vurgulanmaktadır (Altun ve Hira, 2011: 117).

Putnam, diğer her şey eşit olmak şartı ile, yüksek sosyal sermaye seviyesinin düşük suç oranına dönüşebileceğini, yüksek suç olan yerlerde sosyal sermayenin düşük olduğunu ortaya koymuştur (Uçar, 2010: 64).

Kawachi'ye göre güçlü iletişim ağları bireylerin topluma uyum sağlamalarını teşvik etmek suretiyle özgüven ve statü duygularını kazanmalarını ve buna istinaden suça meyil etme ihtimallerinin azalacağını belirtmektedir (Keleş, 2012: 56).

Şekil.12. Suç - Sosyal Sermaye İlişkisi

Kaynak: (Halpern, 2005: 137)

Şekil 12'den de anlaşılacağı üzere sosyal sermayenin suç üzerine olumlu bir etkisi söz konusudur. Mikro, orta ve makro düzeyde sosyal sermayenin yükseltilmesi suç oranlarını düşürmektedir. Ancak, sosyal sermayenin suç oranlarını artırıcı negatif bir özelliğide söz konusu olmakta ve ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

3.3.9. Sosyal Sermayenin Yatırım ile İlişkisi

Sosyal sermayenin doğru orantılı olarak etkilediği diğer bir önemli husus da sosyal sermaye ve yatırım ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ekonomide hem bireysel hem de kurumsal yatırımcıların, karar alma süreçlerine etki eden çeşitli faktörler söz konusu olmaktadır. Söz konusu faktörlerin başında ise sosyal sermayenin esas faktörlerinden birisi olan güven gelmektedir. Güven olgusunun varlığı,

yatırımcılara kendi plan ve projelerinin gerçekleştirilmesi hususunda pozitif yönde bakış açısı oluşturmak için yardımcı olmaktadır (Şavkar, 2011: 75).

Toplumsal güven, uzlaşma ve birlikteliğin var olduğu bir ülkeye gerek iç yatırım gerekse dış yatırım gelmekte, ekonomik sürece yarar sağlanmaktadır.

3.3.10. Sosyal Sermaye Demokrasi İlişkisi

Demokrasi kelimesinin kökeni antik Yunan zamanına dayanmakta ve halkın yönetimi şeklinde açıklanmaktadır (Ashford, 2009: 23). Demokrasi bir diyalog rejimi olarak ifade edilebilmektedir. Diyalogun gelişmediği kapalı toplumların demokratik bir kültür üretmeleri söz konusu olamaz. Tam da bu noktada bütün demokrasi modellerinin özünde katılım ve bu katılım nasıl biçimlendiği yatmaktadır. Düzgün işleyen bir demokratik sistem, özgür ve adil seçim sistemine, açık ve sorumlu bir hükümete, sivil ve siyasi haklara ve veya sivil toplumun varlığına bağlı olmaktadır (Devamoğlu, 2008: 35).

Fukuyama, “*Demokrasinin olmazsa olmazı*” olarak nitelendirdiği sivil toplumun, devlet gücüne karşı bireyi muhafaza fonksiyonuna vurgu yapmaktadır (Ongan, 2013: 219). Demokratik bir yapının varlığını ortaya koyan sivil toplum sosyal sermayenin gelişmesi noktasında fayda sağlamaktadır.

Sosyal sermayenin ortaya çıkmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan sivil toplumun güçlü olması sosyal sermayenin güçlenmesi şeklinde algılanmaktadır. Demokratik bir politik sistemde var olan sivil toplum faktörleri sosyal sermayeyi aynı oranda pozitif yönde etkilemekte ve demokrasiyi derinleştirmektedir (Aslan, 2012: 56).

Toplumda sosyal sermaye seviyesinin düşük olması, sosyal yapıda kesimler arasında ayrışmalara ve kırılmanın artmasına neden olmaktadır. Genel anlamda toplumsal güvenin ve barışın yeterince tesis edilmediği toplumlarda siyasal gruplar özgürlüklerin kullanılması noktasında kendilerine yakın olanlara pozitif ayrımcılık yapmaları sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Karagül, 2012: 137-138).

Sosyal sermaye düzeyi yüksek olan toplumlar incelendiği zaman bu toplumların önemli bir kısmının demokratik yapılardan oluştuğu görülmektedir. Demokratik ve

katılımcı değerlerin bir toplumda üst seviyelerde seyretmesi sosyal doku farklılıklarını daha kolay tolere eden bir durumda olmalarını sağlamaktadır. Demokratik toplumlarda hakim olan değerler, birbirlerine güvenen, katılımcı, özgürlükçü ve hoşgörülü, uzlaşmacı, aşırılıklardan uzak bireylerin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Şan, 2007: 87).

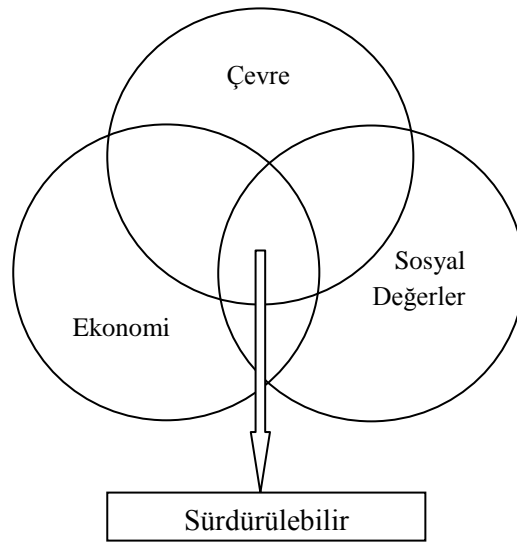
3.4. EKONOMİK KALKINMA ÇEŞİTLERİNİN SOSYAL SERMAYE İLE İLİŞKİSİ

Ekonomik kalkınma çeşitleri, sürdürülebilir kalkınma, bölgesel kalkınma, kırsal kalkınma ve sosyal kalkınma şeklinde tasnif edilmekte ve sosyal sermaye ile ilişkisi incelenmektedir.

3.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi

İktisadi kalkınmanın sürdürülebilir olması çevre değerlerinin muhafaza edilmesi ve doğal kaynakların yeniden oluşumunun önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına paralel olmaktadır. Özellikle ormanlık alanların, kıyı ve sahillerin, su kaynaklarının muhafaza edilmesi, sağlıksız ve doğaya zararlı atıkları bırakan yöntemlerle üretimin engellenmesi, verimli tarım arazilerinin muhafaza edilmesi, bitki ve hayvan türlerini araştırmaya ve muhafazaya yönelik planlaması önem ihtiva etmektedir (Demiral, 2007: 11). Aşağıdaki şekilde sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik yönleri arasındaki ilişki özetlenmiştir.

Şekil.13. Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal, Ekonomik Yönleri Arasındaki İlişkileri

Kaynak: (Çelik, 2013: 161)

Şekil 13'den de görüleceği üzere sürdürülebilir kalkınma ekonomi, çevre ve sosyal değerlerin kesişiminden oluşmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma çevre dostu bir ekonomiye geçiş ve yeşil büyüme, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma hedeflerine varmada etkili olmaktadır. Bölgesel ve yerel düzey, çevre dostu bir ekonomiye geçiş noktasında, uluslararası ve ulusal politika ve uygulamaları tamamlayan, yönetim, planlama, uygulama ve kaynakları harekete geçirmek için önem taşıyan bir yönetim düzeyi olarak ele alınmalıdır. Diğer taraftan bölge planları, çevre düzeni planları, imar planları ile belediye ve il özel idarelerinin kurumsal planları, çevre dostu uygulamaların hayata entegre edilmesi ve sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı ve yönetimi konusunda fonksiyonel olarak kullanılmalıdır. Son olarak kırsal yerleşimlerin sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek üzere, yerel yönetimlerin çevreci uygulamaları yeşil büyüme kapsamında kabul görmelidir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 156-158).

3.4.2. Kırsal Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi

Kapalı aile ekonomisinden pazar için mal üreten işletmeler haline dönüşen kırsal topluluklar yeni bir kimlik kazanmıştır. Köyler ile kentler arasında ulaşım ve iletişim imkanlarının artması kapalı bir yapıdan dışa dönük piyasa için üretim yapan bir hale

dönüşmelerini sağlamıştır. Bu bağlamda geleneksel aile yapısı çekirdek aile haline dönüşmüştür. Yaşanan bu süreç, geleneksel yapıdan bireysel yaşama geçiş kırsal toplulukların tarıma bağlılıklarını da azaltmıştır (Doğan, 2010: 79). Kırsal kalkınma ve sosyal sermaye ilişkisine yönelik bazı çalışmalar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo.13. Kırsal Kalkınmada Sosyal Sermayedeki Rolü

Yazarlar	Çalışmaları
<i>Callois ve Aubert</i>	Fransa'nın kırsal bölgelerinde bölgesel gelişme çalışmalarına yön verecek sosyal sermaye değişkenleri tanımlama çabasında olmuşlardır.
<i>Onyx vd.</i>	Kırsal yerleşmede bağlayıcı, köprü kuran ve bağlantılı sosyal sermayenin nasıl geliştiğini araştırarak bunların güç ve kolektif hareketle ilişkilerini analiz etmiştir.
<i>Boxelaar vd.</i>	Sosyal sermayenin kırsal kalkınmadaki rolüne, tarımın kırsal alandaki etkisinin sona ermesine ve üretkenliğin temel yaklaşım olduğu kırsal kalkınma stratejilerinin yerini kırsal yerleşmelerde uzmanlaşma yaklaşımının almasına bağlı olarak açıklamıştır

Kaynak: (Çekiç ve Ökten, 2009: 208-209)

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma bir taraftan kaynak dağılımının etkinleşmesi, üretimin geliştirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, teknolojik ilerleme gibi ekonomik olgular üzerine odaklanırken, öte taraftan tarımsal verimliliğin artırılması, altyapının geliştirilmesi ve özellikle insanların eğitim, sağlık gibi problemlerinin çözülmesi önem arz etmektedir (Tolunay ve Akyol, 2006: 121). Diğer bir ifadeyle kırsal kalkınmada ekonomik konulara yoğunlaşmak tek başına yetersiz kalmakta ve sosyal konulara yönelmenin önem arz ettiği görülmektedir.

3.4.3. Bölgesel Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi

Ekonomik kalkınmada yerel aktörlerin öneminin artmasına istinaden “bölge” kavramının da önemi gün geçtikçe artmaktadır. Nitekim bölge, ekonomik planlamanın yapıldığı, coğrafi ve kültürel anlamda yakın olan mekanlar olarak açıklanırken, sosyal sermaye açısından bölge olgusu; coğrafi olarak aynı mekanı paylaşan, sosyal anlamda ise yakın kültürü barındıran, sosyalleşme güdüsü taşıyan toplulukların oluşturduğu mekan olarak ifade edilmektedir. Tanımlamanın içinde zımni olarak kendini hissettiren

yakınlık, ortak iş yapabilme ve kurumlar arası etkileşim gibi parametreler sosyal sermayenin bölgesel gelişmeye olan artı değerini artırmakta ve hızlandırmaktadır (Tüysüz, 2011: 48).

Sosyal sermaye yerel ve bölgesel düzeyde kullanılabilir. Bölgesel bazdaki faydaları sosyal içeriklerle ilişkilendirilmiş ve kalkınma yoluyla belirli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bunlar (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2005: 9);

- Sorumlulukların artması
- Daha kaliteli öneriler
- Artan finansman imkanları
- Bilgi ve tecrübe transferi
- Farkındalıkların artması
- Ortak araçların kullanılmasına istinaden maliyetlerin minimize edilmesi
- Daha kaliteli hizmet sunulması

Hemen hemen her toplumda bölgesel düzeyde gerek ekonomik gerekse politik sorunlar söz konusu olmaktadır. Ancak, bazı toplumlarda sorun önemli düzeye gelmiştir. Türkiye'de 30 yılı aşkın bir süredir yaşanan sosyal problemleri de bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Yaşanılan sorunun ekonomiye ilişkin ayağını illiyet bağı çerçevesinde analiz etmek gerekirse, bu tarz problemlerle karşı karşıya kalan ülkelerde bölgesel dengesizlikler derinleşmekle beraber, üretkenlik ve verimlilik de düşmektedir. Söz konusu sorunun çözüm kaynaklarından biri de sosyal sermayedir. Ancak sosyal sermaye düzeyi artırılmak suretiyle, söz konusu problemin çözümünde bir adım öteye gidilebilir. Sosyal sermaye güvene dayalı yapısı ile sadece politik sürece değil, ekonomik sürece de önemli yararlar sağlamaktadır. Örneğin, bölgede yüksek seviyelere vardığı bilinen kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması da yine sosyal sermaye ile mümkün olmaktadır. Devlet-vatandaş ilişkisi iyi kurulursa, aradaki güven bunalımı çözümlerse, kayıt dışılığın kendiliğinden çözüleceği görülecektir. Bu problemler sadece Türkiye'ye özgü olmamakla beraber, bir çok ülkede de görülmektedir.

Putnam, İtalya'da yaşanan bölgeler arası dengesizlik sorununu sosyal sermaye göstergeleri yardımı ile sosyal sermaye düzeyi ile kaleme almaktadır. Sosyal sermaye

göstergesi olarak, güven, politik katılım ve gazete okuma oranlarını ölçmek suretiyle bölgeler arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur (Keskin, 2008: 35).

Sosyal sermaye bölgeler arası farklılıkların minimize edilmesinde ve ulusal kalkınmanın sağlanması noktasında kilit rol üstlenmektedir. Bu noktada bölgelerin fiziki sermaye eksiklikleri kadar, sosyal sermaye eksiklikleri de göz önüne alınmalı, yeni bölgesel gelişme politikaları düşük gelirli bölgeleri, fiziksel sermaye yatırımlarının yanında sosyal alanda da teşvik edici nitelikte olmalıdır. Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelere yapılacak yatırımlar ya da aktarılabilecek kaynaklar, sosyal yapıda revizyon sağlayıp, toplumsal katılımı artırmadıkça bölgelerin genel kalkınmasının sağlanması mümkün olmamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 91).

Ülkelerin bölgesel kalkınma stratejilerinde sosyal sermaye seviyesinin yüksek olması önemli faydalar sağlamaktadır. Nitekim, toplumda bireyler arasında geleceğe dair ortak hedeflerin belirlenmesi noktasında güven düzeyinin yüksek olması ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesini de kolaylaştırmaktadır (Karaçay, 2008: 44).

3.4.4. Sosyal Kalkınma Sosyal Sermaye İlişkisi

Sosyal kalkınma yarım yüzyılı aşkın bir süredir kullanılmasına rağmen, halen tam olarak tanımlanamamıştır. Günümüzde farklı şeyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Genellikle, mikro işletmeler, kadın grupları, kooperatifler, anne ve çocuk sağlığı programları, temiz içme suyu, okullar gibi konular ile ilişkilendirilmiştir (Midgley, 2013: 3).

Sosyal kalkınma, sosyal yaşam düzeyinin iyileştirilmesi için yapılan ve ağırlıklı olarak hizmet yönü ön plana çıkan kalkınma konuları şeklinde açıklanmaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006: 119). Özellikle eğitim sağlık gibi konular sosyal sermaye ile ilişkilendirilip sosyal kalkınmanın gerçekleşmesi için önem arz etmektedir.

BÖLÜM 4: AVRUPA BİRLİĞİ ÜZERİNE UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak literatür ve kullanılan ekonometrik yöntem tanıtılmakta, akabinde regresyon modeli ile veri seti verilmektedir. Son olarak da analiz sonucunda varılan bulgular verilir, bu bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

4.1. LİTERATÜR

Literatür genel olarak incelendiği zaman yapılan çalışmalarda kullanılan göstergelerin büyük bir değişiklik gösterdiği görülmektedir. Sosyal sermaye interdisipliner bir olgu olduğu için araştırmacının çalıştığı alana, konuya ve amaca bağlı olarak göstergeler farklılaşmaktadır. Göstergelerin tercihinde yaşanan bu farklılık yöntem noktasında yaşanmamakta, çalışmaların çok büyük bir kısmı EKK yöntemi ile analiz edilmektedir. Çalışmaların hemen hemen hepsinde sosyal sermayenin pozitif olarak etki ettiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, literatür kronolojik olarak aşağıda özetlenmiştir.

Helliwell ve Putnam (1995) çalışmasında, İtalya'da ekonomik büyüme ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi kaleme almıştır. 1950-1990 tarihleri arasında İtalya'nın bölgeleri üzerine EKK yöntemi ile analizi gerçekleştirmiştir. Daha yüksek seviyede kamusal katılıma sahip olan bölgelerin daha yüksek bir ekonomik büyüme sağladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Analizde kullanılan göstergeler, reel kişi başı çıktı miktarı, kamusal katılım indeksi, gazete okuma oranı, sportif ve kültürel organizasyonların yaygınlığı, referanduma katılım oranı gibi değişkenler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, kamusal katılımın ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

La Porta vd. (1996)'nın yapmış olduğu çalışmada, güvenin büyük firmaların verimlilikleri üzerindeki etkisi EKK yöntemi ile analiz edilmiş ve güvene dair göstergeler 40 ülke için 1980 ve 1990 yıllarındaki Dünya Değerler Anketi'nden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda ise, güvenin büyük organizasyonlardaki harmoniyi kolaylaştırdığı sonucuna varılmıştır.

Knack ve Keefer (1997) çalışmasında, iktisadi verimlilik ile güven ve sivil işbirliği arasındaki etkileşimi kaleme almışlardır. Dünya Değerler Anketi'nden elde edilen veriler ile 29 ülke için 1980-1992 yılları arasında normlar, sosyal güven ve cemiyet üyelikleri ile ekonomik performans ilişkisi EKK yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu çalışmayla literatüre üç noktada katkı sağlanmaktadır. İlk olarak, ekonomik faaliyetler üzerinde güven ve yurttaşlık işbirliği etkiye sahip olmaktadır. İkincisi, sosyal sermaye rolüne ilişkin anlaşmazlıklardır. Üçüncü katkı ise, güven ve sivil normların önemini göstermektedir. Yapılan çalışmanın sonucunda, sosyal sermayenin büyüme ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Schneider vd. (2000)'e ait çalışmada, 1980-1996 yılları arasında Avrupa Birliği'ne ait 58 bölgenin ortalama yıllık büyüme oranları üzerinde farklı değişkenlerin etkilerini EKK yöntemi ile analiz etmişlerdir. Modelde kullanılan göstergeler, kişi başı GSYİH, kişi başı gelirin doğal logaritması, kamu harcamaları, ticari açıklık oranı gibi değişkenlerin yanı sıra tartışma, ekonomik refaha ve materyalist değerlere ilişkin göstergeler kullanılmıştır. Ekonomik büyüme modellerine göre ekonomik faktörler kültürel faktörlere göre Avrupa bölgelerinin büyümesinde daha güçlü göstergeler olarak açıklanmakta ve sadece politik kültürün sosyal iletişim ayağı beklenen pozitif etkiyi sağlamaktadır. Çalışma sonucunda, tartışma büyüme ile pozitif iken, güven ise negatif bir ilişki içinde olduğu görülmüştür.

Zak ve Knack (2001) yapmış oldukları çalışmada, büyüme ve güven ilişkisini incelemiştir. Knack ve Keefer (1997)'in 29 ülkeyi kapsayan çalışmasını genişleterek 37 ülkeyi içerecek şekilde yatay kesit uygulamak suretiyle analiz etmiştir. Bu araştırma sosyal ve kurumsal faktörlerin ekonomik performansı etkilediğine dair bir yol göstermektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, güven düzeyi yüksek olan toplumlarda yatırım ve büyüme oranının yükseldiği gözlemlenmiştir.

Raiser vd. (2001)'in yapmış olduğu çalışmada, Sovyetler Birliği ile Doğu ve Orta Avrupa'nın geçiş ekonomileri analize konu olmuştur. 1990-1995 yıllarını kapsayan analizde güven ve sivil katılım verileri kullanılmış ve EKK yöntemi ile değerlendirilmiştir. Geçiş ekonomilerinde güven ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olmadığı, ancak sivil katılımın büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu ortaya

konulmuştur. Bunlara ek olarak, kamu kurumlarındaki güven göstergeleri ile büyüme oranları arasında da pozitif bir korelasyonun olduğu bulunmuştur.

Karagül ve Akçay (2002)'in yapmış oldukları çalışmada, ekonomik büyüme ve sosyal sermaye ilişkisi EKK yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan uygulama ile sosyal sermayenin ekonomik büyümeye olan anlamlı etkisinin varlığı yönündeki teoriler gelişmiş ve gelişmekte olan 36 ülke verilerinde yola çıkmak suretiyle 1960-1995 ve 1980-1995 olmak üzere iki farklı dönem ile analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda 1960-1995 arası dönemde ekonomik büyüme ile sosyal sermaye arasında anlamlı bir ilişki söz konusu olmazken, 1980-1995 arası yıllarda anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani yüksek sosyal sermayeye sahip ülkelerde yüksek ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.

Knack (2003) tarafından yapılan çalışmada, gruplar, güven ve büyüme ilişkisini ele alınmıştır. Olson ve Putnam tarafından gruplara ilişkin ileri sürülen ve birbirlerine alternatif olan iki hipotezin geçerliliğini 1980-1998 yılları arasında yatay kesit analizi ve 38 ülke verileri ile değerlendirmiştir. Bu çalışmada genelleştirilmiş güven ve ekonomik performans için grup üyelerinin ilişkileri test edilmektedir. Kullanılan değişkenler, büyüme, yatırım oranları, kişi başı gelir, mülkiyet hakları indeksi, enflasyon oranı, okullaşma oranı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, olsoncu hipotezi destekleyici yönde düşük bulgulara ulaşılmış olup, putnamcı hipotezi ise çok az desteklemiş bulunmaktadır.

Beugelsdijk ve Smulders (2003) tarafından yapılan çalışmada, 1950-1998 yılları arasında Avrupa Değerler Araştırmasından elde edilen veriler ile 54 Avrupa Bölgesi için aile ve arkadaşları içeren topluluk içi ağların cemiyet üyelikleri ile temsil edilen topluluk dışı ağların ekonomik büyüme üzerindeki etkiler 2 aşamalı EKK yöntemi ile analiz edilmiştir. Modele göre, materyalist tutumlarda bölgesel farklılıklar söz konusu olup, açık ağlara katılım aile hayatında önemli bir şekilde azaltmış ve bu durum Avrupa'da bölgesel büyüme çıktılarını düşürmüştür. Yapılan çalışmanın sonucunda topluluk içi ağların ekonomik büyümeyi negatif, topluluk dışı ağların ise pozitif etkilediği ortaya konulmuştur.

Peri (2004)'nin çalışmasında, İtalya'da sosyokültürel değişkenlerin ekonomik performans üzerindeki etkisini 1951-1991 yılları arasında EKK yöntemi ile analiz

etmiştir. Çalışma sonucu, kamusal katılım gibi sosyal içerikli göstergelerin ekonomik verimliliği artırdığına dair düşük seviyede bulguya rastlanmıştır.

Kaldaru ve Parts (2005) çalışmalarında, sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerinde makro düzeyde sosyal sermayenin etkisini incelemiştir. Sosyal sermayenin 34 ülkede ekonomik kalkınma seviyeleri üzerindeki etkiler EKK yöntemi ile analiz edilmiş olup, çalışmada kullanılan değişkenler, insan sermayesi, sosyal sermaye ve gelir eşitsizliği ile kaynakların yeniden dağılımı, kişi başı GSYİH, insani kalkınma indeksi ve net tasarruflar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, söz konusu unsurların insani kalkınma indeksi ile ölçülen ekonomik kalkınma üzerinde pozitif etkinin olduğu ortaya konulmuştur.

Iyer vd. (2005) çalışmasında, sosyal sermaye, ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınma ilişkisini ele almıştır. ABD'ye ait sekiz bölge logit regresyonu ile analiz edilmiştir. Çalışma ilk olarak sosyal sermaye ilişkileri, ekonomik performans ve bölgesel kalkınma üzerine odaklanmıştır. Kullanılan değişkenler, eğitim, ikamet yeri, yaş, gelir, ev sahipliği, istihdam oranı, kent-kır dengesizliği, etnik farklılıklar ve bölgesel heterojenlik olarak modellenmiştir. Araştırmanın sonucunda, eğitimin sosyal sermaye ile yüksek bir ilişki içinde olurken, yaş ise sosyal sermaye üzerinde önemli etkiye sahip olmaktadır. Etnik farklılıklar ve kentsel yaşam ise sosyal sermaye üzerinde negatif bir etki oluşturmaktadır.

Öksüzler (2006) tarafından yapılan çalışmada, sosyal sermaye, güven ve belirleyicileri üzerine panel veri analizi uygulanmak suretiyle analiz edilmiştir. 1990-1999 tarihlerine ait Dünya Değerler Anketinin AB üyesi ülkeler ve Türkiye için sosyal güven verileri ile kişi başı milli gelir arasındaki ilişki analiz etmiş ve pozitif bir sonuç bulmuşlardır. Diğer bir yöntem olarak panel logit modeli uygulanmıştır. Gelir, eğitim, yaş ve şehir gibi bazı göstergeleri modelinde kullanmıştır. Analizin sonucunda sosyal sermayeyi belirleyen en önemli etkenin eğitim olduğu, gelirin ise AB üye ülkeleri için önemli iken, Türkiye için önemli bir gösterge olmadığı ortaya konulmuştur.

Rupasingha vd. (2006)'nin yaptıkları çalışmada Amerika Birleşik Devletlerinde ki sosyal sermayenin üretilmesi konu edilmiştir. Etnik homojenlik, gelir eşitsizliği, eğitim, yaş, kadınların işgücüne katılımı gibi göstergeler ABD'de sosyal sermaye

seviyesi ile ilişkilendirilmiş ve en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Yapılan çalışmaya göre toplumun ekonomik büyümesine sosyal sermaye katkıda bulunmaktadır.

Perez vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada, sosyal sermayenin ölçülmesi ve büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca teorik modeller sayesinde, sosyal sermayeyi belirleyen göstergeler kullanarak sosyal sermaye ölçmeye çalışılmıştır. 1970-2001 tarihleri arasında 23 OECD ülkesi için panel veri modeli uygulanmak suretiyle analiz gerçekleştirilmiştir. Modelde kullanılan göstergeler gelir artışı, sosyal sermayedeki yıpranma oranı, işbirliği maliyeti ve güven ağlarının genişliği şeklinde sıralanmaktadır. Çalışma sonucunda sosyal sermaye ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur.

Karagül ve Dünder (2006)'ın yapmış oldukları çalışmada, sosyal sermayenin belirleyicileri üzerine en küçük kareler yöntemi kullanılmak suretiyle ampirik bir uygulama yapılmıştır. Modelde 45 ülke kullanılmıştır. Bu araştırmada, sosyal sermaye ve önemi üzerinde durulup, sosyal sermayenin gelişimini etkileyen, beşeri kalkınma endeksi, toplumun rekabet düzeyi, adaletin sağlanma seviyesi ve gelir dağılımı değerleriyle olan ilişkisi uygulamalı olarak analiz edilmiş ve söz konusu faktörlerdeki pozitif gelişmenin sosyal sermayenin ilerlemesine olumlu katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bjornskov (2006) çalışmasında, bir grup ülke için sosyal sermayenin yaşam memnuniyeti ve yönetim üzerindeki etkileri tahmin yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bjornskov modelinde kişi başı gelir, ticari açıklık, gelir eşitsizliği, enflasyon oranı ve işsizlik oranı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, yaşam memnuniyeti ve yönetim üzerinde pozitif bir etkinin olduğu görülmüştür.

Wolz vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada, ekonomik performans ve sosyal sermaye ilişkisi ele alınmıştır. Çek Cumhuriyeti'ndeki çiftçi gelirleri ile sosyal sermaye arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çoklu regresyon modelinin uygulandığı çalışma sonucunda tarımsal gelir düzeyi sosyal sermayeyi belirleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır.

Özdemir (2007)'in yapmış olduğu çalışmada, sosyal ağ bakış açısıyla sosyal sermaye ve bilgi oluşturma ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmada anket yöntemi uygulanmış

ve sonucunda, sosyal sermaye ve bilgi oluşturma arasındaki ilişkinin çalışma alanı özelliğine göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Callois ve Aubert (2007) tarafından yapılan çalışmada, bölgesel kalkınma ile sosyal sermaye göstergeleri ilişkisi incelenmiştir. Fransa'nın dört bölgesi için 1990-1999 arası dönemde yapılan anket çalışması sonucu elde edilen veriler ile EKK yöntemi yapılmak suretiyle, sosyal sermaye ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler, istihdam artış oranı, endüstriyel istihdam oranı, konut istihdam oranı, vasıflı işçilerin vasıfsız işçilere oranı gösterge olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sosyal sermayenin hem topluluk içi hem de topluluk dışı iki türünde büyüme için önem arz ettiğini ortaya koymuştur.

Berggren vd. (2008) çalışmasında, 1970-1992 ve 1990-2000 olmak üzere iki ayrı dönem ve iki ayrı ülke analiz edilmiştir. İlk süreçte 39 ülke, ikinci belirtilen süreçte ise 63 ülke ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, güven ile büyüme arasındaki ilişki pozitif olmakla beraber etkinin oldukça azaldığı ortaya konulmuştur.

Dinda (2008) tarafından yapılan çalışmada, 1990-2000 yılları arasında 63 ülkeyi kapsayan yatay kesit analizi uygulanmıştır. Kullanılan değişkenler, reel kişi başı GSYİH, güven göstergesi, insan sermayesi olarak açıklanmıştır. Analiz sonuçlarında, eğitim ve sosyal güven arasında pozitif bir ilişkinin olup, bunun yanı sıra sosyal güven ile insan sermayesinin de gelir düzeyi üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür.

Boulila vd. (2008)'nin yapmış oldukları çalışmada, sosyal sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Az gelişmiş ve gelişmiş olan ülkeler için sosyal sermayeyi ekonomik büyümeye bağlayan aktarım mekanizmalarını modellemek suretiyle 1980-2000 yılları arası veriler EKK yöntemi ile analiz edilmiştir. Kullanılan değişkenler, kişi başı GSYİH, ortalama orta öğrenim yılları, yatırım/GSYİH oranı, likit benzeri yükümlülükler/GSYİH oranı ile ölçülen finansal gelişmişlik ve kurumsal kalite göstergeleri kullanılmıştır. Analizin sonucunda, güven ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Keskin (2008) çalışmasında, sosyal sermaye ve bölgesel kalkınma ilişkisini analiz etmek suretiyle, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası üyeleri üzerine anket uygulamıştır. Güven, resmi ve gayri resmi ağlara yönelik üyelik ile yardımlaşma ve ortak işbirliği gösterge olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Erzurum Ticaret ve

Sanayi Odası üyelerinin sosyal sermaye seviyesinin orta seviyede olduğu sonucu çıkmıştır. Eğitim seviyesi ile sosyal sermaye olgusu arasında pozitif bir korelasyon olduğu görülmüştür.

Neira vd. (2009) çalışmasında, Avrupa'da ekonomik büyüme ve sosyal sermaye ilişkisini uygulamalı bir şekilde ele almıştır. 1980-2000 tarihleri arasında 14 OECD ülkesini ele almak suretiyle sosyal sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler panel veri modeli uygulanarak EKK yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler, güven, grup üyeliği, reel kişi başı GSYİH, yatırım/kişi başı GSYİH oranı, insan sermayesi gösterge olarak modele dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, bütün değişkenlerin ekonomik büyüme üzerine anlamlı olduğu ortaya konulmuştur.

Dearmon ve Grier (2009) tarafından yapılan çalışmada, güven ve kalkınma ilişkisi ele alınmıştır. 51 ülke üzerine dengesiz panel veri uygulanarak EKK yöntemi ile çalışma incelenmiştir. Çalışmada güven kalkınmada önemli bir faktör olduğunu fiziki ve insan sermayesi yatırımları ile etkileşime geçerek büyüme üzerinde bir etkinin oluşturduğunu göstermiştir.

Dzialek (2009)'e ait çalışmada, sosyal sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. 2000-2006 arası kişi başı GSYİH artışı verileri ile 2000-2007 arası veriler kullanılarak EKK yöntemi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Polonya için ağlar ve güven, topluluk içi ve dışı türler ile cemiyetsel ağlar gibi göstergeler modelde kullanılmıştır. Çalışmada Polonya'ya ait 66 bölge analiz edilmiş ve sonucunda sosyal sermayenin bölgesel kalkınma düzeyi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Erselcan (2009)'ın yapmış olduğu çalışmada, sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma ilişkisini ele almıştır. Anket yöntemi ile veriler elde edilip, varyans analizi ve lojistik regresyon modeli uygulanmak suretiyle analiz gerçekleştirilmiştir. Sivas, Kayseri ve Yozgat illerinde imalat sanayinde faaliyette bulunan KOBİ'lerin iktisadi verimlilikleri üzerinde sosyal sermayenin etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Uygulama sonucunda, sosyal ilişkilere yapılan yatırımdan dolayı, yüksek ortak çalışma alanı ve düşük işlem maliyetine sahip olan firmaların verimliliklerinin arttığı görülmüştür.

Dinçer ve Uslaner (2009) tarafından yapılan çalışmada, güven ve büyüme ilişkisi ele alınmıştır. 1990-1994 ile 1995-1999 yılları arasında iki ayrı dönem şeklinde büyüme ve güven arasındaki ilişkiyi Amerika Birleşik Devletleri'ne ait 43 eyalet üzerinde incelenmiştir. Analizde kullanılan değişkenler, GSYİH, eğitim, kamu harcamaları, kentleşme, çalışma hakları gibi göstergeler kullanılmıştır. Sonuç olarak, güven ve büyüme arasındaki pozitif ilişki, ABD gibi yüksek gelirli ülkelerde mülk ve sözleşmeden doğan haklar düşük gelirli ülkelere göre daha fazla korunmaktadır. Böylece yüksek güven bölgelerinde hızlı ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

Meçik (2010) tarafından yapılan çalışmada, sosyal sermaye ve beşeri sermayenin bireysel iktisadi getirisi ele alınmıştır. Yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler sayesinde ampirik yöntem kullanılmıştır. Uygulamada Mincer tipi yarı logaritmik kazanç denklemine, sosyal sermayeyi temsilen güven, normlar ve sosyal ağlara katılım değişkenleri temsil ederken, beşeri sermayeyi ise eğitim düzeyi ve iş deneyimi gösterge olarak temsil etmektedir. Uygulama sonucunda, sosyal sermayeye ilişkin değişkenlerin bireylerin gelirlerini pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Özcan (2011) tarafından yapılan çalışmada, sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma ilişkisini 46 ülke düzeyinde incelenmiştir. Uygulama kısmında ilk etapta sosyal güven ve ekonomik kalkınma ilişkisi panel veri modeli ile analiz edilmiş olup, akabinde sosyal sermayenin unsurlarının kullanıldığı kesit veri analizi uygulanmıştır. Yapılan uygulama sonucunda sosyal güven ve ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Çalışkan ve Meçik (2011)'in çalışmasında sosyal ve beşeri sermayenin bireysel ekonomik getirisi üzerine Eskişehir örneğini ile ampirik bir çalışma yapılmıştır. Ekonometrik analiz olarak Mincer tipi yarı logaritmik model kullanılmıştır. Sosyal sermayeyi, güven, normlar ve sosyal ağlara katılım göstergeleri ile açıklarken, beşeri sermayeyi ise eğitim düzeyi ve iş deneyimi göstergeleri temsil etmektedir. Beşeri sermayenin unsuru olarak kabul edilen eğitim seviyesi bireysel kazançları etkileyen önemli bir unsur olarak sonuçlanmıştır. Uygulama sonuçlarına göre sosyal sermayenin bileşenleri olarak kabul gören sosyal ağlara katılım, normlar ve güven boyutundaki özellikler bireysel kazanımları etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Fakat, benzer eserlerde olduğu gibi sosyal sermaye bileşenlerinin bireysel kazançlar üzerindeki

etkisinin Eskişehir ilinde anlamlı ve önemli bir değişmeye sebep olmadığı sonucuna varılmıştır.

Koç ve Ata (2012)'nin yapmış oldukları çalışmada, sosyal sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisini AB ülkeleri ve Türkiye üzerine uygulamalı bir çalışma ile analiz etmiştir. Çalışmada sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 27 AB ülkesi ve Türkiye için 2008 verileri kullanılmak suretiyle yatay kesit analiz yöntemi ile test edilmiştir. Çalışma sonucunda, sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

4.2. EKONOMETRİK YÖNTEM

Yapılan ampirik çalışmalar ışığında üç çeşit veri seti görülmektedir. Bunlar; yatay kesit verileri, zaman serisi verileri ve panel veriler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Gujarati, 2009: 23).

Panel veri analizi, özellikle tahmin tekniklerinin ve teorik kapsamlı sonuçların geliştirilmesinde zengin ve geniş bir içerik sağlamasına istinaden, ekonometrik literatürdeki en aktif ve yenilikçi konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozkurt, 2013: 72). Panel veri yönteminin kullanılması ile ülkelerin ayrı ayrı etkilerinin hesaplamalara dahil edilmesi sağlanmaktadır (Daşdemir, 2008: 101). Bu bağlamda, çalışmada 24 Avrupa ülkesinin kalkınma sürecinde sosyal sermaye ile ilişkisini analiz etmek için panel veri yöntemi tercih edilmiştir.

Panel veri yöntemini kullanmanın esas sebebi, panel verilerin pür zaman serisi veya yatay kesit verilerine göre bir çok artışının olması şeklinde açıklanabilir. En basit haliyle, panel veriler zaman ve birim boyutunu göz önüne aldığından örnekleme gözlem sayısı yükselmekte, serbestlik derecesini artırmakta ve bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantıyı minimize etmektedir. Bu noktada, uygulanacak testlerin gücünde önemli iyileşmeler görülmekte ve tahminlerin etkinlikleri artmaktadır. Bahse konu avantajların yanı sıra panel veri modele dahil edilen kukla değişkenler sayesinde, yatay kesit birimleri arasındaki bireysel farklılıkları ve zaman boyutundaki zamansal farklılıkları belirleyebilmektedir (Nargeleçekenler, 2011: 168).

Baltagi (2005)'e göre panel veri yöntemini kullanmanın yararları aşağıdaki gibi özetlenmektedir;

- Bireysel heterojenliği denetlemek,
- Panel verinin kullanılmasıyla veriler hakkında daha çok bilgi, değişkenlik, serbestlik seviyesi ve etkinlik sağlanırken, göstergeler arasında daha az eş doğrusallık elde edilmektedir.
- Bu yöntem etkilerin ölçülmesi ve tanımlanması noktasında zaman serisi veya yatay kesit verilerine nazaran daha yararlıdır.
- Bunlara ek olarak dinamik ayarlama yapmaya daha uygundur.
- Son olarak panel veri modelleri davranışsal modellerde diğer verilerden daha uygun bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Baltagi, 2005: 4-6).

Özetle, panel veriler zaman serisi verileri ve yatay kesit verileri kullanmakla mümkün olmayacak zenginlikte ampirik analiz yapabilme fırsatı sunmaktadır (Tarı, 2011: 476).

4.2.1. Panel Veri Yöntemi

Panel veri aynı yatay kesit üzerinde bulunan birey, firma ve ülke gibi birimlerin değişik dönemlerde tekrarlanabilen gözlemlerinin havuzlanması olarak ifade etmek mümkündür. Panel veri, geniş yatay kesit verilerinin az bir zaman süreci için gözlemlenebilmesi durumunda kısa panel olarak isimlendirilirken, az sayıdaki yatay kesit verilerinin geniş zaman süreci için gözlemlenebilmesi durumu ise uzun panel olarak açıklanmaktadır (Bilginoğlu ve Maraş, 2011: 63). Panel veri analizi regresyon ve zaman serileri analizinin kombinasyonu olarak kabul edilmektedir. Bu analiz varyans modellerine dayanmaktadır (Taş vd., 2013: 44).

4.2.1.1. Panel Birim Kök Testleri

Standart bir regresyon modelinde birim kök doğal bir biçimde ortaya çıkabilmektedir. Klasik regresyon modelinin varsayımları hem bağımlı ve bağımsız değişken dizilerinin durağan olmasını, hem de hataların sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Durağan olmama durumunda ise gerçek

olmayan regresyonlar ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu sahte regresyonda anlamlı t istatistikleri söz konusu olsa bile, parametre tahmin sonuçları ekonomik olarak anlamsız olmaktadır. Dahası geleneksel istatistiksel çıkarımsal testler de geçerli değildir. Dolayısıyla ekonometrik bir analize başlamadan önce kurulacak modelde kullanılacak olan serilerin “birim kök testleri”nin yapılarak, bu serilerin durağan olup olmadığına bakılması önem arz etmektedir. Durağan olmayan serilerde ise bu sorunun giderilmesi, sahte regresyondan kaçınmak ve anlamlı iktisadi sonuçlar elde etmek açısından önem ihtiva etmektedir (Uçak, 2010: 119).

Panel veri analizlerinde uygulanan birim kök testleri iki bölümde incelenmektedir. İlk bölümde yer alan Im, Peseran, Shin (2003) ve Fisher odaklı testler (ADF ve PP testleri gibi), bireysel birim kök testleri şeklinde isimlendirilmektedir. Diğeri ise, Levin, Lin, Chu (2002), Breitung (2000) ve Hadri (2000) birim kök testleri ise ortak birim kök testleri olarak adlandırılmaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 173).

Diğeri bir sınıflandırmaya göre panel birim kök testleri, birinci ve ikinci kuşak testler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kuşak testler, Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2005) ve Hadri (2000), Im, Pesaran ve Shin (2003), Fisher ADF (Maddala ve Wu, 1999), Fisher Philips Perron (Choi, 2001) şeklinde sıralanmaktadır. Birinci kuşak birim kök testleri, birimler arasında korelasyon olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca bu testler, H_0 hipotezini gereğinden daha fazla bir şekilde reddetmektedirler (Selim vd., 2014: 16). İkinci kuşak birim kök testleri ise MADF (Taylor ve Sarno, 1998), SURADF (Breuer, Mcknown ve Wallace, 2002), Bai ve Ng (2004) ve CADF (Pesaran, 2006) şeklinde sıralanmaktadır (Göçer, 2013: 5094).

Çalışmada hem tüm birimlerin ortak bir otokorelasyon katsayısına sahip olduğunu varsayan Levin, Lin ve Chu (LLC) hem de her bir birimin kendi otokorelasyon katsayısına sahip olmasına izin veren Fisher ADF panel birim kök testi birlikte kullanılmıştır. Dolayısıyla birim kök testinde otokorelasyonla ilgili her iki varsayım da dikkate alınmış olmaktadır (Dağlı vd., 2015: 191).

Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen panel birim kök testi Dickey Fuller Testi'nin geliştirilmiş biçimi olup, panel veriler için uyarlanmıştır (Doruk, 2014: 158). Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen ve kısaca LLC olarak anılan birim kök testinde aşağıdaki model tahmin edilmektedir;

$$\Delta y_{it} = \mu_t + \theta_t + \delta_t t + \rho y_{it-1} + \sum_{j=1}^k \alpha_j \Delta y_{it-j} + e_{it} \quad (1)$$

Burada y birim kök testinin yapılacağı seriyi, Δ birinci dereceden fark işlemcisini, μ_t sabit etkileri, θ_t zaman etkilerini ve t trendi temsil etmektedir. Bu testin ayırt edici özellikleri; sabit etkilerin ülkeden ülkeye değiştiğinin, ρ 'nin tüm yatay kesitler için homojen olduğunun ve yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayılması olarak önem arz etmektedir. Bu varsayımlar altında LLC testinde panel veri setinin ortak birim kök içerdiği boş hipotezi sınanmaktadır (Bilman, 2014: 168-169). LLC testi sadece dengeli panele uygulanabilmekte ve t testi temelli bir test olarak açıklanmaktadır (Tatoğlu, 2012b: 202).

Im, Pesaran ve Shin (2003) kendi testlerini Levin, Lin ve Chu testlerinin bir genellemesi olarak değerlendirmektedir (Gül ve Ergün, 2012: 131). Im, Pesaran, Shin (2003) testi, trendli ve sabitli geniş bir regresyon denklemine dayanmaktadır:

$$\Delta y_{it} = \mu_i + \beta_i y_{i,t-1} + \sum_{k=1}^{p_i} \theta_{i,k} \Delta y_{i,t-k} + \gamma_i t + e_{it} \quad (2)$$

(2) numaralı denklemden trend çıkartıldığı zaman sabitli model elde edilmektedir. Burada $i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$ şeklinde olmaktadır. Bu testte sıfır hipotezi “bütün i 'ler (yani yatay kesit birimler) için $\beta_i = 0$ ” şeklinde kurulurken, alternatif hipotez ise “en az bir i için $\beta_i < 0$ ” şeklinde oluşturulmaktadır. Eğer sıfır hipotezi reddedilirse serilerden en az bir ya da bir kaçının durağan olduğu sonucuna varılmaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 173). IPS testinin en önemli özelliği verileri birleştirmek yerine tüm birimler için zaman serilerine ayrı ayrı birim kök testi uygulanması olarak önem arz etmektedir (Tatoğlu, 2012b: 212).

LLC testi, panel veri için kullanılmak üzere hazırlanan ilk testlerden olmakta ve paneldeki her grubun birim kök içerip içermediğini analiz etmek için uygulanmaktadır. Fakat LLC testinin alternatif hipotezinde otoregresif katsayısının homojen olması sınırlaması söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte LLC testinde paneldeki tüm bireylerin birinci dereceden kısmi otokorelasyona sahip olduğu fakat hata sürecindeki diğer parametrelerin bireyler boyunca farklılaşmasına izin verildiği varsayılmıştır. IPS testi ise LLC testinin genişletilmiş testi olup, kısa dönem dinamiklerinde heterojenite sağlamaktadır. Bunların yanı sıra IPS testinde, otoregresif katsayılarının LLC testindeki

gibi homojen değil, heterojen olması gerektiği iddia edilmektedir. Nitekim doğrudan iki test arasında karşılaştırma yapmak ve üstünlüklerini görebilmek adına LLC ve IPS testlerinden faydalanılmıştır (Akıncı vd., 2014: 65).

Im, Peseran ve Shin, panel birim kök testinde, Dickey Fuller (ADF) test istatistiğini kullanıp paneldeki her bir birim için ADF hesaplayarak, ADF'lerin ortalama test istatistiğine bakılmaktadır (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 5). Bu noktada LLC, IPS ve ADF Fisher testlerini birlikte uygulamak önem ihtiva etmektedir.

Fisher ADF ile Fisher Phillips ve Perron testlerinde önce her birim için birim kök testi uygulanmakta akabinde söz konusu testlerden elde edilen p değerleri tüm testi üretmek için kullanılmaktadır. Fisher testlerinde veri setinin dengeli panel olması gibi bir zorunluluk olmamakta ve bireysel seriler boşluklara sahip olabilmektedir. Bu özellikten dolayı diğer testlere göre esneklik sağlamakta ve bu testleri ön plana çıkarmaktadır (Tatoğlu, 2012b: 214-215). Panel veri analizinde birçok birim kök testi ADF testinin genişletilmesi sonucu elde edilmiştir (Atay Polat, 2014: 120). Bu bağlamda ADF Fisher testinin kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Birinci kuşak durağanlık testlerinden olan LLC testi seride genel birim kök sürecini, IPS testi ise alternatif hipotezinde serilerden bazılarının durağan olup olmadığını analiz etmektedir (Güriş ve Yıldör, 2008: 777). Özetle çalışmada, Levin, Lin Chu; Im Peseran, Shin; ADF ve PP Fisher birim testlerinden yararlanılmış ve verilerin durağan olduğu sonucu elde edilmiştir. Veriler durağan hale getirildikten sonra ise kullanılacak olan regresyon modeli tespit edilmeye çalışılmıştır.

Panel veri, N sayıda birim ve her birime karşılık gelen T sayıda gözlemden meydana gelmektedir (Ayrıçay ve Türk, 2014: 60). Panel veri analizinde temel bir regresyon modeli aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + u_i \quad (3)$$

şeklinde yazılabilmektedir. Denkleme göre, Y; bağımlı değişkeni, X_{it} ; bağımsız değişkeni, α_i ; sabit parametreyi, β ; eğim parametrelerini, u_i ; hata terimini temsil etmektedir (Atay, 2014: 119).

Regresyon denkleminde t (t=1,2,...,T) her bir zaman aralığını, i (i=1,2,...,N) yatay kesitleri açıklamaktadır. α_i zaman boyunca sabit olarak alınan ve i bireysel yatay

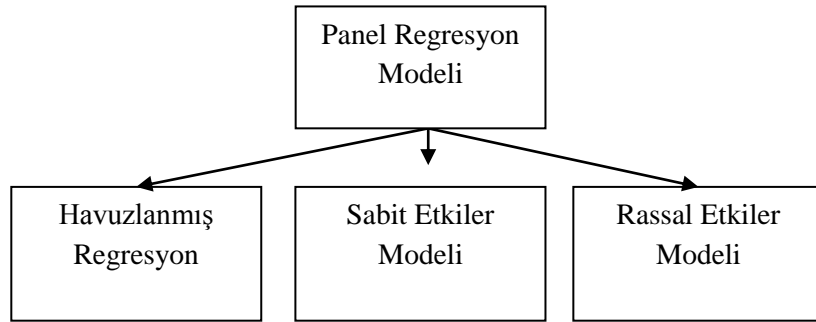
kesit etkilerini göstermektedir (Erataş, 2013: 23). Hata terimi ise aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (4)$$

μ_i kesitin belli bileşenlerini ve v_{it} ise geri kalan etkileri göstermektedir. Burada zamana bağlı olmayan ama kesitten kesite farklılık gösteren μ_i bireysel etki olarak tanımlanırken v_{it} 'nin gerek zamana gerekse kesite göre değişim gösterdiği varsayılmaktadır. Buna göre μ_i gözlemlenemeyen kesit etkisini ortaya koymaktadır. v_{it} ise stokastik hata terimini ifade etmektedir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2013: 56).

Panel veri analizi salt zaman serisi veya salt yatay kesit verileri ile kolay bir şekilde ölçülemeyen etkileri belirleme ve ölçme yeteneğine sahip olmaktadır. Panel veri kullanımının makro ekonomik olarak diğer bir yararı, ülkeler arasında toplam üretim fonksiyonlarındaki farklılıkları göstermesidir (Aytun, 2012: 90).

Şekil.14. Panel Regresyon Modeli

Kaynak: (<http://metriscient.com/pooledreg.htm>)

Son yıllarda panel veri yöntemi yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Panel veri uygulanması birimler veya zaman dilimi boyunca gözlenemeyen etkileri modele dahil etmesi noktasında önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Bu gözlenemeyen etkiler, sabit veya rassal olmasına göre panel veri modelleri tasnif edilmektedir (Arı ve Zeren, 2011: 41-42). Bunların yanı sıra havuzlanmış regresyon modeli önem arz etmektedir.

Panel verilerde kullanılan modeller çoğu zaman verilerin birleşimini gösteren havuzlanmış en küçük kareler (POLS), sabit etkiler modeli (FE) ve rassal etkiler modeli (RE) şeklinde sıralanmaktadır (Nargeleçekenler, 2011: 168). Söz konusu modeller sırası ile aşağıda açıklanmaktadır.

4.2.1.2. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model)

Sabit etkiler modeli, birimlerin davranışlarındaki farklılıkları sabit terimdeki farklılıklarla açıklamaktadır. Burada her bir yatay kesit değişkeni için sabit katsayıların farklı olması ve eğim katsayılarının aynı olması bireysel etkilerin görülebilmesini sağlamaktadır. Modelde sabit katsayı birimlere göre değişirken, zamana göre sabittir ve eğim katsayıları hem zaman hem de kesit için aynı kalmaktadır (Gömlüksüz ve Alagöz, 2012: 137).

Sabit etkiler modelinde, başlangıç noktasının tüm yatay kesit bireyleri için farklı sabit bir değer alacağı öngörülmektedir (Baytar, 2012: 415). Sabit etkiler modelinin denklemini aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür;

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} \quad (5)$$

Literatürde sabit etkiler modeli, en küçük kareler kukla değişkeni modeli olarak da açıklanmaktadır (Kostakoğlu, 2014: 233). Kukla değişkene ait katsayıların performans testi F istatistiğine dayanmaktadır (Baytar, 2012: 415).

Sabit etki tahmini yönteminde panelde yer alan her bir yatay kesit arasındaki fark ayrı ayrı sabitler eklenmek suretiyle elde edilmektedir. Rassal etkiler tahmin yönteminde ise yatay kesitlerin özellikleri gözlemlenemez ve rassal olarak dağılmış olması nedeniyle bu rassal etkiler hata terimlerinden oluşturulmaktadır (Çetin, 2013: 42-43). Sabit etkiler modelinin geçerli olup olmadığını anlamak için F testi kullanılmaktadır (Aytun, 2012: 93).

4.2.1.3. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model)

Sabit etkiler yöntemine alternatif olan yöntem rassal etkiler modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemde göre birey ve zaman öğeleri açısından meydana gelen etkiler modele bağımsız değişkenlerle korelasyon içerisindeki sabit parametreler olarak değil de hata teriminin bir unsuru olan rastlantısal parametreler olarak dahil olmaktadır. Hata teriminin farklı bileşenlerden meydana geldiği bu modele hata bileşenleri modeli de denilmektedir (Aytun, 2012: 94).

Rassal/Tesadüfi etkiler modeli, başlangıç noktasını tesadüfi değişken olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda başlangıç noktaları, β_1 sabit değeri ve sıfır aritmetik ortamalı μ_i tesadüfi değişkenin toplamından meydana gelmektedir (Baytar, 2012: 415).

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} + \mu_i \quad (6)$$

Rassal etkiler modelinde sabit terim bütün yatay kesit sabitlerinin ortalama bir değerini göstermekte ve yatay kesite özgü sabitin bu ortalama değerden rassal sapmaları hesaplanan bir hata bileşeni ile ifade edilmektedir (Gömlüksiz ve Alagöz, 2012: 138).

Tesadüfi etkili modelde, birimlere ve zamana göre ortaya çıkan değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edilmektedir. Bunun esas nedeni sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmesidir. Nitekim, tesadüfi etkiler modelinde önemli olan birime ve zamana özel katsayıların bulunması değil, birime ve zamana özel hata bileşenlerinin tespit edilmesidir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 38).

4.2.1.4. Havuzlanmış Regresyon Modeli (Pooled Model)

Panel verilerin analizinde en çok bilinen model havuzlanmış verilerin (pool data) kesit ve zaman boyutu ihmal edilmek suretiyle geleneksel en küçük kareler (EKK) tahmincisinin kullanılmasıdır (Baytar, 2012: 415). Homojen ya da nispeten benzer gruplar havuzlandığı zaman bu yaklaşım kullanılmaktadır (<http://metriscient.com/pooledreg.htm>). Ancak bir panel veri setine havuzlanmış en küçük kareler yönteminin uygulanarak tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için, bağımsız değişkenlerle hatalar arasında ilişki olmamalıdır (Dağlı vd., 2015: 185).

Havuzlanmış sıradan en küçük kareler modeli ya da diğer adı ile ortak sabit etkiler yöntemi, bütün yatay kesitler için ortak sabit değer tahmin etmektedir. Uygulamada bu yöntem yatay kesitler arasında farklılıklar bulunmadığını ima etmektedir (Aytun, 2012: 92).

Sabit, eğim katsayısı ve hata terimi hakkında yapılan varsayımlara bağlı olarak panel veri regresyonunun farklı şekillerde tahmin edilmektedir. Sabit ve eğim katsayısının zaman ve yatay kesitler arasında sabit olduğu ve hata teriminin zaman ve yatay kesitler boyunca olan farklılıkları yakalayabildiği varsayılmaktadır. Bütün

birimlerin verilerinin bir havuzda toplandığı ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bu model havuzlanmış regresyon modeli ya da sabit katsayılar modeli olarak açıklanmaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 172; Baytar, 2012: 414). Havuzlanmış Regresyon Modeli aşağıdaki gibi formülize edilmektedir

$$y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^K \beta_k x_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T \quad (7)$$

Model bütün yatay kesitler için ortak sabit terim tahmin etmektedir. Havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile açıklanan modelde her bir yatay kesite ait belirli etkileri yansıtan kukla değişkenler olmadan bütün ülkelerin verileri bir havuzda toplanmakta ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmektedir (Sayılğan ve Süslü, 2011: 84). Havuzlanmış en küçük kareler yönteminin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Tatoğlu, 2012: 42);

- Hata teriminde birim veya zaman etkileri yoksa havuzlanmış en küçük kareler önemli bir tahmin yöntemidir.
- Hata teriminde birim veya zaman etkileri varsa, havuzlanmış en küçük kareler yönteminde hata terimi,

$$v_{it} = \mu_i + \lambda + u_{it} \text{ 'dir.} \quad (8)$$

- Hata terimi heteroskedastik ise etkin tahminciler elde edilememektedir. Bu noktada, dirençli standart hataların kullanılması ya da genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi kullanılarak tahmin yapılması gibi bir yöntem tercih edilmektedir.

Havuzlanmış regresyon modelinde tüm yatay birimlerin homojen olduğu kabul edilmektedir. Yatay kesit birimleri arasında heterojenite söz konusu değildir. En küçük kareler yöntemi sabit terim (α) ve eğim katsayısı (β) için tutarlı ve etkin tahminler sağlamaktadır (Yıldırım, 2009: 187).

4.3. MODEL VE VERİ SETİ

Çalışmada, AB ülkelerinde sosyal sermayenin kalkınma üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amaçlanmış olup, bu bağlamda panel veri analizi yöntemi kullanılmış ve havuzlanmış model sonuçları elde edilmiştir.

Regresyon modelinin bağımlı değişkeni kişi başına reel GSYİH artış oranıdır. Açıklayıcı değişkenleri ise sosyal dışlanma, suç oranları, cinsiyete göre ücret farklılıkları, düzenli internet kullanımı şeklinde sıralanmaktadır. Sosyal dışlanma, suç oranları ve cinsiyete göre ücret farklılıkları sosyal sermayenin normlar unsurunu, düzenli internet kullanımı ise sosyal ağlar unsurunu kapsamaktadır. Kullanılan açıklayıcı değişkenler çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Modelde yer alan tüm değişkenlere ait veri setleri EUROSTAT verilerinden elde edilmiş olup, 2007-2012 yıllarını kapsamakta ve yıllık veriler olarak analizde kullanılmaktadır. Veri sınırlandırmasında söz konusu tarihlerin öncesi ve sonrası yıllarda bazı AB ülkelerinde veri olmaması etkili olmuştur. Çalışmada kullanılacak model aşağıdaki gibidir;

$$G_{it} = \beta_0 + \beta_1 SD_{it} + \beta_2 \ln SO_{it} + \beta_3 \dot{U}F_{it} + \beta_4 \dot{I}K_{it} + \varepsilon_i \quad (9)$$

Tablo.14. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken Adı	Simge	Kaynak
Kişi Başına Reel GSYİH Artış Oranı	G	EUROSTAT
Sosyal Dışlanma Oranı	SD	EUROSTAT
Suç Oranı	SO	EUROSTAT
Cinsiyete Göre Ücret Farklılıkları Oranı	ÜF	EUROSTAT
Düzenli İnternet Kullanımı Oranı	İK	EUROSTAT

Çalışmada, 2007-2012 dönemine ait 24 AB ülkelerinin analizi amaçlanmaktadır. İrlanda, Yunanistan, Fransa ve Hırvatistan AB üyesi olmasına rağmen verileri tam olmadığı için analizde yer almamaktadır. Çalışma STATA 11 programından faydalanmak suretiyle analiz edilmiştir.

Tablo.15. Çalışmada Yer Alan AB Ülkeleri

Almanya	Finlandiya	Lüksemburg
Avusturya	Hollanda	Macaristan
Belçika	İspanya	Malta
Birleşik Krallık	İsveç	Polonya
Bulgaristan	İtalya	Portekiz
Çek Cumhuriyeti	Kıbrıs	Romanya
Danimarka	Letonya	Slovakya
Estonya	Litvanya	Slovenya

Tablo 15'de çalışmada yer alan AB ülkeleri tasnif edilmiştir. Literatürde çalışmalarda kullanılan göstergeler, incelenen yıllar ve ülke sayısına ilişkin analiz ise Tablo 16'da özetlenmiştir.

Tablo.16. Literatürde Kullanılan Göstergeler

Çalışma	Ülke Sayısı	İncelediği Dönem	Kullandığı Değişkenler
Helliwell and Putnam (1995)	İtalya Bölgeleri	1950-1990	Reel Kişi Başı Çıktı Miktarı, Kamusal Katılım İndeksi, Gazete Okuma Oranı, Sportif ve Kültürel Faaliyetlerin Organizasyonların Yaygınlığı, Referanduma Katılım Oranı
Knack and Keefer (1997)	29	1980-1992	Normlar, Sosyal Güven ve Cemiyet Üyelikleri
Schneider vd. (2000)	AB'ye ait 58 Bölge	1980-1996	Kişi Başı GSYİH, Kişi Başı Gelirin Doğal Logaritması, Kamu Harcamaları, Ticari Açıklık

			Oranı
Zak and Knack (2001)	37	1980-1992	Normlar, Sosyal Güven ve Cemiyet Üyelikleri
Raiser vd. (2001)	Sovyetler Birliği ve Merkez/Doğu Avrupa Ülkeleri	1990-1995	Güven ve Sivil Katılım
Knack (2003)	38	1980-1998	Büyüme, Yatırım Oranları, Kişi Başına Gelir, Mülkiyet Hakları İndeksi, Enflasyon Oranı, Okullaşma Oranı
Kaldaru and Parts (2005)	34	--	İnsan Sermayesi, Sosyal Sermaye, Gelir Eşitsizliği, Kişi Başı GSYİH, İnsani Kalkınma İndeksi, Net Tasarruflar
Iyer vd. (2005)	ABD'ye ait sekiz bölge	--	Eğitim, İkamet Yeri, Yaş, Gelir, İstihdam Oranı, Ev Sahipliği, Etnik Farklılık, Kent-Kır Farklılığı, Bölgesel Heterojenlik, Sosyal Güven, Irki Güven, Kamusal Katılım, Grup Bağlılığı, Cemiyet Üyelikleri
Bjornskov (2006)	86	--	Kişi Başı Gelir, Ticari Açıklık, Gelir Eşitsizliği, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı
F. Sabatini (2007)	--	--	Sağlık, Kırsal Ekosistem, Kamu Hizmetleri, Sosyal Koruma, Cinsiyet Eşitliği, İşgücü Piyasaları
Callois and Aubert (2007)	Fransa'nın 4 Bölgesi	1990-1999	İstihdam Artış Oranı, Toplam Nüfus, Endüstriyel İstihdam Oranı, Konut İstihdam Oranı, Vasıflı İşçilerin Vasıfsız İşçilere Oranı
Dinda (2008)	63	1990-2000	Reel Kişi Başı GSYİH, Yıllık Büyüme Oranı Yüzdesi, Güven Göstergesi, İnsan Sermayesi
Boulila vd. (2008)	--	1980-2000	Kişi Başı GSYİH, Orta Öğrenim Yılları, Yatırım/GSYİH Oranı, Likit Benzeri Yükümlülükler/GSYİH Oranı, Finansal Gelişmişlik, Kurumsal Kalite,
Neira vd.	14	1980-2000	Güven, Grup Üyelikleri, Reel Kişi Başı GSYİH,

(2009)			Yatırım/Kişi Başı GSYİH, İnsan Sermayesi
Diñer ve Uslaner (2010)	43	1990-1994 1995-1999	GSYİH, İmalat İstihdamının Büyüme Oranı, Eğitim, kamu Harcamaları, Kentleşme, Çalışma Hakları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 16'dan da anlaşılacağı gibi, kullanılan değişkenler son derece çeşitlilik göstermekte olup, bağımlı değişken olarak ise çalışmaların büyük çoğunluğunda kişi başı reel GSYİH'nın kullanıldığı görülmektedir

Sosyal sermaye ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkiyi araştıran uygulamalı çalışmalara yönelik eleştiriler bir ölçüde kavramın belirsizliğine dayandırılmaktadır. Bu bağlamda, kullanılan farklı açıklamalar ve ölçütler genel değerlendirmelere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Dünya Bankası ise bu muğlaklığın kaçınılmaz olduğunu belirtmekle beraber, sosyal sermaye ölçütlerinin her yapıda farklılık göstereceği gerekçesiyle uygun ölçütü araştırmacının takdirine bırakmak gerektiğini ileri sürmektedir (Ongan, 2013: 217).

Yapılacak analizde sosyal sermayeyi etkileyen değişken olarak paylaşılan güven ve karşılık duygusunun aracı olarak nitelendirilen normlar ve sosyal sermayenin diğer unsurlarının ekonomik kalkınma üzerine etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Normlar, literatürde sosyal sermayeyi oluşturan bir faktör olarak analiz edilmesinin yanı sıra, aynı zamanda paylaşılan güven ve karşılıklık duygusunun da aracı konumunda olmaktadır. Bu düşünceye istinaden normlar, toplum tarafından süre gelen resmi veya gayri resmi yerleşmiş ortak davranış kuralları olduğunda, aktörlerin gelecekte nasıl davranacaklarının belirlenmesine yardımcı olacaktır. Nitekim, toplumda gelecekte oluşması muhtemel bir muğlaklık ortadan kalkacak ve sosyal sermayenin merkezinde yer alan güven duygusunun toplumda yerleşmesi sağlanmış olacaktır (Kangal, 2013: 48).

Bjornskov and Svendsen (2003) tarafından yapılan çalışmada, sosyal sermaye toplumları bir arada tutan tutkal olarak ifade edilmektedir. Tam da bu noktada insanın olduğu her ortamda ayrışmanın olabileceği ihtimalinden hareketle, öncelikle bu sorunu aşp, akabinde sosyal, siyasal ve kültürel problemleri minimize etmek suretiyle kalkınmaya giden yolda avantaj yakalamak gerekmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda

çalışmada özellikle sosyal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik, sosyal entegrasyon göstergeleri tercih edilmiştir. Nitekim, çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenler; sosyal dışlanma, suç oranları, cinsiyete göre ücret farklılıkları ve düzenli internet kullanımını içeren değişkenlerin kalkınma üzerindeki etkisi analize konu edilmektedir.

Kişi Başına Düşen Reel GSYİH Artış Oranı: Kişi başı gelir düzeyi ve gelirin artış oranı, çoğu araştırmacı tarafından genellikle kalkınmanın bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir (Özcan, 2011: 61). Hakeza literatürde yapılan ampirik çalışmaların büyük bir çoğunluğunun kişi başına düşen reel GSYİH göstergesini kullanması bu durumu destekler nitelikte olmaktadır.

Literatürde, Schneider vd. (2000), Knack (2003), Kaldoru and Parts (2005), Bjornskov (2006), Dinda (2008), Boulila vd. (2008), Neira vd. (2009), Dinçer ve Uslaner (2010) çalışmalarında kişi başına düşen reel GSYİH'yı bağımlı değişken olarak kullanmışlardır.

Sosyal Dışlanma Oranı: Christoforou (2010) tarafından yapılan sosyal sermaye, ekonomik büyüme ve insani gelişme: avrupa ülkeleri üzerine ampirik bir araştırma isimli çalışmasında sosyal dışlanmayı açıklayıcı değişken olarak modelde kullanılmıştır.

Sosyal dışlanma, sosyal entegrasyonu sağlamak için toplumsal dışlanmaların en aza indirgenmesi noktasında önem arz etmektedir. Bu anlamda toplumsal bütünleşme için sosyal dışlanmanın modele dahil edilmesi gerekmektedir.

Şenkal ve Bülbül (2007)'e göre, bir kişi toplum içindeki eylemlere katılmak istiyor, ancak kendi kontrolü dışındaki sebeplerden ötürü katılamıyorsa, sosyal olarak dışlanmış demektir. Sosyal olarak dışlanma fikren ve bedenen engellileri, yaşlı ve hastaları, uyuşturucu kullananları, suçluları, intihar eğilimli insanları ihtiva etmektedir.

Özcan (2011)'in yapmış olduğu çalışmada, sosyal sermaye ile benzer nitelik taşıyan çeşitli terimlerin söz konusu olduğu ancak bunlardan en önemlisinin sosyal dışlanma olarak karşımıza çıktığını ileri sürmektedir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde ve yoksulluğun minimize edilmesinde sosyal ilişkilerin önemini göstermek için sosyal dışlanma terimini kullanmaktadır. Sosyal dışlanma, belli grupların ve toplulukların sosyal, ekonomik, kültürel ve politik boyutlara katılımından dışlandığı toplumsal ve kurumsal bir süreci ortaya koymaktadır. Sosyal sermaye gibi

sosyal dışlanma kavramı da sosyal faktörlerin dışlanmaya ve yoksulluğa yol açmadaki rollerini belirtmektedir.

Toplumun bir arada tutan bütün değerleri sosyal sermayenin faktörleri olarak kabul etmek mümkündür. Bunların içinde milli birlik olgusu özellikle önem ihtiva etmektedir. Buna karşılık sosyal yapıdaki her türlü etnik ve dini ayrışma ise, negatif sosyal sermaye olarak karşımızda durmaktadır. Sosyal yapıdaki komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri de sosyal sermayeyi olumlu etkileyen unsurlar olarak açıklanabilmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 46).

Toplumsal ilişkilerin sağlanmasında ortak değerler ne kadar çok olursa sosyal sermaye de birey, grup ya da toplumsal açıdan o denli zengin olması beklenmektedir. Ortak unsurların fazla olması bireylerin birbirlerine güvenip, yakınlaşmalarını sağlayacağından, daha çok etkileşimde bulunmalarını, ortak organizasyonlar gerçekleştirmelerini ve toplumsal üretimde bulunmalarına yol açacaktır. Nitekim bu durum toplumsal açıdan daha sağlıklı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesine imkan sağlayacaktır (Anık, 2011: 100). Ancak kapitalist sistem bireyler arasındaki rekabeti acımasız bir hale getirip, bireyleri yalnız bıraktığı için teori ile pratiğin birbirini desteklemesi noktasında bazı sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır.

Sosyal dışlanma, küresel kapitalizme özgü bir kavram olup, modern dünyadaki güç ilişkilerinin normal bir boyutu olarak açıklanmaktadır (Tartanoğlu, 2010: 8-12). Kapitalist sistemin göremediği ya da görmek istemediği nokta sosyal sermayedir. Bu noktada sosyal dışlanmanın yaşanmasında kaçınılmaz bir son olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada sosyal sermayeyi temsilen sosyal dışlanma açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Cinsiyet ve yaşa dayalı sosyal dışlanma verileri ile analiz gerçekleştirilmiştir.

Cinsiyete Göre Ücret Farklılıkları Oranı: Cinsiyete ve yaşa dayalı sosyal dışlanma göstergesinin yanı sıra cinsiyete göre ücret farklılığı önemli bir açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra sosyal entegrasyonun sağlanmasında gerek cinsiyete dayalı ücret farklılığı gerekse cinsiyete dayalı dışlanma sosyal bütünleşmenin sağlanması noktasında önem arz etmektedir.

Bourdieu için sosyal sermaye olgusu, dünyadaki eşitsizliği güçlendirmeye ve yeniden üretmeye hizmet etme şeklinde ifade edilmektedir. Bourdieu, özellikle sosyal sermayenin eşitsizliğe yaptığı katkının üzerinde yoğunlaşmaktadır (Field, 2008: 109).

Başak ve Öztaş (2010)'ın yapmış oldukları çalışmada, güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet ilişkisi analiz edilmiştir. 1970'li yıllarda feminist bakış açısının meydana çıkması ve modernleşme süreciyle beraber örgütlerde daha çok kadının yer edinmesi ve sosyal yapıdaki bütün kurumlarda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin incelenmesine olan ilginin artmasına sebebiyet vermiştir. Çalışan kadınların güven ağbağları temelinde sosyal sermayelerinin ele alınmasına istinaden yönetim bilimleri ve sosyoloji alanında göz ardı edilen iki konu olan, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve formel bir örgütlenmede güven kaynağı olarak gayr-ı resmi ilişkiler bir araya getirilmektedir.

Suç Oranı: Diğer bir açıklayıcı değişken suç oranları olarak modele dahil edilmekte ve Grooataert (1998)'e göre suç oranları sosyal entegrasyon göstergerlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Field (2008)'e göre, sosyal sermaye toplum içinde suç niteliği taşıyan olayların sayısını etkileyen faktörlerden biri olarak önem arz etmektedir (Field, 2008: 87). Dahası sosyal sermaye ekonomiden sağlığa, eğitimden güvenliğe çok sayıda alanda alternatif bir güç olarak varlığını idame ettirmektedir. Sosyal sermaye ile suç arasındaki ilişki ekseninde yapılan çalışmaların çoğunda sosyal sermayenin suçu önlemede yeni bir kaynak olabileceğine dair bulgular elde edilmiştir (Altun ve Hira, 2011: 117).

Sosyal sermayenin önemli bir faydası, suç oranlarının minimize edilmesine yardımcı olarak sosyal yapıya destek sunmasıdır. Sosyal norm ve değerlerin etkin bir şekilde işlerlik kazandığı toplumlarda enformel kanallarla sosyal kontrol sağlanarak bireylerin suç işleme ihtimalleri azaltılmaktadır. Olumlu yanları fazla olmasına rağmen, sosyal sermayenin bazı açmazları da söz konusu olmaktadır. Özellikle çeşitli suçların gerçekleşmesinde sosyal sermaye zenginliği kolaylaştırıcı ve destekleyici olabilmektedir. Çıkar gruplarının kendi faydaları için sahip oldukları ağlar sayesinde piyasaları manipüle etmesi, kartellerin oluşturulması, etnik ya da hemşerilik duygularının ön plana çıkarılarak kamuya açık imkanların belirli zümrelere sunulması (nepotizm) bu açmazlara için örnek teşkil etmektedir (Altun, 2014: 66).

Karakuş (2013) yapmış olduğu çalışmada, sosyal sermaye ve sosyal kontrol mekanizmaları arasındaki ilişkilerin Batı ülkeleri ile benzer ve farklı olan kısımlarını incelemiş ve suç korkusunun minimize edilmesi, sosyal organizasyon ve sosyal kontrolün yükseltilmesine ilişkin politika uygulamaları ile gerçekleşeceğini vurgulamıştır.

Literatürde, Rizzi and Pianta (2010), Paldam and Svendsen (2000) ve Bullen and Onyx (1997) tarafında suç oranları açıklayıcı değişken olarak modele dahil edilmiştir.

Düzenli İnternet Kullanımı Oranı: Sosyal sermayenin temel düşüncesinde, sosyal iletişim ağlarının önemli bir zenginlik olduğu yatmaktadır (Field, 2008: 16).

Ekonomik birimler bilgi eksikliğinden ötürü çoğu zaman etkin olmayan kararlar vermektedirler. Bu durumda resmi ve resmi olmayan kurumlar yetersiz veya kesin olmayan bilgilere ilişkin piyasa hatalarını önlemeye yardım etmektedir. Sosyal katılma, sosyal sisteme bağlılık, bireyler arası iletişim kanallarına açık olma ve birbirine bağlı sistemlere ait olma pozitif bir şekilde yeniliklerin kabul edilip uygulanması ve yayılması paralellik göstermektedir. Ağlar ve grup üyeliği yeni teknolojilerin kullanılmasına fayda sağlayacak olan en iyi pratik teknikler hakkında bilgi akışını geliştirmektedir. İnsanlar genellikle benzer gelir, eğitim, etnik durumu göz önüne alarak insanlarla haberleşme yönelimi içinde olurlar. Bilgi paylaşımı, bilgi akımları için sosyal farklılıktan kaynaklanan engellerin aşılmasına yardım etmektedir. Dahası ağlar sayesinde bilgi paylaşımı sosyal karşılıklı etkileşimin bir ürünü olarak sosyalleşmeye fayda sağlamakta ve sosyalleşme de pozitif dışsallıklar meydana getirmektedir (Tüylüoğlu, 2006: 42-43). Bilgi toplumunun ekonomik yaşamı bilgiye dayalı üretim üzerine kurulmak suretiyle devam etmektedir.

Field (2008)'in yapmış olduğu çalışmada, çevrimiçi iletişimi kullanan insan sayısındaki yükselme ve iletişimin kullanıma sokulduğu alanda hızla yayılması, insanların sosyal sermayeleri üzerindeki bir etkisi olacağını göstermektedir. Sosyal sermaye kavramının öncülerinden Coleman ve Bourdieu bu konuda açıklama yapmazken, Putnam'a göre, çevrimiçi iletişim yüz yüze görüşmenin anlık geri bildiriminden yoksun olduğu için karşılıklılığın önüne geçmekte ve hile yapmayı kolaylaştırmaktadır. Dahası insanlar aynı görüşü paylaşan insanlar ile küçük gruplar oluşturmakta ve aksi düşünen insanlara karşı hoşgörüsüz bir tavır sergilemektedirler.

Son olarak, internet eğlence için bol miktarda imkan sağlamaktadır. Fukuyama ise internetin kurulu ilişkileri zamanla yok ettiğini ileri sürmektedir.

Sabatini (2014)'nin e-katılım, sosyal sermaye ve internet üzerine yapmış olduğu çalışmada sosyal sermaye ile internet arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve online iletişim ile birlikte sosyal güven azaldığını ileri sürmüştür.

Bilgi üretiminin teknolojik ilerlemenin temelini oluşturduğu realitesinden hareketle bilgiyi üreten, işleyen, hayata geçiren ve yayan faktörün insan olduğunu vurgulamak gerekmektedir (Tiryakioğlu, 2011: 12). Günümüzde bilginin edinim ve yayılma serüveni internet üzerinden gerçekleşmektedir. Özellikle internet teknolojisinin yaygınlaşması ile insanların network oluşturma hızı ve gücü artmış bulunmaktadır. Dünyanın her yerine çok kısa bir zaman diliminde ulaşmakta ve iletişim kurabilmektedir. Bu noktada düzenli internet kullanımı sosyal sermayenin unsurlarından olan sosyal ağlar noktasında önem arz eden bir değişken olarak modele dahil edilmiştir. Ancak internet kullanımının insana, topluma ve kalkınma sürecine sağlamış olduğu faydalar baskın olmasına karşın, internet kullanımının günümüzde alışkanlık haline dönüşmesi ve odaktan kopma sürecini hızlandırmasının olumsuz bazı özellikleri olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Özetle, normlar, güven ve sosyal ağ unsurundan farklı olarak sosyal öğeleri daha fazla içinde barındırmakta ve toplumdaki kişileri bir arada tutan en önemli etmen olarak karşımıza çıkmaktadır (Kangal, 2013: 49). Tam da bu noktada sosyal dışlanma, suç oranları ve cinsiyete göre ücret farklılıkları normlara ilişkin değişken olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal sermaye kavramı ile sosyal dışlanmanın niteliksel uyum göstermesi analizde değişken olarak kullanılmasının temel gerekçesini oluşturmaktadır. Suç oranları ve cinsiyete göre ücret farklılıkları ise sosyal dışlanma ile paralellik gösteren ve sosyal normları kapsayan faktörler olduğu için gösterge olarak ele alınmaktadır.

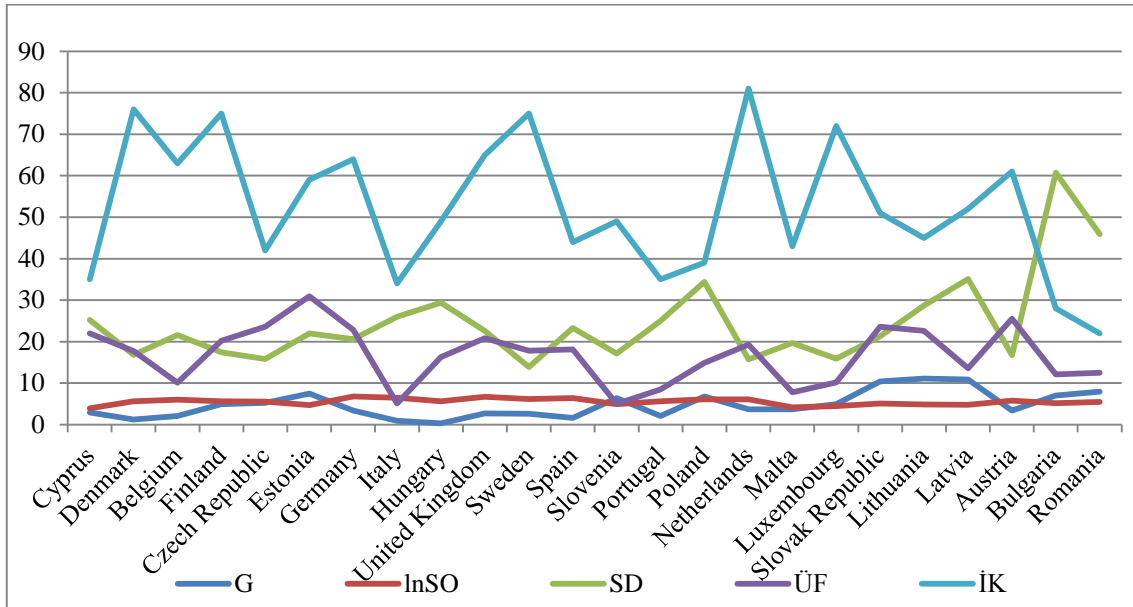
Sosyal sermayenin unsurları arasında yer alan sosyal ağlar ise sosyal içerikten teknolojik içeriğe kadar uzanmaktadır (Özcan, 2011: 47). Bu yüzden sosyal ağlar unsurunu kapsayan düzenli internet kullanımı diğer bir değişken olarak kullanılmıştır. Prodüktiviteyi artıran güven, norm ve iletişim ağı şeklinde açıklanan sosyal sermaye, teknoloji çağında iletişim ağlarının önemini ortaya koymaktadır. Bu noktada düzenli

internet kullanımını diğer bir gösterge olarak ele alınmaktadır. Son olarak, modelimizde bağımlı değişken olarak kişi başına düşen GSYİH ele alınmış olup, ülkelerin ekonomik kalkınmışlık düzeyinin göstergesi olarak kullanılmaktadır (Özcan ve Zeren, 2013: 23).

4.4. UYGULAMA VE BULGULAR

Çalışmada ilk olarak seçilmiş AB ülkelerine ait değişkenlerin yıllara göre izlenmiş olduğu trendler analiz edilecektir.

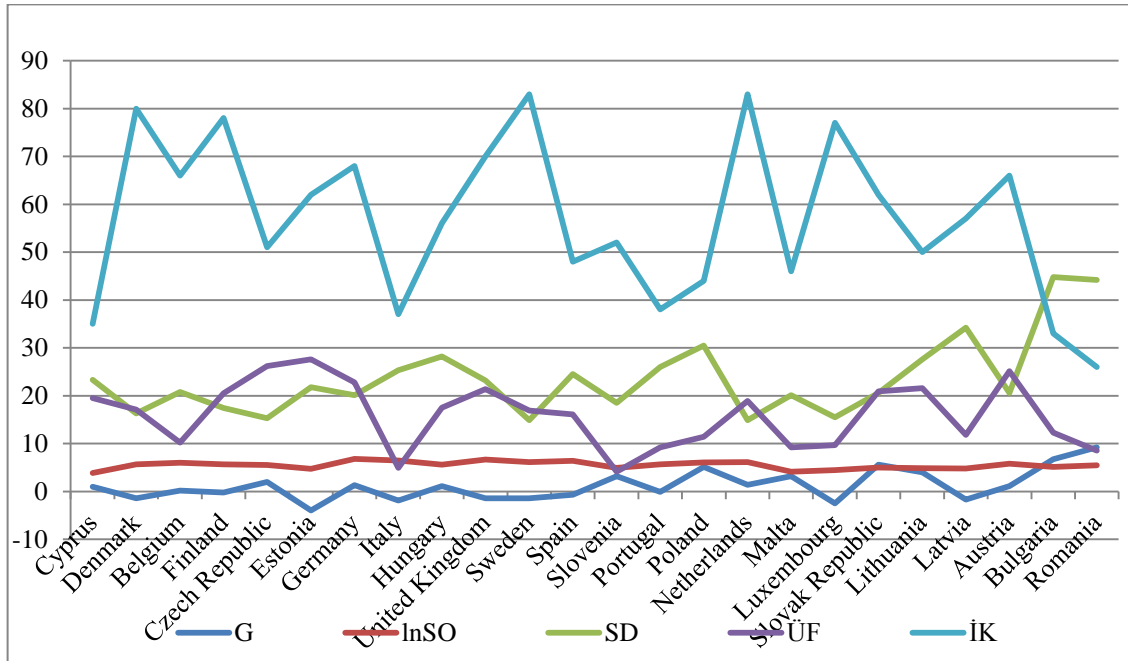
Grafik.1. 2007 Yılına Ait Değişkenlerin Ülkelere Göre Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1'den görüldüğü üzere açıklayıcı değişkenlerden düzenli internet kullanımına ilişkin trendin Romanya, Bulgaristan ve Avusturya'da en düşük seviyede, Hollanda'da ise en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ücret farklılığı göstergesi incelendiği zaman Belçika, İtalya gibi Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde düşük seviyede olması önem ihtiva etmektedir. Yine bu bağlamda suç oranlarının Avrupa Birliği ülkelerinin genelinde düşük seviyede olması sosyal sermayenin önemli bir unsuru olan güven olgusunun üst düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Son olarak, sosyal dışlanma Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerde en üst düzeyde olduğu görülmektedir.

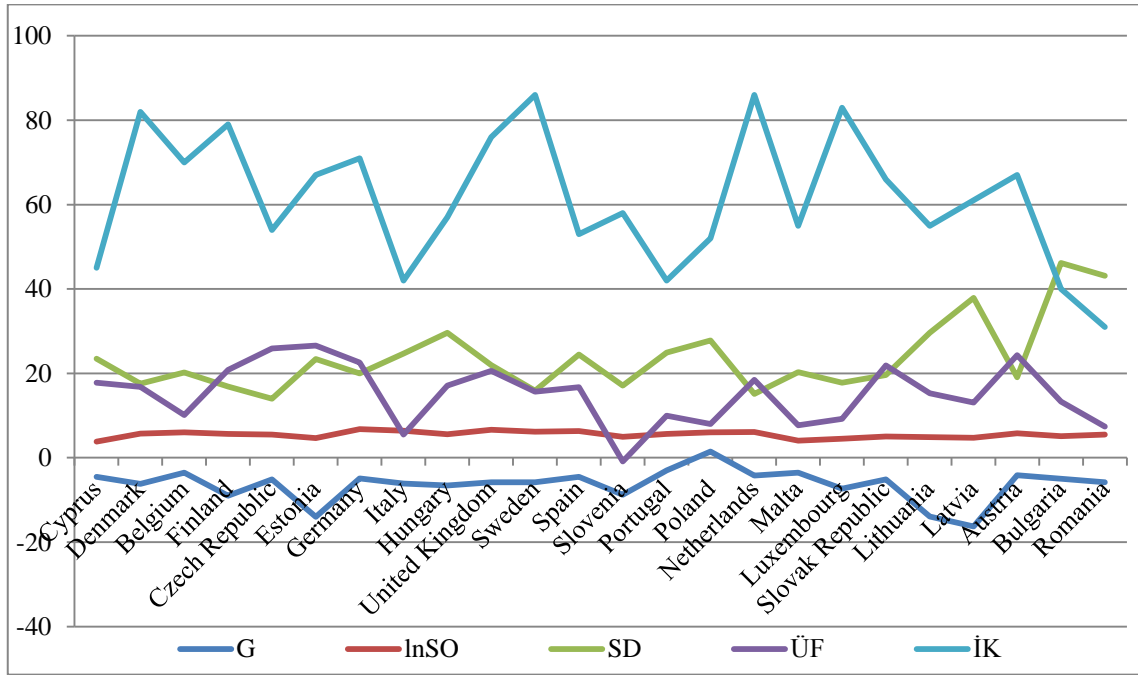
Grafik.2. 2008 Yılına Ait Değişkenlerin Ülkelere Göre Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2 incelendiği zaman bir önceki yıla göre kişi başına düşen reel GSYİH artış oranında önemli bir değişiklik yaşandığı görülmektedir. Yaşanan 2008 Küresel Ekonomik krizi Estonya, İtalya, Lüksemburg, İsveç gibi ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH artış oranında ciddi düşüşler şeklinde kendini göstermiştir. Azgelişmiş toplumlarda yaşanması muhtemel bir ekonomik kriz sonucunda suç oranlarında ciddi artışlar gözlemlenirken, Avrupa toplumunda yaşanan ekonomik krize rağmen suç oranlarının aynı seyirde devam ediyor olması son derece önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

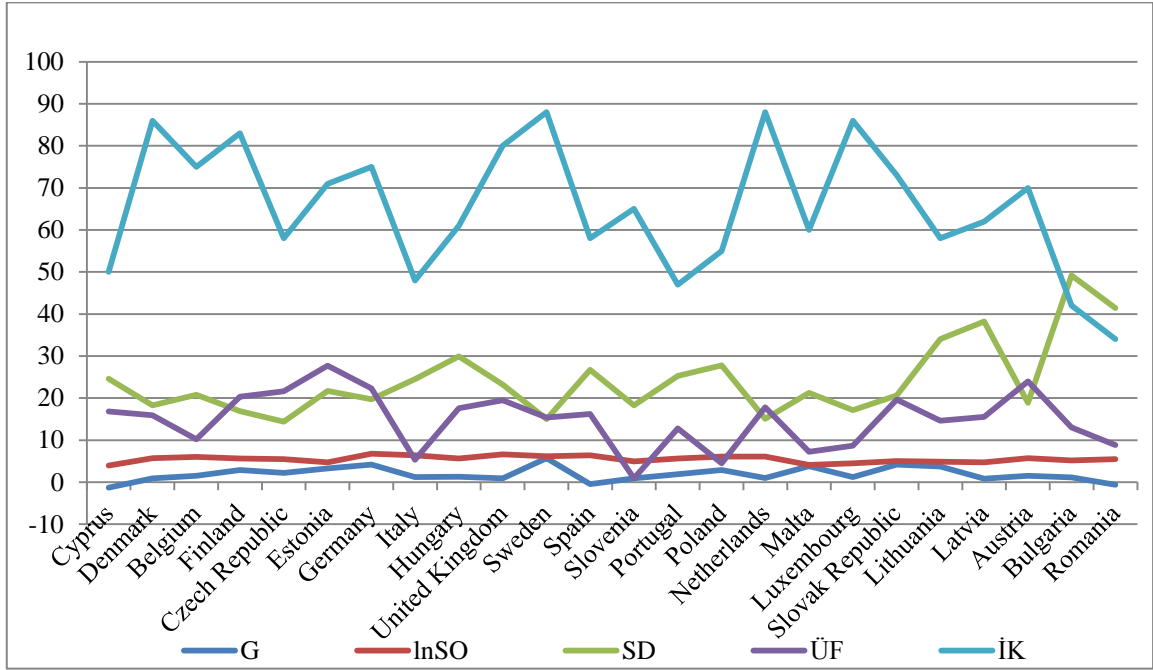
Grafik.3. 2009 Yılına Ait Değişkenlerin Ülkelere Göre Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2009 yılına gelindiği zaman yaşanan Küresel Ekonomik krizin bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Avrupa Birliği ülkelerinin de tamamını derinden etkilediği görülmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinin neredeyse tamamında kişi başına düşen reel GSYİH artış oranının negatif bir seyir izlediği görülmektedir.

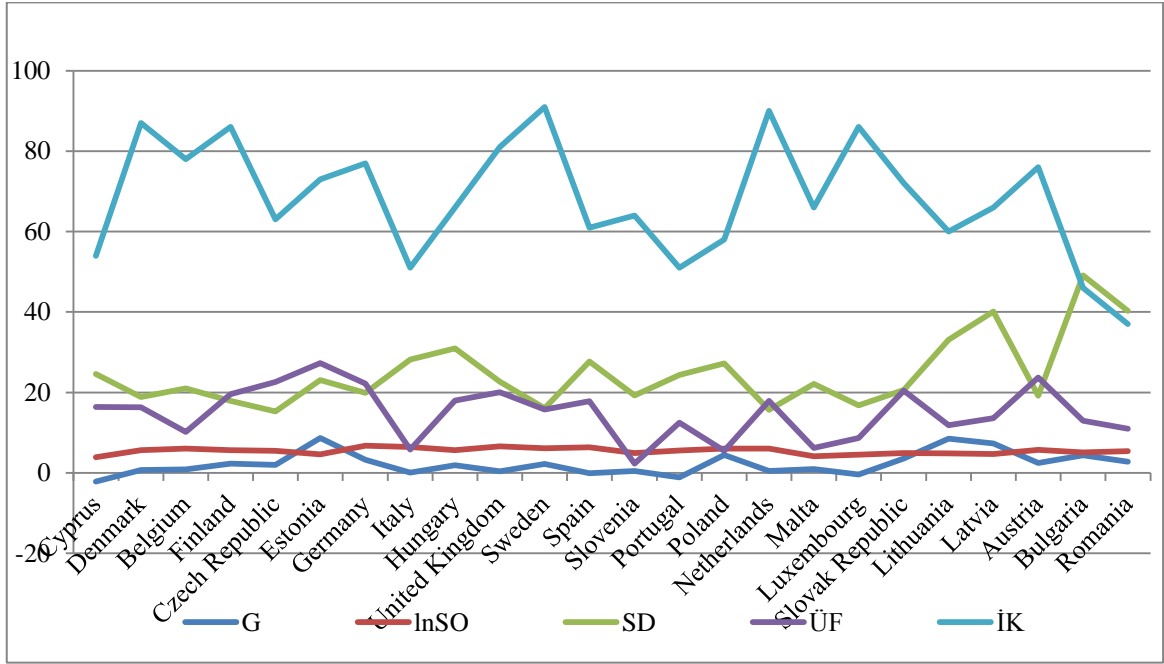
Grafik.4. 2010 Yılına Ait Değişkenlerin Ülkelere Göre Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 4'den de görüldüğü gibi yaşanan kriz etkisini yitirmeye başlamış ve seçilmiş ülkelerin tamamında bir önceki yıla nazaran önemli artışlar yaşandığı gözlemlenmektedir. Ayrıca önceki yıllara göre Avusturya, Bulgaristan ve Romanya'da yaşanan sosyal dışlanmanın da azaldığı görülmektedir. İktisadi olarak yaşanan dalgalanmalara rağmen internet kullanımında kayda değer bir değişme söz konusu olmamıştır.

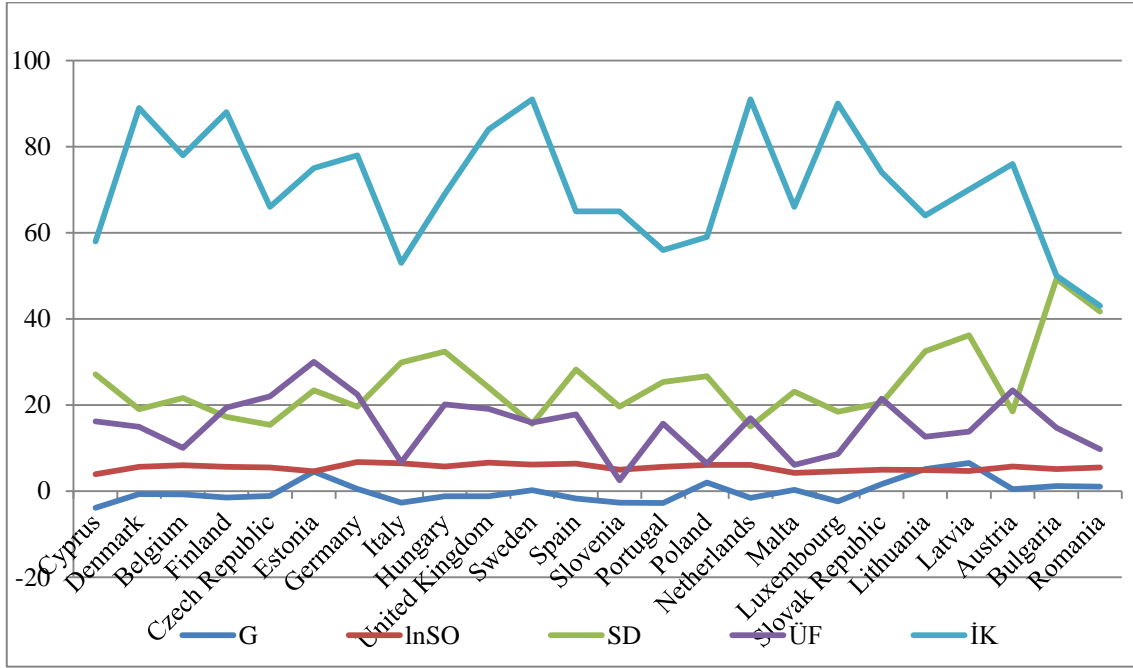
Grafik.5. 2011 Yılına Ait Değişkenlerin Ülkelere Göre Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2011 yılında yaşanan Avrupa Borç Krizi İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkeleri derinden etkilemiş, kişi başına düşen reel GSYİH artış oranında ciddi düşüşler meydana getirmiştir. Bunların yanı sıra yaşanan ekonomik krizlere rağmen ülkedeki suç oranlarının değişmemesi de güven ortamının olduğunu göstermektedir.

Grafik.6. 2012 Yılına Ait Değişkenlerin Ülkelere Göre Gösterimi

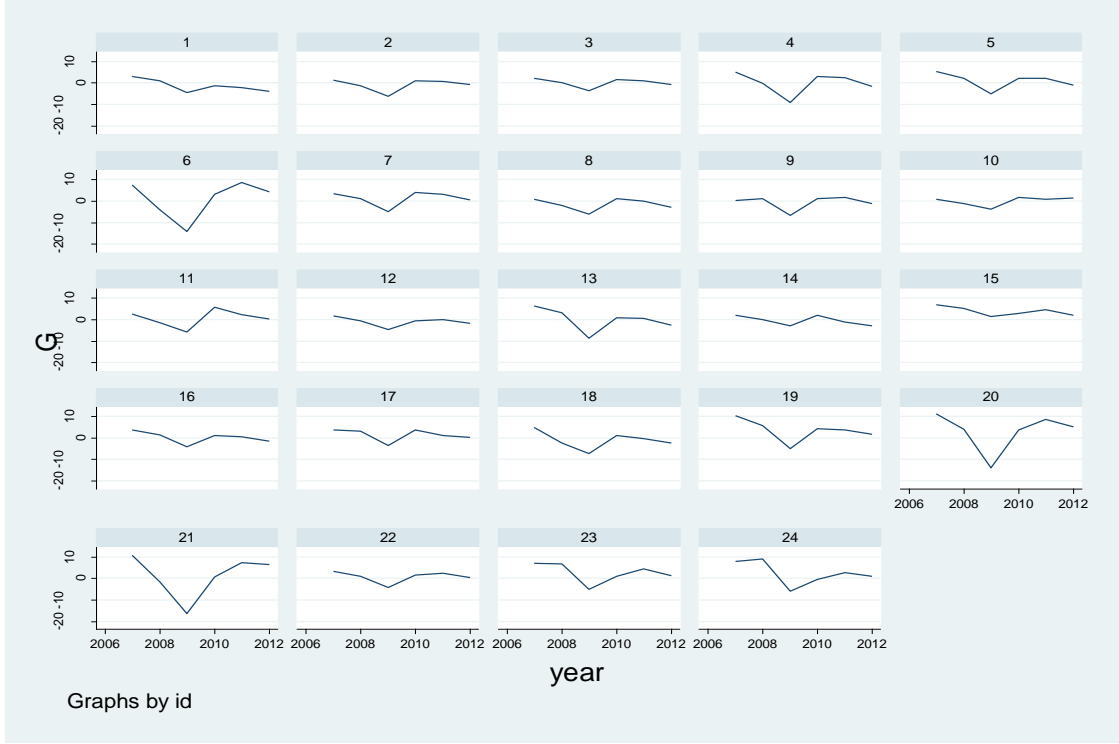

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2011'de yaşanan Avrupa Borç krizinin etkisi 2012 yılında kendini hissettirmektedir. Bu bağlamda kişi başına düşen reel GSYİH artış oranının tekrar düştüğü gözlemlenmektedir. Özellikle İspanya, Portekiz ve İtalya'nın negatif bir seyir izlediği görülmektedir.

Seçilmiş AB ülkelerine ait değişkenlerin yıllara göre trend analizi yapıldıktan sonra, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin panel çizgi grafikleri sırası ile analiz edilecektir.

Grafik.7. Kişi Başına Düşen Reel GSYİH Artış Oranı Değişkeninin Her Bir Birim İçin Çizgi Grafiği

Grafik 7'de bağımlı değişken olan kişi başına düşen reel GSYİH artış oranı göstergesinin ülkelere göre dağılımını ortaya koymaktadır. Numara sırasına göre ülkeler, 1 - Kıbrıs, 2 - Danimarka, 3 - Belçika, 4 - Finlandiya, 5 - Çek Cumhuriyeti, 6 - Estonya, 7 - Almanya, 8 - İtalya, 9 - Macaristan, 10 - İngiltere, 11 - İsveç, 12 - İspanya, 13 - Slovenya, 14 - Portekiz, 15 - Polonya, 16 - Hollanda, 17 - Malta, 18 - Lüksemburg, 19 - Slovakya, 20 - Litvanya, 21 - Letonya, 22 - Avusturya, 23 - Bulgaristan, 24 - Romanya şeklinde tasnif edilmektedir. Ülkelerin tamamında 2009 yılında düşüş olduğu görülmekte ve en keskin düşüşün ise Letonya, Litvanya, Finlandiya, Estonya'da yaşandığı görülmektedir.

Çalışmada daha sonra sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi ortaya koyma amacımıza yönelik kurulmuş olan regresyon modelindeki değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler elde edilmiştir. Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo.17. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	G	SD	SO	UF	İK
Mean (Ortalama)	.6569444	24.35833	12.63359	15.48542	62.61111
Maximum (En Yüksek)	11.1	60.7	15.65362	30.9	91
Minimum (En Küçük)	-16.3	13.9	8.868413	-.9	22
Std. Dev. (Standart Sapma)	4.469894	8.808789	1.756512	6.61524	16.5073
Skewness (Çarpıklık)	0.0012	0.0000	0.1649	0.5318	0.3298
Kurtosis (Basıklık)	0.0019	0.0008	0.0118	0.0534	0.0073
OBS (Gözlem Sayısı)	144	144	144	144	144

Tablo 17'de serilerin normal dağılıp dağılmadığı çarpıklık ve basıklığa bakılmak suretiyle test edilmiştir. İlgili değişkenlerin basıklık değerinin 3'ten büyük olması serinin sivri olduğunu 3'ten küçük olması ise serinin basık olduğu göstermektedir. Çarpıklık değerinin ise 0'a eşit olması serinin normal dağılıma sahip olduğunu gösterirken, değer 0'dan büyük olması serinin sola yani pozitif yönde çarpık olduğunu, 0'dan küçük olması ise serinin sağa yani negatif yönde çarpık olduğunu göstermektedir (Kapusuzoğlu ve Karan, 2010: 61-62). Çarpıklık değerine bakıldığında sosyal dışlanma değişkeni normal dağılırken, diğer değişkenlerin ise sola çarpık olduğu görülmektedir. Basıklık değerine bakıldığında ise, tüm değişkenlerin basık olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 18'de ise değişkenlere ait Levin, Lin ve Chu; Im, Peseran, Shin; ADF-Fisher, PP-Fisher birim kök test sonuçları yer almaktadır. Tablo 18 incelendiğinde uygulanan bütün birim kök testlerine göre tüm değişkenler için %1 anlamlılık seviyesinde seride birim kök olduğunu söyleyen sıfır hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan oldukları görülmektedir.

Tablo.18. Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

	Levin, Li & Chu	Im, Peseran, Shin	ADF-Fisher	PP-Fisher
G	-49.664 (0.0000)*	-15.466 (0.0000)*	527.345 (0.0000)*	101.372 (0.0000)*
SD	-4.846 (0.0000)*	-3.081 (0.0000)*	144.098 (0.0000)*	214.256 (0.0000)*
SO	-8.571 (0.0000)*	-4.584 (0.0000)*	170.712 (0.0000)*	107.384 (0.0000)*
UF	-12.827 (0.0000)*	-3.945 (0.0000)*	220.252 (0.0000)*	125.384 (0.0000)*
IK	-19.253 (0.0000)*	-2.918 (0.0018)*	153.676 (0.0000)*	123.169 (0.0000)*

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyeleri için istatistiki olarak anlamlılığı göstermektedir. Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Çalışmada ilk olarak sabit etkiler mi yoksa havuzlanmış yani klasik modelin mi geçerli olduğu tespit edilmektedir. Bunun için F testi kullanılmaktadır.

F-testi, havuzlanmış model mi yoksa sabit etkiler modeli mi olduğunu çözümlmek için yapılmakta (Kleiber and Zeileis, 2008: 85) ve bu teste Chow Testi adı da verilmektedir. Chow testine göre sıfır hipotez H_0 ve alternatif hipotez H_1 aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Sayılğan ve Süslü, 2011: 85).

$$H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_n$$

$$H_1: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \dots \neq \alpha_n$$

H_0 : Havuzlanmış Model

H_1 : Sabit Etkiler Modeli

Bu testte genel olarak, verinin birimlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir. Veri birimlere göre farklılık gösteriyor ise havuzlanmış model uygun olmaktadır (Tatoğlu, 2012: 164). F istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$F(N-1, NT-N-K) = \frac{(R_{FE}^2 - R_{OLS}^2) / (N-1)}{(1 - R_{FE}^2) / (NT - N - K)} \quad (10)$$

R^2_{FE} , sabit etkiler modelinin belirleme katsayısı ve R^2_{OLS} en küçük kareler modelinin belirleme katsayısı olarak açıklanmaktadır (Sayılğan ve Süslü, 2011: 85). Bu bilgiler ışığında F testi sonuçları aşağıdaki gibidir;

Tablo.19. F Test İstatistik Sonuçları

G	Coef. (Katsayı)	Std. Err. (Standart Hata)	T İstatistiği	P> t
lnso	-13.97613	6.671067	-2.10	0.038
sd	.4150004	.2252719	1.58	0.068
uf	.3458944	.241811	1.43	0.155
ik	-.1223832	.0608271	-2.01	0.047
_cons	169.4232	85.04806	1.99	0.049
	sigma_u		25.911508	
	sigma_e		4.4019934	
	Rho		.97194847	
	F test		F(23, 116) = 1.08	
			Prob > F = 0.3826	

Modelde Prob> F = 0.3826 değeri 0.05'ten büyük olduğu için modelde H_0 hipotezi reddedilmemiş, yani sabit etkiler söz konusu olmayıp, havuzlanmış model geçerli olmaktadır. F-testinden sonra klasik modelin mi yoksa rassal etkiler modelinin mi geçerli olduğunu analiz etmek için Breusch-Pagan LM testi kullanılmaktadır.

Şayet ihmal edilmiş sabit etkilerden ve rassal etkilerden yatay kesit değişkenlerinin bağımsız olduğundan emin olunursa, havuzlanmış regresyonu kullanmak daha doğru sonuçlar ortaya koyacaktır. Bunun için de öncelikle Breusch-Pagan (B-P) testinin yapılması gerekmektedir (Korkmaz vd., 2010: 100).

Breusch-Pagan testi bireysel heterojenlik varlığını diğer bir ifade ile havuzlanmış en küçük kareler modelinin uygun olup olmadığını rassal etkiler modeline karşı test etmek için kullanılmaktadır. Havuzlanmış en küçük kareler modelinin kalıntılara dayanan Langrange Çarpanı (LM) testi geliştirilmiştir (Tatoğlu, 2012: 172-173).

Havuzlanmış regresyon modeli kesin dışsallık, sabit varyans ve ardışık bağımlılığın olmadığı varsayımlarının gerçekleştiği durumlarda kullanılmaktadır. Tam da bu noktada Langrange Çarpanı testi uygulanmıştır (Çiftçi, 2014: 242).

Tablo.20. Rassal Etkiler Modeli için Breusch And Pagan Lagrangian Multiplier Testi

	Var	Sd=sqrt(Var)
G	19.97995	4.469894
E	19.37755	4.401993
u	0	0
chibar2(01) =		2.24
Prob > chibar2 =		0.1349

Prob > chibar2 = 0.1349 değeri, 0.05'ten büyük olduğundan dolayı klasik model geçerlidir. Breusch-Pagan LM testinin uygulanmasına istinaden rassal etkiler modelinin tahmininin uygun olup olmayacağı belirlenmeye çalışılmıştır. Breusch-Pagan LM test sonucuna göre modelde ihtimal değerleri %5 önem düzeyinden büyük olduğundan rassal etkiler modelinin kullanılmayacağı, onun yerine klasik modelin uygun olacağı görülmüştür.

Yapılan her iki test sonucunda da havuzlanmış regresyon kullanılması uygun görülmüş ve bu bağlamda Hausman testi uygulamaya gerek kalmamıştır. Uygulanan testlerden sonra modellerde istatistiksel sorun olarak karşımıza çıkan otokorelasyon ve değişen varyansın olup olmadığı test edilmiştir.

Değişen varyans sorunu için Breusch-Pagan testi uygulanmaktadır. Klasik modelde heteroskedasitenin Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi ile analiz edilebilmesi için ilk olarak modelin havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile tahminden kalıntılar elde edilmektedir (Tatoğlu, 2012: 199).

Tablo.21. Değişen Varyans için Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi

chi2(1)	11.54
Prob > chi2	0.0007

Model sonucuna göre prob değeri 0.05'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmekte, yani değişen varyans söz konusu olmaktadır. Tahmin modelinden elde edilen R^2 değeri, zaman ve kesit boyutunun bir eksiği kadar genişletilerek Ki-kare (chi2) test değeri hesaplanmaktadır. Eğer hesaplanan Ki-kare test değeri açıklayıcı değişken sayısı kadar serbestlik derecesine sahip, Ki-kare tablo değerinden büyük ise sıfır hipotezi reddedilmekte, diğer bir ifadeyle değişen varyansın var olduğu kabul edilmektedir (Doğrul, 2009: 180).

Bütün zaman serilerinde olduğu gibi panel veri analizlerinde de otokorelasyon önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere, regresyon analizlerinin temel varsayımlarından birisi farklı gözlemler için aynı hatalar arasında ilişkinin (korelasyon) olmamasıdır. Şayet hata terimleri birbirleri ile ilişki içerisinde ise bu durum otokorelasyon ya da serisel korelasyon olarak isimlendirilmektedir (Korkmaz vd., 2010: 101).

Son olarak otokorelasyonun olup olmadığını test etmek için Wooldridge testi uygulanmıştır. Söz konusu testin diğer testlere göre daha genel bir test olduğu için üstünlüğü söz konusudur. Çünkü, temel hipotez altında, v_{it} 'nin dağılımına ilişkin tüm varsayımlar altında güvenilir bir test olarak açıklanmaktadır. Test istatistiği v_{it} 'de heteroskedasitenin olması durumunda dahi geçerli olmaktadır. Bunun yanı sıra, birim etkinin varlığıyla beraber, otokorelasyonu da test etmektedir (Tatoğlu, 2012: 178).

Tablo.22. Otokorelasyon için Wooldridge Testi

F	21.486
Prob. Değeri	0.0001

Tablo 22'den de görüleceği üzere, Prob değeri, 0.05'ten küçük olduğundan otokorelasyon vardır. Diğer bir ifade ile otokorelasyon yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Modelin otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen Rogers ya da kümelenmiş standart hatalar olarak isimlendirilen dirençli standart hatalar kullanılmak suretiyle problemler giderilmiştir (Özcan, 2011: 180).

Tablo.23. Modelin Tahmin Sonuçları

G	Coef. (Katsayı)	Robust Std. Err. (Dayanıklı Standart Hata)	T İstatistiği	P> t
lnso	-.0401	.2131	-0.19	(0.852)
sd	.0565	.0242	2.31	(0.030)**
uf	.0905	.0369	2.45	(0.022)**
ik	-.0317	.0170	-1.87	(0.074)***
_cons	.3760	3.178	0.12	(0.907)
		F(4, 23) = 7.20		
		Prob > F = 0.0006		
		R-squared = 0.0455		
		Root MSE = 4.4294		

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyeleri için istatistiki olarak anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 23'den de görüleceği üzere, sosyal dışlanma, ücret farklılıkları ve düzenli internet kullanımına ilişkin katsayılar anlamlı çıkmış bulunmaktadır. Toplam suç oranı değişkeni ise kişi başına düşen reel GSYİH artış oranı üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir.

Suç oranı değişkeni %5 anlamlılık düzeyinde olasılık değerinin (0.852), 0.05'ten büyük olduğu için temel hipotez (H_0) reddedilmemekte ve anlamsız olduğu görülmektedir.

Sosyal dışlanma göstergesi ise, %5 anlamlılık düzeyinde olasılık değerinin (0.030), 0.05'ten küçük olduğu için alternatif hipotez (H_1) reddedilmemekte ve anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyal dışlanmadaki 1 birimlik artış kalkınmayı 0.05 birim arttırmaktadır.

Topateş (2009)'e göre, dışlanma olgusunu ilk defa Fransa'da Chirac hükümeti döneminde Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olan Rene Lenoir kullanmıştır. Lenoir, ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişileri dışlanmış olarak açıklamıştır. Bu bağlamda toplumdan dışlanmış olanlar zihinsel engelliler, fiziksel engelliler, çok yaşlı olan kişiler, istismar edilen çocuklar, madde bağımlıları, intihara

eğilimi olan kişiler, suçlular, tek ebeveynli aileler, marjinal kişiler, sorunlu aileler, a-sosyaller ve diğer sosyal uyumsuz kişiler şeklinde sıralanmaktadır.

İngiltere'de kamu çalışanlarının bir kısmında ya da büyük iş adamları arasında aynı okuldan mezun olanlar arasında bir bağ söz konusudur. George Bernard Shaw The Doctor's Dilemma isimli oyununun giriş kısmında bütün mesleklerin kamuya karşı bir komplo olduğu meşhur cümlesini dile getirmiştir. Sosyal ilişkiler bazen dahil etmenin ve onlara fırsat sağlamanın yanı sıra, bazen de onları dışlayabilmekte ve inkar edebilmektedir (Field, 2008: 3-4).

Sapancalı (2005)'in Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri üzerine yapmış olduğu çalışmada, Avrupa Birliği'nde ki sosyal dışlanma olgusu, işsizlik ve istihdam noktasında ele alınmaktadır.

Tartanoğlu (2010)'un yapmış olduğu çalışmada, kapitalizmin değişen şartlara göre şekil değiştirmiş bir alt kavramı olan küresel kapitalizm çağıyla, ya da diğer bir ifade biçimine göre küreselleşme sürecinde her daim var olan eşitsizlik, yoksulluk, yoksunluk ve güvencesizlik gibi problemler, zengin kesimi daha da zenginleştirip, yoksulların ise daha yoksul hale gelmesi ile çözülmez bir hale bürünmüştür. Neoliberal politikalar sosyal devletin tasfiyesi ile birlikte sosyal politikaların kapsamını daraltmakta, meydana yeni kavramlar çıkartmak suretiyle dikkat dağıtmaktadır. Bu bağlamda küreselleşmenin sosyal koşullarda ortaya çıkardığı bir problem olan sosyal dışlanma olgusunun esasında sınıfsal çelişkileri gizleyen ve sınıf farkı gözetmeyen bir kavram olduğu belirtilmektedir.

Dünya ülkelerinin hemen hemen tamamında öteden beri sosyal dışlanma sorunu yaşanmış ve bazı ülkelerde halen yaşanmaya devam etmektedir. Az gelişmiş ülkelerde sosyal dışlanma dini ve etnik tabanlı olarak kendini gösterirken, gelişmiş ülkelerde ise yaş ve cinsiyet noktasında ortaya çıktığı söylenebilir.

Neoliberal paradigmanın uygulayıcı kurumları olan Dünya Bankası ve IMF, kalkınma ve ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılması ile gerçekleşeceğini belirtmektedir. Ancak, herkesin çok iyi bildiği gibi kapitalist sistem eşitsiz bir yapıya sahip olmakta ve sistemin sürekliliği için eşitsiz büyümenin bazı grupları dışarıda bırakması ve yoksullaştırması şart olmaktadır. Diğer taraftan sosyal devleti ortadan kaldırmak isteyen küresel kapitalizmde devlet eliyle yeniden bölüşüme sıcak

bakmamaktadır (Tartanoğlu, 2010: 10). Özetle, Avrupa ülkeleri muhtemelen neoliberal politikaların gölgesinde kapitalist bir mentaliteyle toplumun bir kesimini dışlamak suretiyle kalkınma üzerinde pozitif bir etki yarattığı söylenebilir.

Cinsiyete göre ücret farklılıkları göstergesi %5 anlamlılık düzeyinde olasılık değerinin (0.022), 0.05'ten küçük olduğu için alternatif hipotez (H_1) reddedilmemekte ve anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle cinsiyete dayalı ücret farklılığındaki 1 birimlik artış kalkınmayı 0.09 birim arttırmaktadır.

Gül ve Oktay (2009)'a göre, cinsiyet çalışma ortamı içinde çok önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil toplumlarda erkeğin üstün olduğunu kabul eden görüş kendini iş yaşamında da göstermektedir.

Herhangi bir grup, sosyal sermayenin büyüme kapasitesinin bir şekilde sınırlandırılmış ve/ya kısıtlanmış olduğunun farkına varabilir. Kadın yöneticilere uluslararası bir görev verilmesi erkeklere göre daha az olasıdır. Dahası, sosyal sermayenin insanların arzuları üzerinde de bir azalma etkisi uygulayarak eşitsizliğe katkı yaptığı ileri sürülebilir (Field, 2008: 115). Bu durum kadın-erkek eşitliğini hem statü hem de ücret noktasında farklılaştırmaktadır.

Örücü vd., (2007)'nin yapmış oldukları çalışmada, kadınların erkeklere oranla, üst yönetimlerde ve stratejik öneme sahip pozisyonlarda güçlerinin az olmasının nedeni analiz edilmiştir. Avrupa'da çalışan kadınların ancak %5'den daha az bir kısmı üst yönetimde yer alabilmektedir. Kadınların yönetici pozisyonuna çıkamamasının doğal sonucu ücret farklılığının oluşmasıdır. Bu duruma, erkek yöneticiler tarafından uygulanan engeller, kişinin kendi kendine koyduğu engeller ve daha da önemlisi kadın yöneticiler tarafından konulan engeller sebebiyet vermektedir. Özellikle kraliçe arı sendromu olarak açıklanan, yani üst yönetimde tek kadın olmanın başarı ve ayrıcalık göstergesi olduğuna duyulan inanç diğer kadınların yükselmesi önünde engel teşkil etmektedir.

Gökkaya (2014)'e göre, ekonomik şiddet, kadının emeğine, üretmiş olduğu değer, varlıklarına, kazanma gücüne, kazancına, karar alma hakkına el koymak şeklinde açıklanmaktadır.

Düzenli internet kullanımı göstergesi %10 anlamlılık düzeyinde olasılık değerinin (0.074), 0.1'den küçük olduğu için alternatif hipotez (H_1) reddedilmemekte ve

anlamalı olduğu gör÷lmektedir. Diğer bir ifadeyle düzenli internet kullanmadaki 1 birimlik artış kalkınmayı 0.03 birim azaltmaktadır.

Bireylerin düzenli olarak internet kullanması araştırma geliştirme, bilgi edinme ve iletişim noktasında faydalı olmasına karşın, alışkanlık haline dönüşme noktasında olumsuz etkiler de doğurabilmektedir. Özellikle insanların karşılıklı konuşma yapması ile sanal ortamda kurulan iletişim arasında önemli güven problemleri oluşmaktadır. Bu bağlamda internet kullanımını arttıkça kalkınma düzeyinde azalma gör÷lmektedir.

Özetle, bireyi yalnız bırakan, sosyal ilişkileri mahremiyetin ilgasına denkleştiren bir dünya hayali insanlığı asli hedefinden uzaklaştırmaktadır. Günümüzde, modern dünyanın mantığı, matematiği sosyal hayatın önüne geçmiş bulunmaktadır. İnşa edilmeye çalışılan sosyal yapı bugün ürettiği problemlerle insanları tedirgin etmektedir. Yükselen suç oranları, sosyal normlarda yaşanan erozyon, ekonomik krizler, siyasal belirsizlikler, yoksulluk, dışlanmışlık, yoksunluk toplumları derinleşen sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu problemler karşısında üretilen teoriler insan doğasını anlamayı hedeflerken, birliktelik halini ve topluluk duygusu inşasının önemini vurgulamaktadır (Aydemir, 2011: 1-2). Küresel kapitalist çağda bireyselleşme krizinin aşmanın yeğane yolu sosyal sermayeyi güçlendirmek olarak önem ihtiva etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik kalkınma olgusu uzun bir zamandır üzerinde kafa yorulan önemli konuların başında gelmektedir. Azgelişmiş ülkeler açısından önem arz eden söz konusu kavram büyüme olgusunu da içinde barındıran daha geniş bir olgu olarak açıklanmaktadır. En yalın haliyle GSMH'da ki nicel artışlar büyüme olarak tanımlanırken, kalkınma ise büyümenin yanı sıra sosyal, siyasal ve kültürel süreçleri de kapsayan nitel bir olgu olarak ifade edilmektedir. Ekonomik kalkınmada insan kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda insanoğlunun normlar, ilişkiler, ağlar ve bağlantılar sürecini yansıtan sosyal sermaye kavramı içinde bulunduğumuz zaman diliminde önem ihtiva etmektedir.

İnterdisipliner bir kavram olan sosyal sermaye, Ekonomi, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Tarih gibi birçok alan ile ilişkili olup, temelinde insan ve toplum olan bir kavram olarak açıklanmaktadır. Sosyal sermaye insan toplum ilişkisini kurup, sosyal yapıyı adeta tutkal işlevi görmek suretiyle birbirine bağlamakta ve sosyal yapıyı bütünleştirme görevini üstlenmektedir. Birçok alanda çalışılan bir olgu olmasına rağmen yapmış oldukları katkıdan ötürü Bourdieu, Coleman, Putnam ve Fukuyama ön plana çıkmaktadır.

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana her daim gelişim süreci içerisinde olmuştur. Varlığını idame ettirebilmek için avcılık, toplayıcılık, çiftçilik gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Değişen zaman içinde insanoğlu da dönüşüme uğramış ve bu süreçten üretim de payını almıştır. Tek başına toprak, sermaye gibi faktörler yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda fiziksel sermaye önem arz etmekte ancak öte taraftan da eksik kalmaktadır. Sermaye sahibi birey, eğitim, bilgi ve becerisi ile diğer bir ifadeye göre beşeri sermayesiyle gelişim sürecine katkı sunmaya çalışmaktadır.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminin özelliklerinden hareketle beşeri sermayenin kalkınma üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu görülmüş ve kapitalist süreç, neoliberal politikalar ve artan rekabetin etkisi altında "ne bildiğimiz kadar kimi tanıdığımız" önem ihtiva etmeye başlamıştır. Tam da bu noktada sosyal sermaye gün yüzüne çıkmış ve ekonomik kalkınma için yeni bir araç olmuştur. Ağlar, normlar ve güven üzerine kurulu olan sosyal sermaye diğer sermaye türlerinden ayrılmakta ve işlem maliyetleri, bürokrasi, yoksulluk, yolsuzluk, işgücü piyasası, bilgi, iktisadi krizler,

suç, yatırım ve demokrasi noktasında gerek toplumsal gerekse ekonomik anlamda fayda sağlamaktadır. Bunların yanı sıra diğer sermaye türlerinin yayılmasında adeta bir katalizör görevi görmekte ve sinerji oluşturmaktadır. Sosyal sermaye kavramı interdisipliner bir olgu olduğu için açıklanması noktasında üzerinde uzlaşmış bir tanım söz konusu olmazken, ekonomik kalkınmaya sağlamış olduğu katkılar üzerine bir fikir birliği oluşmaktadır. Öte taraftan çok yönlü olan sosyal sermayeyi ölçme konusunda da uzlaşma yapılamamıştır. Bu konuda OECD'nin, "sosyal sermayeyi ölçmek zordur" şeklinde yapmış olduğu görüş, sosyal sermayeyi ölçmek için kullanacağımız göstergelerin tespiti noktasında yaşanılacak sıkıntıları gözler önüne sermektedir. Dünya Bankası ise sosyal sermayenin her yapıda farklılık göstereceği gerekçesinden yola çıkarak uygun ölçütü araştırmacının takdirine bırakmak gerektiğini vurgulamaktadır. Birçok araştırmacı da interdisipliner olan ve odağına insanı alan bu olgunun ölçülmesinin zorluğunu belirtmiştir.

Bu çalışmanın amacı, sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki çerçevesinde, sosyal sermayenin Avrupa Birliği ülkelerinin kalkınma düzeylerini etkilemede ne denli bir role sahip olduğunu ekonometrik bir analiz çerçevesinde ortaya koymaktır. Seçilmiş 24 Avrupa Birliği ülkesi için 2007-2012 yılları arasında Panel veri regresyonu tercih edilerek en küçük kareler yöntemi kullanılmak suretiyle analiz yapılmıştır. Avrupa Birliği üyesi 4 ülke de veri sorunu yaşandığı için model dışında bırakılmıştır.

Çalışmada sosyal sermaye ile toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına istinaden ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi hedeflenmiş ve bu noktada sosyal entegrasyon göstergeleri tercih edilmiştir. Literatürde yoğun bir şekilde kullanıldığı için bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel GSYİH artış oranı, bağımsız değişken olarak sosyal dışlanma, suç oranları, cinsiyete göre ücret farklılıkları ve düzenli internet kullanımı değişkenleri tercih edilmiştir.

Çalışmada EKK yöntemi uygulanmış ve yapılan F (Chow) Testi ile Havuzlanmış model sonuçları elde edilmiştir. Akabinde Rassal Etkiler ve Havuzlanmış model arasında tercih yapmamızı sağlayan Breusch and Pagan Multiplier Testi uygulanmış ve bunun sonucunda da Havuzlanmış modelin uygun olacağı görülmüştür. Uygulanan iki test bir birini destekler nitelikte sonuçlar vermiştir. Değişen varyans için

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi ile Otokorelasyon için Wooldridge Testi uygulanmıştır. Modelin otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı Rogers ya da kümelenmiş standart hatalar olarak isimlendirilen dirençli standart hatalar kullanılmak suretiyle problemler giderilmiş ve model tahmin sonuçları analiz edilmiştir.

Model tahmin sonuçlarına göre, suç oranları istatistiksel olarak anlamsız, sosyal dışlanma, cinsiyete göre ücret farklılıkları ve düzenli internet kullanımı ise istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Bir diğer ifadeye göre, *sosyal dışlanmadaki artış kalkınmayı arttırmaktadır*. AB ülkelerinde ciddi dışlanmalar mevcut olup, genellikle neoliberal politikalarından kaynaklı dışlanma ve eşitsizlikler söz konusu olmaktadır. Hakeza eşitsizlik sosyal sermayenin karanlık yüzü olarak açıklanmaktadır. İnsanlar ortak payda ve değerler etrafında çeşitli birlikler, dernekler, vakıflar kurarken bu paydaya sahip olamayan insanlar ise bu durumun dışında kalmaktadır. Yani bir taraftan sosyal sermaye oluşturulurken, diğer taraftan sosyal dışlanma gerçekleştirilmektedir. Özellikle neoliberal politikaların da etkisiyle dışlanma süreci hem hızlanmış hem de yaygınlaşmış bulunmaktadır. *Cinsiyete göre ücret farklılığı arttıkça kalkınma artmaktadır*. Benzer şekilde dışlanma ve eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Ancak farklı olarak, AB de kadın erkek eşitsizliğinin yanı sıra kadın-kadın eşitsizliği de olduğu sonucuna varılmaktadır. Yani kadın yöneticinin diğer kadınların yükselmesine engel olması beraberinde terfi engellemeyi getirmekte ve ücretleri de etkilemektedir. Bu durum cam tavan sendromu olarak açıklanmakta ya da kraliçe arı sendromu olarak isimlendirilmektedir. İnsanoğlu yaşantısının her döneminde bir eşitsizlik içinde hayatına devam etmektedir. Kimi zaman bu eşitsizlik Kadın - Erkek eşitsizliği şeklinde kimi zaman da Kadın - Kadın eşitsizliği şeklinde gün yüzüne çıkmaktadır. Her iki eşitsizlikte de kadın ötekileştirilmiş, hakkı gasp edilmiştir. Terfisi engellenen kadının buna bağlı olarak ücretinin de yükselmesinin önü alınmıştır. Uygulama sonucunda *suç oranları ise anlamsız çıkmıştır*. Teorik olarak sosyal sermaye belli bir noktadan sonra suça meyil ettirmektedir. Çünkü sosyal ağlar kayırmacılığı tetiklemekte ve bu durum ise Nepotizm olarak açıklanmaktadır. Ortak payda etrafında toplanan insanlar, bir grup olma mantığı ile birbirlerini koruma ve kollamaya çalışmakta bu durum ise kayırmacılığı ortaya çıkarmaktadır. Ancak, AB de durum daha farklıdır. Çünkü Fransa ve Almanya'da yaşanan yoğun savaşı bitirmek için kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu zamanla Avrupa Ekonomi Topluluğu ve AB şeklinde değişim yaşamıştır. Temelde yaşanan

savaşların bitmesi için kurulan birliktelikte genel itibari ile suç oranı düşük bir seviyede gün yüzüne çıkmaktadır. *Son olarak düzenli internet kullanımı arttıkça kalkınma azalmakta* olup, ilk bakışta ters bir ilişki var gibi gözükse de son derece anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Gelişen ve değişen dünyada her geçen gün teknoloji hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olarak önemini arttırmaktadır. Televizyon ile başlayıp, bilgisayar ve son noktada akıllı telefonlar ile yaşantımızda önemli bir yer edinen teknoloji, internet ve iletişim araçları ile en üst seviyeye çıkmış bulunmaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz zaman diliminde gerek bilgisayar gerekse akıllı telefonlar sayesinde düzenli internet kullanımı artmış bulunmaktadır. İnternet sayesinde küresel dünyada iletişim artmış ancak güven azalmıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan bir insana ulaşmak kolaylaşmış ama samimiyet azalmıştır. Bu bağlamda iletişim artarken anlaş(ıl)ma azalmaya başlamıştır. Sosyal sermaye düzeyinin artması düzenli internet kullanımını arttırmakta bu durum ise kalkınmayı negatif yönde etkilemekte, diğer bir ifade ile kalkınmayı azaltmaktadır. Bu sürecin en önemli sebeplerinden biri internet kullanımının alışkanlık haline gelmesi şeklinde açıklanabilir. Alışkanlık insanların günlük işlerini yapmasını engellemektedir. İnternet ve sanal ortam alışkanlık haline dönüştüğü için iş ortamında kopan insanların verimliliği düşmektedir. Ayrıca yüz yüze görüşme yerini sanal ortama bıraktığı için aldatmaca, güvensizlik gibi sorunlar ortaya çıkmakta doğal sonucu olarak kalkınma azalmaktadır. Özetle, sosyal sermayenin bazı olumsuz özellikleri olmasına karşın genel itibariyle ekonomik kalkınma üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre gelişmekte olan toplumlar için sosyal sermaye düzeyinin artırılmasına yönelik yapılan öneriler; kapsayıcı, birleştirici ve bütünleştirici birliktelikler oluşturulmalı, bir araya gelen insanlar sosyal adalet, hukuk ve ahlaki normlar çerçevesinde hareket ederek kayırmacılığı minimize edip, suç oranları seviyesini düşürerek kalkınmaya artı değer sağlamalı. İnsanları tıpkı alışkanlık yapan diğer zararlı maddeler gibi internete karşı bilinçlendirmeli ve uyarmalı. Kadın - Erkek eşitsizliğinin yanı sıra Kadın - Kadın eşitsizliğide dikkate alınarak kadınlar arasında fırsat eşitliği tesis edilmeli. Sosyal girişimcilere destek olunmalı, toplumsal uzlaşa ve sosyal bütünleşme sağlanmalı.

Bu önerilerin hayata geçirilmesi ile sosyal sermaye düzeyinin artacağı ve buna paralel olarak kalkınmanın gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Hiç şüphesiz bu çalışmada analize dahil edilen değişkenler dışında kişi başına reel GSYİH artış oranını etkileyen sosyal sermaye kapsamında başka değişkenlerde önem arz etmektedir. Sosyal sermayeyi açıklayıcı olarak düşünülen diğer değişkenlerin de analize katıldığı çalışmalar yapmak mümkün olup, bu çalışmanın gelecekte yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Adler, P. S., Kwon, S. W. (2002). Social Capital: Prospects for a New Concept. *The Academy of Management Review*. Vol. 27, No: 1, Jan., pp.17-40.
- Ahluwalia, M. S. (1976). Inequality, Poverty and Development, *Journal of Development Economics*. *Nort- Holland Publishing Company*. pp.307-342.
- Akçay, S. (2005). Sosyal Sermaye ve Kalkınma, İktisadi Kalkınmada Sosyal. *Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban, Ankara: Ekin Yayınevi.
- Akıncı, G. Y., Akıncı, M., Yılmaz, Ö. (2014). Finansal Kalkınma Sürecinin Ar-Ge Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Schumpeter Haklı mıydı?. *Maliye Dergisi*. Sayı: 166, Ocak-Haziran, ss.56-74.
- Aktan, C. C. (1995). Klasik Liberalizm, Noe-Liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*. Cilt: 28, Sayı: 1, ss.3-32.
- Alacahan, O., Duman, B. (2011). Güven ve Sivil Bağlılık Boyutuyla Sosyal Sermaye ve Mezhep: Kahramanmaraş Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, Cilt: 10, Sayı: 36, ss.108-131.
- Ali, R., Naseem, M. A., Farooq, M. M. (2011). Social Capital Impact on Economic Development (A Theoretical Perspective), *International Journal Business Management Economic Res.*, Vol. 2(4), pp.270-277.
- Altay, B. (2005). Kültür ve Kalkınma, İktisadi Kalkınmada Sosyal, *Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban. Ankara: Ekin Yayınevi.
- Altun, N. (2014). Sosyal Sermayenin Paradoksu: Terörizm. *Polis Bilimleri Dergisi*. 16(1), ss.63-80.
- Altun, N., Hira, İ. (2011). Suçu Önlemede Sosyal Sermaye Olarak Sosyal Kontrolden Yararlanmak. *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss.111-124.
- Anık, M. (2011). Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp'in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), ss.89-103.

- Arı, A., Zeren, F. (2011). CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi, *Celal Bayar İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Cilt: 18, Sayı: 2, ss.37-47, Manisa.
- Arslan, A. (2012). Beşeri-Sosyal Sermayenin Uygun Kullanımının Kurumsal Verimliliğe ve Performansa Etkisi “Sakarya PTT Başmüdürlüğü Çalışanları ile Uygulamalı Bir Çalışma”. *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt: 7, Sayı: 1.
- Arslan, H. (2008). *Ekonomik Kalkınmada Dinsel Tutum ve Davranışların Çift Yönlü Rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD
- Ashford, N. (2009). *Özgür Toplumun İlkeleri*. Ankara: Liberte Yayınları: 152, Şubat.
- Aslan, S. (2012). Demokrasi Bağlamında Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum İlişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 9, Say: 20, ss.45-58.
- Atay, M. P. (2014). *Sürdürülebilir Kalkınmada Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Aydemir, M. A. (2011). *Sosyal Sermaye, Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aydemir, M. A. (2011). *Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri (Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Aydemir, M. A., Özşahin, M. C. (2011). Türk Demokrasisinde Kayıp Halkayı Keşfetmek: Türkiye Örneği Üzerinden Sosyal Sermaye - Demokrasi Bağlantısını Yeniden Düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 1, ss.41-87.
- Aydemir, M. A., Tecim, E. (2012). Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 28, ss.43-59.

- Ayrıçay, Y., Türk, V. E. (2014). Finansal Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: BİST'de Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Ekim, ss.53-70.
- Aytun, C. (2012). *Enformasyon ve Telekomünikasyon Teknolojilerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Babacan, M. E. (2012). *Toplumsal Paylaşım Ağlarında Sosyal Sermaye Pratikleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- Bakırtaş, T. (2014). *Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik Kalkınma Küresel Kalkınma Odaklı Sorunlar Yeni Model Arayışları*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons, Ltd.
- Bankston, C. L. (2004). Social Capital, Cultural Values, Immigration and Academic Achievement: The Host Country Context and Contradictory Consequences. *Sociology of Education*. Vol. 77, No: 2, Apr., pp.176-179.
- Baranyai, Z., Naar, Z. T., Farkas, M. F. (2011). Role of Trusth in Building Social Capital and Rural Development. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studie*. Vol. 3, No: 2, pp.519-529.
- Başak, S., Öztaş, N. (2010). Güven Ağbağları, Sosyal Sermaye ve Toplumsal Cinsiyet. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 12/1, ss.27-56.
- Başkaya, F. (2009). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı. Özgür Üniversite. 6. Baskı.
- Batt, P. J. (2008). Building Social Capital in Networks. *Industrial Marketing Managemen.*, Vol. 37, pp.487-491.
- Bayraktutan, Y., Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (22) 2011/2, ss.1-28.

- Baytar, R. A. (2012). Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 21, ss.403-424.
- Bebbington, A., Perreault, T. (1999). Social Capital, Development and Access to Resources in Highland Ecuador. *Economic Geography*. Vol. 75, No: 4, Oct., pp.195-418.
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Berggren, N., Elinder, M., Jordahl, H. (2008). "Trust and Growth", A Shaky Relationship. *Empirical Economics*, 35(2), pp.251-274.
- Beugelsdijk, S., Smulders, S. (2003). "Bridging and Bonding Social Capital: Which Type is Good for Economic Development?". *Paper presented at the conference social capital and economic development, Tilburg University. ERSA Conference papers. European Regional Science Association*. pp.1-36.
- Bjørnskov, C. (2006). "The Multiple Facets of Social Capital". *European Journal of Political Economy*. Vol. 22, No: 1, pp. 22-40.
- Bjørnskov, C., Svendsen, T. G. (2003). Measuring Social Capital - Is There a Single Underlying Explanation?, *Working Paper 03-5, Department of Economics Aarhus School of Business*.
- Bildirir, H. N. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye Bölgesel Kalkınma Politikaları: Uygulamalar ve Alınan Sonuçlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgin, N., Kaynak, R. (2008). Sosyal Sermaye Faktörlerinin İş Başarısına Etkisi: Üniversite Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 32, Sayı: 1, ss.29-38.
- Bilginoğlu, M. A., Maraş, G. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Mali Saydamlığın Panel Veri Yöntemi ile Analizi. *Ege Akademik Bakış*. Cilt: 11, Özel Sayı, ss.59-73.

- Bilman, A. S. (2014). *Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD İktisat Programı.
- Bodur, C. M. (2007). *Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermaye ve Önemi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Boschma, R. A. (2005). *Social Capital and Regional Development: An Empirical Analysis of the Third Italy*, Boschma, R.A. and Kloosterman, R.C. (Eds), *Learning From Clusters: A Critical Assessment*.
- Boulila, G., Bousrih, L., Trabelsi M. (2008). "Social Capital Economic Growth: Empirical Investigations on the Transmission Channels". *International Economic Journal*. Vol.22, No:3, pp. 399-417.
- Bozkurt, Ö. G. (2013). *Petrol Üreten Ülkelerde Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Boyacıoğlu, E. Z. (2007). *Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Kriterleri Açısından Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Öneriler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Tekirdağ: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD.
- Bullen, P., Onyx, J. (1997). *Measuring Social Capital in Five Communities in NSW*. *Center for Australian Community Organisation and Management*. No: 41.
- Callois, J. M., Aubert F. (2007). "Towards Indicators of Social Capital for Regional Development Issues: The Case of French Rural Areas". *Regional Studies: The Journal of the Regional Studies Association*. Vol.41, No:6, pp.809-821.
- Candan, E. (2009). *Türkiye'de Kalkınmanın Finansmanında Tarımın Rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Chang, H.-J. (2009). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, Çev: Tuba Akıncılar Onmuş. İstanbul: İletişim Yayınları. 4. Baskı.

- Christoforou, A. (2010). Social Capital, Economic Growth and Human Development: An Empirical Investigation Across European Countries. *Journal of Institutional Economics*. Vol: 6, Issue: 02, June, pp.191-214.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, Vol: 94, pp. 95-120.
- Çalışkan, D. (2010). Yenilikçi Oluşumlarda Sosyal Sermayenin Rolü ve Burdur İli Üzerine Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Çalışkan, Ş., Meçik O. (2011). Sosyal ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi Üzerine Uygulamalı Bir Analiz: “Eskişehir İli Örneği”. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*. Cilt: 7, Sayı: 2, ss.7-26, Temmuz.
- Çekiç, T. İ., Ökten, A. N. (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış. *Megaron*, 4(3), ss.203-213.
- Çelebi, F. (2011). Suudi Arabistan ve B.A.E.'nin Enerji Gelirlerinin Sosyal ve Ekonomik Kalkınma Stratejilerine Etkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi ABD.
- Çelik, C. (2010). *Sosyal Zaman ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çelik, Y. (2013). *Sağlık Ekonomisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Baskı.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt:2, Sayı:1, ss.219-237.
- Çetin, M. (2006). Bölgesel Kalkınmada Sosyal Ağların Rolü: Silikon Vadisi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt: 21, Sayı: 1, ss.1-25.
- Çetin, M., Ecevit, E. (2010). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 11(2), ss.166-182.
- Çetin, R. (2013). Ekonomik Özgürlüğün Gelir Düzeyi Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. Ekim, 8(2), ss.37-47.

- Çiftçi, C. (2014). Türkiye İmalat Sanayiinde Ölçek Bazında Karlılık ve Temel Giderler İlişkisi: 1998-2009 Dönemi. *Sosyoekonomi Dergisi*. 2014-2, ss.229-252.
- Çolak, M. (2010). Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi. *Kamu-İş*. Cilt: 11, Sayı: 3, ss.109-125.
- Dağlı, H., Karakaya, A., Bulut, E. (2015). Emeklilik yatırım Fonlarının Karakteristik Özellikleri ve Performansı: Türkiye Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. Yıl: 7, Sayı: 14, ss.177-200.
- Dasgupta, P. (2005). The Economics of Social Capital, 1st Teaching Workshop on Environmental Economics for the Middle East and North Africa. December 5-16. 2005-ICTP. Trieste. Italy.
- Daşdemir, A. M. (2008). *AB Üyesi Ülkelerde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri ABD.
- Dearmon J., Grier K. (2009). "Trust and Development". *Journal of Economic Behavior & Organization*. Vol. 71(2), pp. 210-220.
- Demiral, M. (2007). Türkiye'de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü, *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akademik Bakış Dergisi*, Celalabat, Kırgızistan.
- Devamoğlu, S. (2008). *Sosyal Sermaye Kuramı Açısından Türkiye'de Demokrasi Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD.
- Dinda, S. (2008). "Social Capital in the Creation of Human Capital and Economic Growth: A Productivite Consumption Approach". *Journal of Socio-Economics* 37(5), pp.2020-2033.
- Dinçer O., Uslaner E. M. (2010). Trust and Growth. *Public Choice*. Vol.142, No:1, pp. 59-67.

- Doğan, A. (2010). *Kırsal Kalkınma Yaklaşımlar ve Türkiye Deneyimi*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Doğan, S., Şanlı, B. (2003). İktisadi Kalkınmada Beşeri Sermaye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. Cilt: 8, Sayı: 1, ss.173-196.
- Doğaner, F. G. (2013). *Kalkınma Ekonomisi*. Ankara: Efil Yayınevi. 2. Baskı.
- Doğrul, A. N. (2009). Ekonomik Büyümede Eğitim Harcamalarının Etkisi: Panel Veri Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 25, ss.175-184.
- Doruk, Ö. T. (2014). *Gölge Bankacılık ve Türkiye*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği. Mart, Yayın No: 300.
- Duman, B., Alacahan, O. (2011). Sosyal Sermaye/Güven Boyutunda Etniklik. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(1), ss.181-208.
- Dura, C., Atik, H. (2002). *Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Dzialek J. (2009). "Social Capital and Economic Growth in Polish Regions". *MPRA Paper*. No:18287, pp. 1-25.
- Erataş, F., Nur, H. B., Özçalık, M. (2013). Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 2, ss.18-33.
- Erbay, E. R., Özden, M. (2013). İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Metinleri*, ss.1-30.
- Ergün, M. (2011). Eğitim ve Kalkınma, 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu "Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü". *Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Merkezi*. ss.1-15.
- Erselcan, F. (2009). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Sivas, Kayseri, Yozgat Bölgesinde Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı.

- Eser, K., Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 2.
- Eşki, H. (2009). Sosyal Sermaye - Önemi, Üretimi ve Ölçümü- Üzerine Bir Alan Araştırması. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme anabilim Dalı.
- European Commission. (2005). *Social Capital*. Special Eurobarometer. No: 223.
- European Foundation For The Improvement Of Living And Working Conditions. (2005). Regional Social Capital in Europe. *Wyattville Road*. Loughlinstown. Dublin 18, Ireland.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*. Çev: Bahar Bilgen ve Bayram Şen. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı.
- Fine, B. (2007). Social Capital. *Development in Practice*. Vol: 17, No: 4-5, August, pp. 566-574.
- Fine, B. (2008). *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler*. Çev: Ayşegül Kars, İstanbul: Yordam Kitap.
- Fine, B., Lapavitsas, C. (2004). Social Capital and Capitalist Economies. *South Eastern Europe Journal of Economics*. 1(2004), pp.17-34.
- Fukuyama, F. (1997). Social Capital, The Tanner Lectures on Human Values. *Brasenose College. Oxford*. May, pp.375-484.
- Fukuyama, F. (1999). Social Capital and Civil Society. *2.nd Generation International Monetary Fund IMF Working Paper*.
- Fukuyama, F. (2000). *Güven (Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Mart.
- Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development. *Third World Quarterly*. Vol: 22, No: 1, pp. 7-20.
- Fukuyama, F. (2002). Social Capital and Development: The Coming Agenda. *SAIS Review*. Vol. XXII, No: 1, Winter-Spring, pp.23-37.

- Furstenberg, F. F. Jr., Hughes, M. E. (1995). Social Capital and Successful Development Among At-Risk Youth. *Journal of Marriage and Family*. Vol: 67, No: 3, Aug., pp.580-592.
- Gerşil, G. S., Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2011/1, ss.39-74.
- Göçer, İ. (2013). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-Bütünleşme Analizi. *Journal of Yaşar University*. 30(8), ss. 5086-5104.
- Gökalp, N. (2003). Ekonomide Güven Faktörü. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Cilt: 10, Sayı: 2, ss.163-174.
- Gökdemir, Ö., Veenhoven, R. (2014). "Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş", *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, Ed: A. Faruk Aysan ve Devrim Uludağ, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gökkaya, V. B. (2014). Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet. *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*. No: 26, Summer II, pp.371-383.
- Göleksiz, M., Alagöz, M. (2012). İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım: "BRIMCH" Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 24, ss.121-148.
- Görmüş, Ş. A. (2009). Entelektüel Sermaye ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Artan Önemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. C. XI, S.I, ss.57-75.
- Grootaert, C. (1998). Social Capital: The Missing Link?, The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially Sustainable Development Network. *Social Capital Initiative Working Paper No. 3*. April, pp.1-24.
- Grootaert, C., Bastelaer T. V. (2002). Understanding and Measuring Social Capital, A Synthesis of Findings and Recommendations from the Social Capital Initiative. *Forum Series on the Role of Institutions in Promoting Growth*. January. Washington D.C.
- Guiso, L., Paola S., Luigi Z. (2004). The Role of Social Capital in Financial Development. *The American Economic Review*. Vol: 94, No: 3, pp. 526-556.

- Gujarati, D. N. (2009). *Temel Ekonometri*. Çev: Ü. Şenesen ve G. Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık. Altıncı Basım.
- Gül, H., Oktay, E. (2009). Türkiye ve Dünya'da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 18, ss.421-436.
- Gül, E., Ergün, H. (2012). Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Bir Panel Veri Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. Cilt: 4, Sayı: 1, ss.127-136.
- Gülmez, A., Yardımcıoğlu, F. (2013). BRICS Ülkeleri ile Türkiye'nin Ekonomik Büyümesinde Ulusal ve Yabancı Tasarrufların Etkisi: Panel Veri Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt: 14, Sayı: 1, ss.47-68.
- Gümüş, S. (2004). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*. (Yayınlanmamış Doktor Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Güncör, C. (2011). *Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı.
- Gürüş, S., Yılıgör, M. (2008). OECD Ülkelerinde Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Panel Veri İle Nedensellik Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt: XXV, Sayı: 2, ss.773-783.
- Güvel, E. A. (2011). *Ekonomik Büyüme Kuramları Ulusların Zenginliği'nin Dinamikleri*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Halpern, D. (2012). *Social Capital*. USA: Polity Press.
- Han, E., Kaya, A. A. (2012). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayınevi, 7. Baskı.
- Harriss, J., Renzio, P. D. (1997). Policy Area 'Missing Link' or Analytically Missing?: The Concept of Social Capital, An Introductory Bibliographic Essay, Ed: John Harriss, *Journal of International Development*. Vol. 9, No: 7, pp.919-937.

- Helliwell, J., Putnam R. (1995). "Economic Growth an Social Capital in Italy". *Eastern Economic Journal*. 21(3), pp.295-307.
- Hicks, N., Streeten, P. (1979). Indicators of Development: The Search for a Basic NeedsYardstick. *World Bank Reprint Series*. No: 104, pp.567-580
- Hurrelmann, A., Murray, C., Beckmann, V. (2006). Social Capital and Leadership: Rural Cooperation in Central and Eastern Europe. *Society and Economy*. Vol. 28, No: 3, December pp.219-243.
- Ichniowski, C., Shaw, K. L. (2009). Connective Capital as Social Capital: The Value of Problem-Solving Networks for Team Players in Firms. *National Bureau of Economic Research NBER Working Paper Series No: 15619*. December, USA.
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Işık, N., Baysal, D. (2011). "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 12, Sayı:1, ss.165-186.
- Iyer, S., Kıtson M., Toh B. (2005). "Social Capital Economic Growth and Regional Development". *Regional Studies*. Vol.39, No:8, pp.1015-1040.
- İnce, C. (2014). Sosyal Sermaye ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Bir Analizi: Şanlıurfa'da Bir Alan Araştırması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- İsmayılov, A. (2007). Azgelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınma Sorunu: Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Jones, C. I. (2007). *İktisadi Büyümeye Giriş*. Çev: Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kaldaru, H., Parts E. (2005). "The Effect of Macro-Level Social Capital on Sustainable Economic Development". *University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration Working Paper*. No.42, pp.1-46.

- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 "Daha Dengeli, Topyekün Kalkınma"*. Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Kangal, N. (2013). Sosyal Sermaye Teorileri ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Kapu, H. (2008). Sosyal Sermaye ve Organizasyonların Öngörü Yeteneğini Geliştirme Gücü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt: 22, Sayı: 1, ss.259-288.
- Kapu, H., Tutar, H., Özyakışır, D. (2012). *Sivil Toplum, Girişimcilik ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Savaş Yayınevi, Aralık.
- Kapusuzoğlu, A., Karan, M. B. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) Arasındaki Eşbütünlük ve Nedensellik İlişkisinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, ss.57-68.
- Karaçay, H. (2008). Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşeri ve Sosyal Sermaye: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama ABD.
- Karakaya, E., Özçağ, M. (2005). *Çevre ve Kalkınma: Sürdürülebilir Kalkınma, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*. Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban, Ankara: Ekin Yayınevi.
- Karakayalı, H., Dilber, İ. (2010). *Kuramlarda Büyüme ve Kalkınma*. Manisa: Emek Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (5), ss.79-90.
- Karagül, M. (2012). *Sosyal Sermaye (Kapitalizmin Kör Noktası)*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karagül, M., Açıkgöz, Ö. (2009). İktisat Tarihi Perspektifinde İktisadi Kalkınma ve Din İlişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 18, ss.471-486.

- Karagül, M., Akçay, S. (2002). Ekonomik Büyüme ve Sosyal Sermaye: Ampirik Bir Kanıt. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi İnceleme-Araştırma*, Eylül, ss.82-90
- Karagül, M., DüNDAR, S. (2006). Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (12), ss.61-78.
- Karagül, M., Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Bahar, ss.37-52.
- Karakuş, Ö. (2013). Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye mi? Sosyal Kontrol mü?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Haziran 14(1), ss.1-19.
- Karataş, M., Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl: 2, Sayı: 3, Güz, ss.29-55.
- Kargı, V., Yüksel, C. (2010). Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri. *Maliye Dergisi*. Sayı: 159, Temmuz-Aralık, ss. 183-202.
- Kaya, A. (2009). Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 395*, Ankara.
- Kaya, Y. (2011). Sosyal Sermaye Düzeyinin Belirlenmesi ve Sosyal Sermaye Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Gönüllü Teşekküller Bağlamında Kayseri Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadi*. Ankara: Gazi Kitabevi, 4. Baskı.
- Keele, L. (2007). Social Capital and the Dynamics of Trust in Government. *American Journal of Political Science*. Vol: 51, No: 2, pp. 241-254.
- Keleş, H. N. (2012). *Sosyal Sermaye*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 25, Sayı: 3-4, ss.125-153.
- Keskin, H., Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. *Süleyman*

Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 21, ss. 271-293, Mayıs, Isparta.

Keskin, M. (2008). *Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma: Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Üyelerinde Sosyal Sermaye Düzeyi ve Belirleyicilerinin Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.

Kleiber, C., Zeileis, A. (2008). *Applied Econometrics with R*, Springer.

Knack, S. (2003). "Groups, Growth and Trust: Cross-Country Evidence on the Olson and Putnam Hypotheses". *Public Choice*. Vol.117, No:3-4, pp.341-355.

Knack, S, Keefer P. (1997). "Does Social Capital Have An Economic Payoff?" A Cross-Country Investigation". *The Quarterly Journal of Economics*. Vol.112, No:4, pp.1251-1288.

Koç, A. (2013). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yatay Kesit Analizi ile AB Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*. Sayı: 165, Temmuz-Aralık, ss.241-258.

Koç, A., Ata, A. Y. (2012). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C. 17, S. 1, ss. 199-218.

Koka, R. B., Prescott, J. E. (2002). Strategic Alliances as Social Capital: A Multidimensional View. *Strategic Management Journal*. Vol. 23, No: 9, Sep., pp.795-816.

Korkmaz, T., Yıldız, B., Gökbulut, R. İ. (2010). FVFM'nin İMKB Ulusal 100 Endeksindeki Geçerliliğinin Panel Veri Analizi İle Test Edilmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. Cilt: 39, Sayı: 1, ss.95-105.

Kosgeb. (2005). Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü. *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü*. Mart, Ankara.

Kostakoğlu, S. F. (2014). Regülasyon ve Ekonomik Büyüme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 39, ss.227-242.

- Kovacı, S., Belke, M., Koç, A. (2010). İktisadi Kalkınmaya Yeni Yaklaşımlar: Sosyal Sermayenin ve Kurumların Artan Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Davraz Kongresi*. Eylül. Isparta.
- Krebs, V. (2008). Social Capital: the Key to Success for the 21st Century Organization. *IHRIM Journal*. Vol: XII, No: 5, pp.38-42.
- Kutlar, A., Doğanoğlu, F. (2007). *Kalkınma Sorunu*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Kutlu, E. (2005). *Bilgi ve Kalkınma, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban, Ankara: Ekin Yayınevi.
- La Porta, R., Lopez-De-Silane F., Shleifer A., Vishny R. W. (1997). "Trust in Large Organizations". *The American Economic Review*. Vol.87, No: 2, pp.333-338.
- Lin, N. (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections*. Cilt: 22, Sayı: 1, pp.28-51.
- Lin, N. (2005). *A Network Theory of Social Capital, To appear in Handbook on Social Capital*. Edited by Dario Castiglione, Jan Van Deth and Guglielmo Wolleb. Oxford University Press.
- Lucas, R. E. (1988). "On The Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*. No: 22, pp.3-42.
- Meçik, O. (2010). Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi: Eskişehir İli Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat ABD.
- Midgley, J. (2013). *Social Development Theory & Practice*. SAGE. http://www.sagepub.com/upm-data/57961_Midgley_social_Development.pdf, ss.1-19.
- Nahapiet, J., Ghoshal, S. (1998). Social Capital, Intellectual Capital and the Organizational Advantage. *The Academy of Management Review*. Vol. 23, No: 2, Apr., pp.242-266.
- Nargeleçekenler, M. (2011). Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*. Vol: 2, No: 2, pp.165-184.

- National Statistics. (2001). Social Capital a Review of the Literature. *Social Analysis and Reporting Division Office for National Statistics*. October.
- Naqvi, S. N. H. (1995). The Nature of Economic Development. *World Development*. Vol: 23, No: 4, pp.543-556.
- Neira I., Vazquez E., Portela M. (2009). "An Empirical Analysis of Social Capital and Economic Growth in Europe (1980-2000)". *Social Indicators Research*. Vol.92, No:1, pp.111-129.
- Neyse, L., Exadaktylos, F. (2014). *Davranışsal İktisat, Sosyal Sermaye ve Kalkınma, Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*. Ed: A. Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ, Ankara: İmge Kitabevi.
- Norris, P., Inglehart R. (2003). Gendering Social Capital: Bowling in Women's Leagues?, Gender and Social Capital-Norris. *Harvard University – John F. Kennedy School of Government*.
- Oğuz, H. (2006). Makroekonomik Politikaların Performansında Sosyal Sermayenin ve Kurumların Rolü. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (12), ss.79-107.
- Ongan, N. T. (2013). Sosyal Uyum- Sosyal Sermaye Eksenli Kalkınma Yaklaşımının Sınıfsal Sonuçlarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2013/1.
- Ostrom, E. *Social Capital: a fad or a fundamental concept?*. http://people.oregonstate.edu/~hammerr/Soc475/Social%20Capital/Social_Capital_Fad.pdf, (13.11.2013).
- Ozuğurlu, A. (2006). Sosyal Sermaye: Kamunun Trajedisi ya da Emeğin Sömürgeleştirilmesinde Yeni Bir Eşik. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (12), ss.188-213.
- Öğüt, A. (2009). *Sosyal Sermaye Yönetimi*. Konya: Çizgi Kitabevi. 2. Baskı.
- Öksüzler, O. (2006). "Sosyal Sermaye Güven ve Belirleyicileri: Bir Panel Analizi", *Akdeniz Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(12), ss.108-129.
- Ören, K. (2007). Sosyal Sermayede "Güven" Unsuru ve İşgücü Performansına Etkisi. *Kamu-İş Dergisi*. Cilt: 9, Sayı: 1, ss.71-90.

- Örücü, E., Kılıç, R., Kılıç, T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Cilt: 14, Sayı: 2, ss.117-135.
- Özcan, B. (2011). *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Özcan, B., Zeren, F. (2013). Sosyal Güven ve Ekonomik Kalkınma: Avrupa Ülkeleri Üzerine Mekansal Ekonometri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. Nisan. 8(1). ss.7-36.
- Özdemir, A. A. (2007). Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerine Yapılan Bir Alan Araştırması. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı.
- Özgüven, A. (1988). *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özsağır, A. (2013). *Bilgi Ekonomisi, Tanım-Uygulamalar-Örnekler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2. Baskı.
- Özpolat, A. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Eğitimi İle Büyüme ve Kalkınma Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Özyakışır, D. (2011). Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. (6:1), ss.46-71.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*. Yıl: 16, Sayı: 61-62, Kış-Bahar, ss. 121-141.
- Paldam, M., Svendsen, G. T. (2000). Missing Social Capital and the Transition in Eastern Europe. *Aarhus School of Business - Department of Economics papers*. Vol: 5, pp.21-34.
- Parasız, İ. (2005). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Partant, F. (2002). *Kalkınmanın Sonu "Bir Alternatif mi Doğuyor?"*. Çev: Fikret Başkaya, Ankara: Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı, Özgür Üniversite Kitaplığı 35, 2. Baskı.
- Parts, E. (2008). Indicators of Social Capital in the European Union. *Intangible Assets and Regional Economic Growth. Working Paper IAREG. 2008/02.*
- Pazarlıoğlu, M. V., Gürler, Ö. K. (2007). Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. Cilt: 44, Sayı: 508, ss.35-43.
- Perez, F. G., Martinez L. S., Santalucia V. M., Radoselovics J. F. D. G. (2006). "Measurement of Social Capital and Growth: an Economic Methodology". *MPRA Paper No.16006. pp.1-47.*
- Peri, G. (2004). "Socio-Cultural Variables and Economic Success: Evidence from Italian Provinces 1951-1991". *Topics in Macroeconomics*. Vol.4, No:1, pp.1-34.
- Pieterse, J. N. (2010). *Development Theory*, Second Edition, London: SAGE Publications Ltd.
- Polat, E. (2014). Türkiye’de Düzey-2 Bölgeleri Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Portes, A. (2000). The Two Meanings of Social Capital. *Sociological Forum*. Vol. 15, No: 1, pp.1-12.
- Rizzi, P., Pianta, R. (2010). Social Capital and Regional Development in Europe. *Regional Studies Association Annual International Conference. pp.1-29.*
- Robbins, B., David P. (2011). Social Capital, Economic Development and Homicide: A Cross – National Investigation. *Soc Indic Res, Springer Science Business Media B.V.*, January.
- Rostow, W.W. (1966). “Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış”. Çev:Yorgi Demirgil. İktisadi Kalkınma. Der: Metin Berk, Fikret Görün ve Selim İlkin. Ankara: *ODTU İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:6.*
- Rupasingha, A., Goetz, S. J., Freshwater, D. (2006). The Production of Social Capital in US Counties. *The Journal of Socio-Economics*. 35(2006), pp.83-101.

- Sabatini, F., Sarracino, F. (2014). E-Participation: Social Capital an the Internet. *Nota Dı Lavoro, Fondazione Enı Enrico Mattei*.
- Sabatini, F. (2007). The Role of Social Capital in Economic Development. *Facolta Dı Economia Universita Dı Bologna Sede Dı Forli. Working Paper. No: 43. pp.1-28*.
- Sabır, H. (2010). *Az gelişmiş Ülkelerde Rekabet ve Kalkınma*, İstanbul: Derin Yayınları, 162.
- Sağsan, M., Yücel, R., Sözen, C. (2010). Küresel Krizin Aşılmasında Alternatif Bir Yol: Sosyal Sermayede Enformasyon Edinimi ve Kullanım Kapasitesi. *Bilgi Dünyası*. 11(1), ss.140-154.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2005/3, ss.51-106.
- Sayılğan, G., Süslü, C. (2011). Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*. Cilt: 5, Sayı: 1, ss.73-96.
- Schneider, G., Plumper T., Baumann S. (2000,). "Bringing Putnam to the European Regions on the Relevance of Social Capital for Economic Growth". *European Urban and Regional Studies*. Vol.7, No:4, pp.307-317.
- Seçer, B. (2009). İşgücü Piyasasında Sosyal Sermaye. *Kamu-İş*. Cilt: 10, Sayı: 3, ss.103-130.
- Seibert, S. E., Kramer, M. L., Liden, R. C. (2001). A Social Capital Theory of Career Success. *The Academy of Management Journal*. Vol. 44, No: 2, Apr., pp.219-237.
- Selim, S., Uysal, D., Eryiğit, P. (2014). Türkiye'de Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt-Sayı: 7(3), ss.13-24.
- Sinemillioğlu, M. O. (2009). Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 27, ss.245-268.
- Stewart, A. T. (1997). *Entelektüel Sermaye Kuruluşlarının Yeni Zenginliği*. Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Mess Yayınları.

- Şan, M. K. (2007). Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 1, ss.70-95.
- Şan, M. K. (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel - Sosyolojik Arka Planı. *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt:6, Sayı:1, ss.88-110.
- Şavkar, E. (2011). Sosyal Sermayenin Unsurları ve Ekonomik Kalkınmayla İlişkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Şenkal, A., Bülbül, Y. (2007). "Kalkınma İktisadı ve Sosyal Yapılar" Piyasa ve Sosyal Yapıların Çözünürlüğü. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2007/4, ss.91-116.
- Raiser, M., C.Haerpfer, T. Nowotny, C. W. (2001). "Social Capital in Transition: a first look at the evidence". *European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper. No.61*, pp.1-30.
- Taban, S. (2011). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2. Baskı.
- Taban, S., Kar, M. (2014). *Kalkınma Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Taban, S., Kar, M. (2008). *Beşeri Sermaye ve Kalkınma, Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. Ed: Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 7. Baskı.
- Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. Sayı: 42, ss.1-13.
- Taş, N., Hepşen, A., Önder, E. (2013). Analyzing Macroeconomic Indicators of Economic Growth using Panel Data. *Journal of Finance and Investment Analysis*. Vol: 2, No: 3, pp.41-53.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tatoğlu, F. Y. (2012 b). *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Tiryakioğlu, M. (2011). İktisadın Unuttuğu İnsanın Bilgi Temelli İktisadi Kalkınmadaki Rolü Üzerine Bir Tartışma. *EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II, Eskişehir*.
<http://www.econanadolu.org/en/index.php/past-congresses/econ-2011/articles2011/3275-ktisadn-Unuttuu-nsann-Bilgi-Temelli-ktisadi-Kalknmadaki-Rol-zerine-Bir-Tartma.html>
- Todaro, M. P., Smith S. C. (2012). *Economic Development*, Eleventh Edition, USA: Pearson Education Inc.
- Tolunay, A., Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. Seri: A, Sayı: 2, ss.116-127.
- Topaloğlu, E. E. (2011). Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Analiz, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Topateş, H. (2009). Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2009/4, ss.115-130.
- Turgut, A., Aydemir, N. (2011). Türkiye ve AB'de Bölgesel Kalkınma Programları. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. Cilt: 23, Sayı: 5-6, Ağustos- Kasım, ss.1-15.
- Tüylüoğlu, Ş. (2006). Sosyal Sermaye İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. Sayı: 12, ss.14-60.
- Tüysüz, N. (2011). *Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye endeksinin Hesaplanması*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Uçak, S. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Alternatif Enerji ve Enerji Üretimi - Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD İktisat Politikası Programı.
- Uçar, M. E. (2010). *Üniversite Öğrencileri ve Üniversiteden Mezun Olan Bireylerin Sosyal Sermaye Düzeylerinin Benlik Biçimleri ve Çeşitli Değişkenler Açısından*

- İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktoraz Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler ABD, Eğitim Psikolojisi Programı.
- Uzay, N. (2005). *Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ünsal, E. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayınevi, Ekim.
- Yarçı, S. (2011). Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt:6, Sayı:1, ss.125-135.
- Yavilioğlu, C. (2002). "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3(1) ss. 59-77.
- Yayla, A. (2007). *İktisat ve Hayat*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yaylı, H., Çınar, E. (2012). Klasik Liberalizmde "Özgürlük" ve J.S. Mill'in Yerel Yönetimlere Bakışı. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 32, Eylül-Ekim, Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat, Kırgızistan.
- Yıldırım, S. (2009). Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Yıldız, Z., Topuz, H. (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları*. Sayı: 61-2011/2, ss.201-226.
- Yılmaz, Ö., Akıncı, M. (2012). *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yozgat, F. (2009). *Az Gelişmişlik Sosyo-Politik Yaklaşım*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Zak, P. J., Knack S. (2001). Trust and Growth. *Economic Journal, Royal Economic Society*, Vol.111(470), pp.295-321.
- Wallerstein, I. (2013). *Bilginin Belirsizlikleri*. Çev: Berivan Alataş, İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Woolcock, M., Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy. *The World Bank Research Observer*. Aug., 15(2), pp.225-249.

Wolz, A., Fritsch, J., Pencakova, J. (2006). "Structural Social Capital and Economic Performance: Findings of Empirical Farm Data in the Czech Republic" *German Association of Agricultural Economist, 46th annual Conference*. Germany. Paper No.14956.

<http://metriscient.com/pooledreg.htm>, Pooled Regression, (19.03.2015).

ÖZGEÇMİŞ

- Adı Soyadı : Halil İbrahim AYDIN
- Doğum Yeri ve Tarihi : Diyarbakır - 1988
- Eğitim Durumu
- Lisans Öğrenimi : İktisat
- Yüksek Lisans Öğrenimi : İktisat ABD
- Yabancı Dili : İngilizce
- Bilimsel Faaliyetleri: : Ulusal sempozyumlarda bildiriler, ulusal hakemli dergilerde makaleler, uluslararası sempozyumlarda bildiriler, uluslararası hakemli dergilerde makaleler, kitap bölümleri, kitap editörlüğü, proje, rapor, bilimsel komite üyeliği bulunmaktadır.
- İş Deneyimi : Bankacı - 22.11.2010/03.10.2011 - Türkiye İş Bankası
Öğr. Gör. - 13.07.2012/Halen - Şırnak Üniversitesi
- İletişim
- E-posta adresi : h.ibrahimaydin0612@hotmail.com
hiaydin12@gmail.com